

«KAMOLOТ»

KUTUBXONASI

Александр
Пушкин

Евгений Онегин

Александр
Пушкин

Евгений Онегин

ЯНГИ АСР АВЛОДИ
ТОШКЕНТ
2014

УЎК: 821.161.1-1

КБК: 84(2Рос=Рус)1

П-96

Пушкин, Александр Сергеевич

Евгений Онегин: Шеърӣй роман / А.С.Пушкин. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2014. – 224 б.

ISBN 978-9943-27-259-0

А.С.Пушкин жаҳон шеърятини янги тараққиёт босқичига кўтарган, асарлари дунё халқлари тилларига таржима қилинган ва ҳамон севиб ўқиладиган Фирдавсий, Низомий, Навоий, Байрон, Гёте сингари буюк шоирлар сирасига киради. Унинг китобхонларни ҳам, мутахассисларни ҳам ҳайратга солиб келадиган шеърӣй даҳоси «Евгений Онегин» асарида ўзининг, айниқса, порлоқ бадий тажассумини топган.

1936 йилда буюк шоир ва адиб Ойбек томонидан катта маҳорат билан таржима қилинган бу асар ўзбек халқининг рус шоири ижодини кашф этишида муҳим аҳамиятга молик бўлди, ўзбек шеърятига янги адабий жанр ва услубларнинг кириб келиши, шеърятимизда поэтик тафаккур ва лиризмнинг чуқурлашишига самарали таъсир кўрсатди.

Рус шеърятининг бу ўлмас дурдонасини адабиёт шайдолари қизгин кутиб оладилар, деган умиддамиз.

УЎК: 821.161.1-1

КБК: 84(2Рос=Рус)1

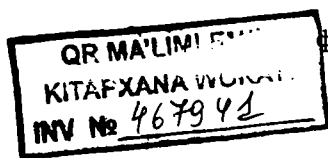
Рус тилидан ОЙБЕК таржимаси

Сўзбоши муаллифи:

Наим Каримов,
филология фанлари доктори

Нашр учун масъул:

Ойнур Тошмуҳаммедова

ISBN 978-9943-27-259-0

© А.С.Пушкин, «Евгений Онегин». «Янги аср авлоди», 2014 йил.

УЛУҒ ШОИРНИНГ ШОҲ АСАРИ

Улуғ ижодкорлар қанчалик кўп ва ҳўб асарлар ёзган бўлишмасин, улар орасида одатда биттаси шу қалам соҳибининг ташрифномаси бўлади. Биз Фирдавсий деганимизда «Шоҳнома» кўз олдимизга келганидек, Шекспир номини тилга олишимиз билан қаршимизда «Ҳамлет» гавдаланади. Худди шунингдек, буюк рус шоири А.С.Пушкин номи жаранглаши билан зеҳнимиз «Евгений Онегин»-ни чақириб олади. Аммо бу ҳол на «Отелло» ва на «Борис Годунов»нинг, Шекспир ва Пушкиннинг олтин қаламига мансуб бошқа шоҳ асарларнинг йўқлигини мутлақо англамайди.

Ўзбек халқи ХХ асрда, маълум сабабларга кўра, мумтоз ва замонавий рус адабиёти намояндалари ижоди билан кўпроқ танишди. Шулар орасида ўзбек тилига энг кўп таржима қилинган ва асарлари ҳар бир ўзбек хонадонига кириб борган ижодкор Александр Сергеевич Пушкиндир.

Ўзбек халқи Пушкиннинг ҳаёти ва ижоди билан 1899 йили шоир туғилган куннинг 100 йиллиги муносабати билан таниша бошлаган. Шу йили унинг «Шоир» ва «Шоирга» шеърларидан ташқари, «Балиқчи билан балиқ эртаги» ва «Боқчасарой фонтани» асарлари «Туркистон вилоятининг газети» орқали ўзбек китобхонлари эътиборига илк бор тақдим этилди. Лекин бевосита рус тилидан таржима қила оладиган ўзбек шоир ва таржимонлари ҳали етишиб чиқмагани учун улар А.Самойлович ва Али Асқар Калинин томонидан ўзбек тилига ўгирилган эди. Бу маърифатли кишилар

ҳам шеърӣ таржима санъатидан узоқ бўлишган ва шу сабабли мумтоз рус шеърӣяти намуналарини насрий баён қилишдан ўзга йўлни топа олишмаган. Аммо орадан бор-йўғи 35–36 йил ўтиб, Пушкин ҳалок бўлган куннинг 100 йиллиги нишонланадиган бўлганида, янги ўзбек адабиёти ва янги ўзбек адабий тили шаклланиб равнақ топаётган, рус шоирининг шоҳ асарларини маҳорат билан таржима қила оладиган шоир ва таржимонлар авлоди етишиб чиққан эди. Ўзбекистон ҳукумати тарихий сана муносабати билан махсус қарор қабул қилиб, бир гуруҳ шоир ва ёзувчиларни Пушкиннинг энг сара асарларини ўзбек тилига таржима қилишга сафарбар этади. Ойбек зиммасига рус шоирининг энг муҳташам асари – «Евгений Онегин» шеърӣ романини таржима қилиш масъулияти юкланади.

Бу Ойбек учун ҳам, шу адабий маъракага жалб этилган бошқа ижодкорлар учун ҳам катта имтиҳон ва машаққатли иш эди. Агар Чўлпоннинг 1934 йилда Шекспир «Ҳамлет»ини ўзбек тилига зўр муваффақият билан таржима қилганини инobatта олмасак, ҳали жаҳон адабиётининг бошқа бирор дурдонасини ўзбек тилига ўгириш тажрибаси бўлмаган эди. Шунинг учун ҳам республика ҳукумати ўзбек маданияти тарихида илк бор амалга оширилаётган бу тадбирга катта аҳамият бериб, Тошкентнинг энг хушманзара манзилларидан бири – Чимён қишлоғида «пушкинчи таржимонлар» учун еттига ўтов тикиб беради ва бошқа шарт-шароитларни муҳайё этади.

Ҳали ўзга тилдаги бирор йирик асарни ўзбек наволарида янгратиб улгурмаган Ойбек чекига тушган ишга катта масъулият билан ёндашиб, устози Чўлпондан маслаҳат сўрайди. Шу йилларда сиқув ва тазйиқ остида бўлган Чўлпон «Онегин»-

нинг 14 сатрлик икки бандини 11 ҳижоли бармоқ вазни билан таржима қилиб, Ойбекка шу йўлдан боришни маслаҳат беради. Унинг фикрича, ҳар бир сатридан юксак бадий тафаккур ёғдулари чақнаб турган, 7 ҳижоли ямбда ёзилган асарнинг бадий латофатини ўзбек тилида 11 ҳижоли бармоқ вазни орқалигина ифодалаш мумкин эди. Ойбек устоз маслаҳатини миннатдорлик билан қабул қилиб, таржима учун 11 ҳижоли «бармоқ»-ни танлади.

«Евгений Онегин»нинг аҳамияти рус адабиётидаги биринчи шеърӣ роман бўлганлиги билангина белгиланмайди. Бу асарни 1823 йил 9 майда Кишинёвда бошлаган Пушкин унга 1830 йил 25 сентябрда Болдино қишлоғида сўнгги нуқта қўйган. Шу етти йил ичида Россия ҳаётида ҳам, Пушкин ҳаётида ҳам кўплаб воқеалар содир бўлган эди. Шоир шу воқеалар таъсирида дам асар устида ҳамма нарсани унутиб ишлаган, дам уни четга суриб қўйган. Катта «ижодий» танаффуслар бўлганига қарамай, асар воқеалари ҳам, лирик чекинишлар ҳам, худди паровозга уланган вагонлардек, шоир чизиб берган издан нурли манзил сари изчил ривожланиб, юксалиб боради.

Асар қаҳрамонлари кўп эмас. Аекин шоир Онегин ва Татьяна, Ленский ва Ольга сингари қаҳрамонлар образининг тўла қонли чиқиши учун улар яшаган тарихий даврни, шу даврдаги ижтимоий-маданий ва маиший муҳитни шундай маҳорат билан тасвирлаганки, шу ҳол туфайли В.Г.Белинский бу асарни «рус ҳаётининг қомуси» деб баҳолаган эди. Шу тарихий даврнинг ўзига хос хусусиятларидан бири ва муҳими шундаки, Буюк Пётр даврида Европага «дарча очган» рус жамияти энди европалашган, аниқроғи, Сенадан эсаётган шабада билан нафас олиб, рус «нон»ига

француз «сарик мой»ини суртиб истеъмол қилаётган ва шу билан ўзини маданиятнинг арши аълосига кўтарилган, деб ўйлаётган эди. Пушкин ватандошлари ҳаётидаги шундай ўзгаришларга киноя билан қарайди. Бироқ асарда олға сурилган фикр бундан кўра залворли. Бу фикр истеъдодли шоир Ленскийнинг Францияда юз кўрсатган урф таъсирида Россияга кириб келган дуэль туфайли бекордан-бекорга ҳалок бўлиб, унутилиб кетиши, енгил ҳаёт шарбатини ичавериб, танбал бўлиб ўсган Онегиннинг эса жамиятнинг «ортиқча кишиси»га айланиши билан боғлиқ.

Асар бадииятининг ўзига хослиги ва бетакрорлиги, аввало, «Онегин банди» билан ёзилганида. 14 мисрали бу банднинг қофияланиш тизими қатъий белгиланганлиги сабабли Пушкиннинг шеърий романини бошқа тилларга таржима қилиш осон эмас. Ойбек ҳам асарни ўзбек тилининг наволарига солишда худди шу масалада қаттиқ заҳмат чеккан.

Пушкин маҳоратини белгиловчи омиллардан бири шундаки, у воқеаларни ҳикоя қилмайди, балки аксар ҳолларда у ёки бу воқеаларга ўз муносабатини билдириб, тасвирни фалсафий ўйлари ва ҳаётий кузатишлари билан бойитиб боради. Муҳаббати навқирон Онегин томонидан рад этилган Татьяна кекса генералнинг меҳр-муҳаббатига муяссар бўлади. У Ленскийдан фарқли ўлароқ, оқилона ва, айтиш мумкинки, бахтли ҳаёт кечира бошлайди. Шоир унинг шу ҳолатини кузатиб, бундай фалсафий ҳаёлларга боради:

*Любви все возрасты покорны;
Но юным, девственным сердцам
Ее порывы благотворны,
Как бури вешние полям.*

Бу ва кейинги қуйма сатрларни Ойбек бундай таржима қилган:

*Севзига бўйсунар ҳамма – ёш-қари,
Лекин ёш ва тоза қалбларга, баҳор
Ёмғири қирларни яшнатган каби,
Ишқнинг жўшишлари гўзал, хайркор:
Севги ёмғирида бўлиб топ-тоза,
Қалблар янгиланар, етилар роса
Ва қудратли ҳаёт бағишлар кўркам.
Чиройли гуллар ҳам, ширин мева ҳам.
Ёш улғайиб, дармон кетганда лекин,
Бизнинг умримизнинг бурилишида
Ўлик эҳтироснинг изи фожиа:
Совуқ куз фаслида бўрон ва ёгин
Кўм-кўк ўтлоқлардан ботқоқ ясайди,
Яшил ўрмонларни яланғочлайди.*

Шундай нозик ва рангин ипак билан тикилган асарга уч-тўрт ойда янги ҳаёт бағишлаш осон эмас.

1936 йилнинг эрта баҳорида «Онегин»ни Чимёнда таржима қила бошлаган Ойбек 20 августда таржимага сўнгги нуқта қўйиб, оиласи бағрига қайтади. Лекин «айрим бобларнинг таржимаси суюқ» эканлигини сезган таржимон «бундай қисмлар» устида қаттиқ ишлайди ва таржимани «қиш ўрталарига яқин» тамомлашга муваффақ бўлади. Аммо 1949 йилда Пушкин таваллуди 150 йиллигининг нишонланиши ва шоир асарлари кўп жилдлик нашрининг тайёрланиши муносабати билан таржимани яна бир бор жиддий кўриб чиқади.

Пушкиннинг ўзбек тилига илк бор таржима қилинган «Поэт» («Шоир») шеъри дастурий аҳамиятга молик бундай мисралар билан бошланган:

*Пока не требует поэта
К священной жертве Аполлон,
В заботах суетного света
Он малодушно погружен;
Молчит его святая лира
Душа вкушает хладный сон,
И меж детей ничтожных мира
Быть может, всех ничтожней он.*

*Но лишь божественный глагол
До слуха чуткого коснется,
Душа поэта встрепетается,
Как пробудившийся орел...*

Номаълум таржимон бу шеърни 1899 йилда бундай таржима қилган: «Ҳар қаю баланд даражадаги шоир шоирлик хусусида фикр ва хаёл айламаган вақтда бўлак одамлардек умр ўтказадур. Ул вақтда мазкур шоир назм айламай, индамай, уйқудагидек турадур. Ва шул вақтда шоир ўзи кўп зеҳнлик бўлса ҳам, ер юзидаги бўлак одамлардан бечора, пастроқ кўринадур. Ва лекин шоирнинг кўнглига худонинг илҳоми бўлса, ул шоирнинг жони жунбишга кириб, уйқудан уйғониб турган бургутдек осмон тарафига ўз фикрини парвоз қилдиради...»

Бу «таржима»да XIX аср сўнги – XX аср аввалидаги ўзбек таржима мактабининг ҳам, ўзбек адабий тилининг имконият даражаси ҳам, худди кўзгудагидек, яққол кўринали. Ўтган 30–35 йил ичида ўзбек адабий тили шу қадар гўзал бир тарзда шаклланган эдики, ҳатто Шекспирнинг «Ҳамлет»и-ю Пушкиннинг «Евгений Онегин»ини ўзбек тилига юксак бадиий савияда таржима қилиш имкони туғилди. Бунда Чўлпон билан бирга Ойбекнинг ҳам ҳиссаси беназирдир.

Ҳали «Онегин» Чўлпон ва Қодирий тилида сўзла-
май туриб, Элбек Пушкин асари таъсирида, ўзбек
адабиётида биринчи бўлиб 1934 йилда «Тозагул»
шеърий романини ёзган эди. Орадан 30-йиллар-
нинг фожиаи ва 40-йилларнинг суронли воқеа-
лари ўтгач, Мирмуҳсин 1958 йилда «Зиёд ва Ади-
ба» шеърий романини яратди. Кейинчалик шеъ-
рийнинг бу муаззам жанрига Хусниддин Шари-
пов билан Муҳаммад Али ҳам мурожаат этиб, «Бир
савол» (1972) ва «Боқий дунё» (1981) асарларини
шеърийат мухлисларига ҳадя этдилар. Пушкин ро-
манининг ўзбек тилига таржима этилиб, ўзбек
китобхонларига манзур бўлиши миллий адабиё-
тимизда шеърий роман жанрининг шаклланиши-
да муҳим омил бўлди.

«Пушкинни ўқиш, ўрганиш, – деган эди Ойбек
рус шоирининг 150 йиллиги муносабати билан
ўтказилган илмий анжуманда, – ва, айниқса, уни
ўзбек тилига таржима этиш орқали шоирларимиз
Пушкиндан маҳорат сирларини ўргандилар. Ўзбек
поэзиясига кириб, ўзлашайтган қатор шеърий
формалар – баллада, элегия, «бағишлов»лар – бари
Пушкин поэзиясидандир. Бу кунги дostonлари-
миз Пушкин мактабида ўқиш ва ўрганишнинг
натижаси ҳамдир. Шеър тузилиши ва қофиялар
системасида ҳам улуғ рус шоирининг «сабоғи»ни
кўриш мумкин. Айниқса, ўрта асрларга хос эсте-
тик нормалардан янги, реалистик, жонли, таби-
ий образлар системасига ўтишда Пушкин бизнинг
шоирларга муаллим бўлди».

Бу сўзлар айтилган 1949 йилдан кейин, айниқ-
са, XX асрнинг 60-йилларидан бошлаб ўзбек ада-
биёти дарвозалари кенг очилиб, жаҳоннинг бош-
қа мумтоз ва барҳаёт ёзувчилари ҳам ўз асарлари
билан кириб кела бошладилар. Улар ижоди билан
танишиш, уларнинг сара асарларини она тилига

таржима қилиш миллий адабиётимиз бадиий уфқларининг янада кенгайишига имкон берди.

Аммо бу ҳол Пушкин ижодининг ҳозирги кундаги қимматини асло пасайтирмайди. Ўзбек китобхонлари буюк рус шоири асарларини севиб ўқишда, шоирларимиз эса ундан сабоқ олишда давом этажаклар.

*Наим КАРИМОВ,
филология фанлари доктори*

Petri de vanite il avait encore plus de cette espece d'orgueil qui fait avouer avec la meme indifference les bonnes comme les mauvaises actions, suite d'un sentiment de superiorite, peut-etre imaginaire.

Tire d'une lettre particuliere¹.

Ниятим: киборлар эрмаги эмас,
Қадрлаб дўстликнинг илтифотини,
Истадим бағишлай меҳрингга эваз –
Муносиб куйларнинг мукофотини,
Токи гўзал руҳга бўлсин у манзур,
Муқаддас хаёлар билан лим тўлғун
Тирик шеърятки, тоза ва сернур;
Унда юксак ўйлар, соддалик – мазмун:
Хўб энди, орзуманд қўлинг чўз жасур,
Қабул эт ранг-баранг боблар тўпламин,
Бу кулги ва қайғу аралаш, гўзал,
Ҳам ўзи халқона, ҳам соз, мукаммал
Ҳангомаларимнинг камтар мевасин,
Уйқусиз кечалар, енгил илҳомлар,
Думбул, сўлғун йиллар ижодини, ҳам
Юракнинг дардини қабул эт бу дам².

БИРИНЧИ БОБ

*Ҳам яшашга ошиқади,
ҳам ҳис этишга шошади.*

К. Вяземский³

I

«Тақводор, қоидапараст амаким
Бўларкан касалга чинакам дучор,
Ўзин иззатлашни у кўрди лозим,
Бундан соз тадбирни топмоққа ночор.
Унинг бу қилиғи бошқага ибрат:
Лекин, Парвардигор, бу қандай заҳмат,
Бемор киши билан кундуз ҳам, тун ҳам
Ўтириш, силжимамай ундан бир қадам!
Нақадар тубанлик, маккорликки бу;
Ўлимтик кишини сен овунтирсанг,
Тўшак-ёстиғини тузатиб турсанг,
Дори-дармон берсанг, гўё серқайғу
Ва ҳамда ҳўрсиниб ўйласанг шу он;
Қачон сенинг жонинг қабз этар шайтон!»

II

Шундай ўйлар эди ён-ёш шумтака
Почтавойда чангда ошиб дала, қир.
Зевснинг илоҳий иродаси-ла⁴,
Бутун ақрабога у ворис ҳозир.
Людмила, Русланнинг⁵ дўсту ёрони!
Менинг романимнинг шу қаҳрамони
Билан ҳозир сизни, муқаддимасиз,
Таништириш учун рухсат этингиз:
Танти бир ошинам бўлган Онегин
Нева бўйларида туғилган эди.

Сиз ҳам у ерларда, ўқувчим, балки
Туғилган ё жилва қилгансиз ёрқин!
У ерларда мен ҳам кезгандим бурун:
Лекин зарарлидир шимол мен учун^{6(1)*}

III

Хизматин бажариб аъло ва асл,
Яшади отаси қарзи-қурз билан.
Уч дафъа бал⁷ ташкил этиб у ҳар йил
Бор-йўғин совурган эди охиран...
Тақдир Онегинни сақлаган эмиш:
Аввал уни Madame⁸ қилди парвариш,
Monsieur⁹ олди унинг ўрнини кейин.
Гўдак шўх, тийракди: суюмли лекин,
Monsieur эди юпун, ожиз бир фаранг,
Ҳеч азоб чекмасин дея ёш бола,
Ҳазил-ҳузул қўшди дарсига анча,
Ахлоқ, одоб ила қилмади гаранг,
Шўхлик қилса енгилгина силтарди
Томоша-чун ёзги боққа элтарди.

IV

Келгач, Онегиннинг исёнчи, қизғин
Йигитчалик даври ва тилак-армон
Нозик дард чекишлар даври, камтарин
Monsieurни қувдилар бу хонадондан.
Энди Онегиним озоддир, мана;
Сочлари қирқилган сўнгги модада;
Лондоннинг dandysi¹⁰⁽²⁾ каби кийинган;
Киборлар оламин кўрди охиран.

* Қавсиз рақамлар билан Ойбекнинг, қавс билан эса Пушкиннинг изоҳлари берилади.

Француз тилида у ғоят тузук
Сўйлар ва ёзарди фикрини равон;
Мазурка¹¹ рақсига тушарди осон,
Салом ва таъзимлар эркин ҳам нозик:
Ортиқ нима керак? Юксак доира
Тан берди у онгли ва дилбар дея.

V

Ўқидик оз-оздан ҳаммамиз бир қур,
Жуда енгил-елпи ва чала-чулпа,
Тарбия бобинда, тангрига шукр,
Мақтанишлик бизда қулайдир жуда.
Онегин кўпларнинг (шартта ҳал қилган,
Қатъиятчи судлар) беришича тан,
Эпчил бир олимдир ва лекин педант¹²,
Унинг фармонида бахтиёр талант:
Суҳбатда мушкilot чекмай энг бурун
Ҳар бобни енгилтак чўқиб ўткали
Ва муҳим баҳсларда билимдон каби
Олимона тур-ла сукут қилиш-чун;
Лекин ўткир ҳажвлар ёлқини билан
Кулдира биларди хонимларни шан.

VI

Бу кун латин¹³ тили модадан чиқмиш:
Сизга ҳақиқатин айтсам, Онегин
Баъзи эпиграфлар маъносин ечиш,
Мактуб охирига бир vale¹⁴ сўзин
Ёзишга, Ювенал¹⁵ ҳақида бирор
Гап сотишга етар латинча билар.
Яна бир-икки шеър Энеидадан¹⁶
Чала-чаттигина ёдида қолган.
Дунёнинг саргузашт тарихин узоқ
Ўтмиш даврларнинг ботиб чангига,

Тимискилаш учун йўқ ҳавас сира:
Ва лекин Ромулдан¹⁷ бошлаб то шу чоқ
Кечган замонларнинг латифаларин
Эсидан чиқармас эди Онегин.

VII

Нозик садоларга умрин ҳис билан
Бағишлашга йўқди унда зўр ҳавас,
Қанча уринмайлик, Онегин зотан,
Хорейни ямбдан¹⁸ фарқ қила билмас.
Койирди Гомерни ҳам Феокритни¹⁹,
Аммо ўқир эди Адам Смитни²⁰,
Иқтисодчи эди Онегин чуқур,
Яъни мулоҳаза у қила олур:
Давлат қандай қилиб бойийди олдин,
Сўнгра нима билан яшар ва нега
Оддий маҳсулотга у бўлса эга –
Унга керак бўлмас ҳаттоки олтин,
Буни англаёлмас эди отаси,
Гаровга қўйилди ери – даласи.

VIII

Евгенийнинг яна бор маълумотин
Айтиб беришликка йўқ менда дармон,
Лекин қайси бобда у доҳийди чин
Ва қайси илмда у зўр билимдон?
То ёшлиқдан бери Онегин учун
Ҳам емак, ҳам азоб, ҳам ором, ҳар кун
Унинг қайғу-ҳасрат аралаш, хаста
Танбал ҳаётини тўлдирган нарса –
Муҳаббат, эҳтирос илмидир, бироқ,
Бу ҳисни этмишди Назон²¹ тараннум,
Шу юздан кўрганди у жазо, зулм;
Молдавия чўли ичида узоқ –

Қувилиб ўз юрти Италиядан,
Исёнкор ва порлоқ умрин тугатган.

IX

.....
.....
.....

X

Кўп барвақт ўрганди риё ҳунарин,
Умидни яширар, рашкни яширар,
Қайғули кўринар, кўзлари ғамгин,
Ҳам алдар, ҳам аврар, ҳам инонтирар,
Гоҳ мағрур кўринар, гоҳ итоаткор.
Ўйчан ё паришон бўлишга тайёр!
Дам қандай ошифта сукутга чўкур;
Дам қандай оташин бир нотиқ бўлур,
Ишқий мактубларда у қандай қайдсиз!
Бирига берилиб ва севиб бирин,
Қандай унутишни биларди ўзин!
Боқиши қандай тез, нозик ва тамиз,
Уятчан ва жасур, лекин баъзи чоқ
Хоҳласа кўзёшин оқизар порлоқ.

XI

У қандай ўзгача кўриниб, ҳазил –
Ила маъсумликни ҳайратга солар,
Дарҳол маъюсланиб, қўрқитиб енгил,
Ёқимли хушомад билан овутар;
Илишга устадир ихлос лаҳзасин,
Қизлик иффатининг мулоҳазасин –
Ақлу эҳтирос-ла енгиб, у охир –
Хоҳ-нохоҳ илтифот кутмоққа моҳир.
Ёлвориш, эътироф талаб қилишни,

Қалбнинг илк садосин тинглашни зимдан,
Ёр кетидан чопиб, ногоҳ у билан
Махфий учрашувни, қўлга илишни
Биларди... сўнг, ёр-ла ёлғиз, бирпасда –
Хилватда сабоқлар бермоққа уста.

XII

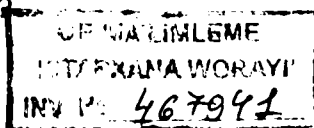
Донғи чиққан танноз хотинлар қалбин
Ўйнатишга қандай ўрганди эрта!
Истаса агар у ўз рақибларин
Бутун йўқотишни, ана шу дамда
У қандай заҳар тил билан узарди!
Қандай тузоқларни у ҳозирларди!
Бахтлиман, деб юрган эрлар, сиз лекин
Юрдингиз у билан дўст бўлишиб чин...
Айёр эр ҳам иззат қиларди уни
Фобласнинг²² қадимий талабаси-да,
Ҳаммадан ишончин ўзган кекса-да,
Ва ҳар вақт ўзидан овқат-озиги,
Хотинидан рози бўлган улўғвор
Алданган эрлар ҳам унга лутфкор.

XIII, XIV

.....
.....
.....

XV

Ҳали у ётоқдан турмаган экан:
Унга келтиришар бир қанча мактуб,
Нима гап? Таклифми? Шу кечга чиндан
Учта хонадонга бориши матлуб;
Бир ерда бал, бирида гўдак байрами,
Қаерга югурар арзандам ҳали?

Кимдан бошлайди у? Локин барибир
Ҳаммасин уддалаш эмасдир оғир.
Ҳозир эрталабки кийимида ул.
Бошига кияркан кенг бир *бульвар*²³⁽³⁾,
Онегин гердайиб боради бульвар*
Кенг майдон, у ерда кезади буткул,
То тушлик овқатга брегет-соат**
Жаранглаб дайдини қилгунча даъват.

XVI

Тушди қоронғилик; ченага минар,
От учар шамолдай, учар қичқариқ.
Совуқ қор учқуни кумушин сепар,
Ялтирайди юшоқ барра ёқалик.
Машҳур ресторанга Онегин чопар,
Каверин²⁴ кутади унда, ишонар.
Мана, келиб кирди: май ҳам шишадан
Тошиб, пробкани шипга отар шан.
Сели оқиб турган roast-beef²⁵ ана
Ёш чоғлар безаги, лазиз таомлар,
Фаранг дастурхонин гули саломлар.
Страсбургнинг иссиқ сомсаси шунда.
Турар лимбургский тоза, хуш пишлоқ,
Ҳам тотли, олтиндек ананасга боқ!

XVII

Серёғ котлет дамин сўндириш учун
Ҳали қадаҳларга чанқоқди лаблар,
Соат жаранглайди: янги бир ўйин,
Янги бир балетдан беради хабар.
Театрнинг сипоҳ қонуншуноси,
Саҳна орқасининг фахрий аъзоси,

* Бульвар – хиёбон (муҳ.).

** Бригет-соат – ойнинг куни ва дақиқасини аниқ кўрса-
тадиган соат (муҳ.).

Гоят жозибали актрисаларга
Шамолдай қарорсиз, топинган банда –
Онегин тез учар театр сари,
Бу ерда ҳар киши яйраган, эркин,
Балет-рақс авжларин олқишлар, кейин
Иззалаб Федрани, Клеопатрани,
Моинани²⁶ ҳар ким қилади даъват
(Унигина ҳамма эшитсин фақат).

XVIII

Эй, сеҳри диёр! Ўтмиш замонда
У ерда журъатли ҳажвда устоз,
Эрк дўсти Фонвизин²⁷ сурди дабдаба
Ва унда Княжнин²⁸ маълум тақлидбоз;
У ерда Озеров²⁹ халқ кўзёшларин,
Гулдурос олқишлар ва қутлашларин
Семёнова³⁰ билан бўлишди иноқ,
Корнелнинг³¹ азамат даҳосин бир чоқ
У ерда Катенин³² тиргизган эди.
Дағал Шаховской³³ чиқарди яна
Комедиялардан суронли гала.
Унда Дидло³⁴ шуҳрат тожини кийди:
У ерда, театр тин кўлкасида
Меним ёш чоғларим кечди бир сира.

XIX

Менинг париларим, билсам, қайдасиз?
Тинглангизлар меним ёниқ фарёдим:
Яна ўшамисиз? Ё бошқа кўп қиз
Сизнинг ўрнингизни босгандир балким?
Яна тинглайманми куйингиз андак?
Рус Терпсихораси³⁵ бажарган юксак
Руҳли рақсларни кўрармиканман?
Ё ғамли нигоҳим ошинолардан
Мароқсиз саҳнада тополмас бирин?
Ёки мен бегона зумрага томон

Ўксинган лорнетни³⁶ тутаман ҳайрон?
Ўйинга бепарво бир томошабин
Сингари бурчакда эснаб ўтирай
Ва ўтган дамларни эсгами олай?

XX

Театр лиқ тўла; ложалар порлар;
Партерлар, курсилар – бари қайнайди.
Тепадан сабрсиз чапак чалишар,
Юксалиб юқори парда гурлайдн.
Муҳташам ва енгил, ҳавойи-майин,
Камоннинг сеҳркор ёйига толғин
Истомина³⁷ турар гўзал, нодира,
Раққос парилар-ла чизиб доира,
Эданга тегади битта оёғи,
Иккинчи оёқ-ла аста айланар,
Нақ Эол³⁸ лабидан учгандек бир пар,
Сўнг бирдан сакрайди, бирдан учади;
Гоҳ қаддин бурайди; гоҳо ёзади,
Латиф оёқларни тез-тез уради.

XXI

Ҳамма чапак чалар. Онегин кирар.
Курсилар оралаб босар илгари.
Қўш лорнетни тутиб, у қия боқар
Бегона хонимлар ложаси сари.
Ҳамма ярусларга отди бир қараш,
Ҳаммани кўрди у: чехралар, уст-бош
Жиҳатдан унинг кўп диққати ошди.
Бош эгиб эркаклар билан сўрашди.
Сўнгра қараб турди саҳнага андак,
Унинг боқишлари энди паришон.
Орқага қайтаркан эснади бир он
Ва деди: «Ҳаммасин янгилаш керак;

Балетга шунча вақт сабр этиб тўздим,
Лекин Дидлодан ҳам, ниҳоят, бездим»⁽⁴⁾.

XXII

Севги тангрилари, жинлар, илонлар
Ўйнашар, сакрашар ҳали саҳнада,
Чарчаган лакейлар* ухлаб ётишар
Пўстинга ўралиб тиш остонада.
Ҳали тўхталмаган кезиш, типирлаш,
Тупуриш, йўталиш, чапак, пиқирлаш.
Ичкари, ташқари ҳали чароғон.
Фонарлар ҳар ерда нур сочар хандон.
Совуқдан отлар-да уринар ҳали,
Эгар, жабдуқлардан безган, чарчаган,
Кучерлар гулханни ўраб қуршаган,
Сўкар жанобларни кўп ишқаб бари:
Бизнинг Онегин-да чиқиб қолади,
Уйга, кийингали у йўл олади.

XXIII

Танҳо бир бўлманинг мен тасвирини
Чиза оламанми тўғри ва чевар,
Ки бунда моданинг ўртак шогирди
Кийинар, ечинар ва пардоз эгар?
Резаворчи Лондон бўш ҳавас-орзу
Учун не молларни ишлаб сотса-ю,
Болтиқ денгизида кўпирган тўлқин
Бизга на келтирса ёғоч, мой учун...
Фойдали бир ҳунар, санъат деб билса
Парижда очкўз завқ нимани уч кун,
Энг янги сафо, ноз ва зийнат учун,
Эрмак, шўхлик учун ихтиро қилса,
Шуларнинг ҳаммаси ўн саккиз ёшли
Файласуф ўйини безарди яхши.

* Лакей – малай.

XXIV

Истанбул қахрабо трубкалари,
Столда бронза, чинни қалашир,
Энг нозик ҳисларнинг орзу-нашъаси –
Биллур шишаларнинг ичида атир.
Тароқлар, пўлатдан кўп аррачалар,
Тўп-тўғри ва эгри ҳар хил қайчилар,
Чўткалар ўттиз хил, баъзиси тишга,
Баъзиси тирноқни тоза қилишга,
Руссо³⁹ (мен бу гапни қистириб ўтай)
Англай олмаганди ёнида доим
Тентакча хушсуҳбат, савлатли Грим⁴⁰
Тирноқ тозалашга жасорат қилгай⁽⁵⁾
Эрклик ва ҳуқуқнинг ҳимоячиси,
Мана шу тўғрида том ҳақсиз эди.

XXV

Тирноқ гўзаллигин ўйламоқ мумкин,
Ишли, жиддий одам бўлсанг-да доим!
Замон-ла бекорга баҳслашмоқ нечун?
Инсонларда одат мустабид ҳоким.
Иккинчи Чаадаев⁴¹ бизнинг Онегин,
Гап-сўз бўлишликдан кўрқар эди чин.
Кийиниш бобида у эди педант,
Биз айтиб ўтгандай олифта-франт.
Лоақал уч соат ўз вақтини у,
Ойналар олдида ўтказар эди.
Пардоз бўлмасидан у чиқар эди,
Венерага⁴² ўхшаш енгил ва сулув:
Эркакча кийиниб гўё бир пари
Маскарадга борар ноз-карашмали.

XXVI

Сўнгги завқ-дид учун муносиб кийим,
Пардоз-ла жалб этиб диққатингизни,
Онегин безагин ёза билардим,
Билимдонларга мен қолдирмай чизги.
Жасорат бўларди, албатта, бу ҳам,
Уни тавсифламоқ, зотан, вазифам,
Нетайин, *панталон, фрак ва жилет*,
Булар рус тилида йўқ, бу сўзлар чет;
Бунни кўриб, айбим қиламан иқрор,
Ажнабий сўзлар-ла азалдан меним
Камбағал сўзлим бу билан балким,
Бир қуроқ сингари товланмас бекор,
Гарчи эски вақтда анжуман дониш
Чиқарган луғат-ла бўлсам-да таниш⁴³.

XXVII

Бизнинг мавзуимиз ҳозир бу эмас,
Яхшиси бал сари ошиқайлик биз.
Битта каретани⁴⁴ киралаб бирпас –
Базмга Онегин жўнаб кетди тез.
Қоронғи уйларнинг олдида ёнар,
Уйқули кўчани тўлдирган қатор
Кареталарнинг қўш, шод фонарлари
Майин нур сочишар суюқ зар каби.
Қорларга чизилар шуъладан ёйлар,
Атрофда юлдуздай кўп майда чироғ,
Порлайди муҳташам катта уй шул чоғ;
Яхлит ойналарда кўлкалар кезар;
Бу – хонимлар, сатанг эркаклар шакли,
Кўринар ва зумда йўқолар акси.

XXVIII

Бизнинг қаҳрамон ҳам етиб келди, боқ,
Эшикбон ёнидан ўтди ўқ каби.
Мармар зиналардан чиқди учароқ,
Тузатди қўллари билан сочини,
Кирди ичкарига, залда халқ тўлган,
Музика ҳам энди гуруллаб бўлган,
Халқ бутун банд эди мазурка ила
Ҳамма ёқда шовқин, уйлар лиқ тўла.
Сувори зобитнинг⁴⁵ шпори⁴⁶ жаранг,
Сўлим хонимларнинг оёқчалари
Учади; сеҳрли изларнинг зори –
Ёлқинли қарашлар учар оташ ранг.
Танноз хотинларнинг рашк имоларин
Қоплайди созларнинг наъраси вазмин.

XXIX

Нашъанинг, тилакнинг ўтган замони
Балларга ишқибоз, ошифта эдим.
Изҳори муҳаббат, хат топширгани
Бундан ҳам қулайроқ макон йўқ балким.
Эй сиз, эй муҳтарам эру хотинлар!
Хизматимни таклиф қилай бир қадар;
Сўзимни тинглашни сўрайман сиздан,
Нима учун сизни қиламан огоҳ?
Сиз ҳам, онажонлар, бўлинг эҳтиёт,
Ўз қизларингизни таъқиб этингиз;
Лорнетни жудаям тўғри тутингиз.
Йўқса... йўқса... танграм сақласин, уят!
Нечун бунга ёздим сарф этиб сиёҳ,
Чунки кўпдан бери қилмайман гуноҳ.

XXX

Водариф, ҳар турли ҳангома учун
Кўпгина умримни мен исроф этдим.
Ахлоққа зиёнли бўлмаса шу кун,
Шу дамга қадар ҳам бални севардим.
Мен жуда севардим жўшқин ёшликни,
Кўпчилик, дабдаба, шод бўлишликни,
Хонимларнинг завққа монанд безагин,
Севамен уларнинг оёғин, лекин:
Бутун Русияда топилармикин
Уч жуфт энг келишган аёл оёғи?
Оҳ, унутолмадим, қалбимда доғи,
Бир жуфт оёқчани!.. Маҳзун, совунган
Ҳали ҳам эслайман; тушимда ҳатто,
Қалбимни қилади улар безовта.

XXXI

Сен қачон, қаерда, қай чўлда бутун
Эсдан чиқарасан уларни, тентак?
Оҳ, латиф оёқлар! Қайдасиз бу кун?
Қаерда босасиз баҳорги чечак?
Шарқнинг сафосида сиз эркаланган,
Шимолнинг қайғули қорида, лутфан,
Қолдирмай кетгансиз биронта ҳам из.
Чунки сиз у ерда жондан севдингиз
Юмшоқ гиламларнинг майин бўсасин.
Сиз учун бир маҳал, ахир, унутдим
Шуҳрат, шон орзусин, туғишган юртим,
Тутқунда яшашнинг қайғу-жафосин?
Йўқолди ёшликнинг бахти ҳам эсиз,
Бамисли майсада енгил изингиз.

XXXII

Диананинг кўкси ва Флоранинг⁴⁷
Яноқлари латиф, севикли дўстлар!
Лекин меним учун Терпсихоранинг
Оёғи, негадир, латифроқ, дилбар.
Бебаҳо мукофот ваъда этар у
Ҳамиша кўзларга, пардозли сулув
Аёл юрагимга орзу ва армон
Гирдобин чайқатар эсласам ҳар он.
Севаман оёғин, дўстим Эльвина⁴⁸,
Столлар остига ташласам назар,
Қиш фасли каминда⁴⁹ исинсак агар,
Заллар паркетининг ойнасида ҳам,
Денгиз қоясининг панасида ҳам...

XXXIII

Қасирғали денгиз ёдимда ҳали:
Унинг оёғига йиқилиш учун
Кетма-кет югурган тўлқинлар сари
Боқиб ҳўб қизғонган эдим мен у кун!
Истардим у чоқда тўлқинлар ила
Азиз оёқларга лабларим тегса!
Йўқ, ёшлик палламда, қон қайнаганда,
Дилимни ишқ ўти банд айлаганда,
Мен ҳеч қачон шундай бир азоб билан
Жононларнинг гулдай юзин ё лабин,
Ёки меҳр тўла нафис кўкрагин
Ўпишни бу қадар истамаганман.
Йўқ, ҳислар ҳужуми ҳеч қачон мани
Бу қадар тўсиндан ўртаб эзмади.

Ёдимда қолганлар бошқа бир замон:
Эзгу хаёлларга мен ўзим баъзан
Бахтли узангини ушлайман; бир он
Латиф бир оёқни қўлда сезаман.
Хаёлларим ошиб-тошади яна
У гўзал оёқнинг тегишигина
Шу сўлғин қалбимда ёқиб қўяр қон.
Яна-да муҳаббат, яна дард-ҳижрон...
Маҳмадона созинг ила, етар, бас,
Мадҳ этиб куйламоқ такаббурларни:
На севгига, дардга, на илҳомлари
Тўқиган куйларга улар арзимас,
Бу сеҳргарларнинг сўзи ва кўзи
Нақ оёқларидай алдоқчи ўзи.

XXXV

Онегиним қалай? Мудраганича
Ётоққа у жўнаб кетади балдан;
Ҳар вақт ғовур-ғувур Петербург эса
Дўмбира товуши ила уйғонган.
Савдогар туради, ташувчи борар,
Извошчик биржаси томон югурар,
Шошади хурмали* бир сутчи хотин,
Тонгги қор ғирчиллар у юрган сайин.
Бошланди ёқимли тонгнинг сурони.
Дарчалар очилди. Қувурдан тутун
Юксалди ҳавога нақ мовий устун.
Қоғоз қалпоқ кийган немис новвойи
Худди ҳар кунгидай, кечикмай бир он,
Дўкон очиб савдо қилади чаққон.

*Хурма – каттароқ хурмача (муҳ.)

XXXVI

Балнинг шовқини-ла қурган тинкаси,
Онегин учун тонг ярим кечадир.
У ўйин-кулгию, зийнат гўдаги,
Тинчгина роҳатда ухлаб ётадир.
Пешинда уйғонар, тонггача локин
Бояги тартибда умр ўтар тагин.
Қандай ҳаёт дейсиз? Бир хил ва рангли,
Эртанги ҳаёти – кечанинг айни.
Бахтиёр ва хурсанд эдими лекин,
Эркин юриб умрин кўклам чоғида,
Порлоқ зафарларнинг кенг қучоғида
Ҳар кунги завқ-сафо ичра Онегин?
Зиёфатлар ичра у эҳтиётсиз,
Соғломди: бу ҳаёт қолдирмади из?

XXXVII

Йўқ: унинг ҳислари совиди эрта,
Зериктирди кибор ҳаёт шовқини.
Фикрини гўзаллар, жононлар қисқа
Замонгина машғул этганди уни;
Хиёнатлар уни чарчатиб қўйди.
Дўстлар, дўстликлардан жуда тез тўйди.
Яна ҳар кун лазиз таомлар ейиш,
Ҳар кун шампанский қониқиб ичиш,
Боши оғриб турган паллада яна
Рангдор, ингичка сўз ёғдириш ҳар ён,—
Булардан зерикди, дили бўлди қон.
Гарчи у бўлса-да қизғин шумтака,
Кўнгли қолган эди унинг тамоман,
Ҳам жангдан, ҳам ўқдан ва ҳам қиличдан.

XXXVIII

Онегин мубтало илат сабабин
Қидириб топишнинг келгандир чоғи.
Инглиз зиққига ўхшайди, локин
Қисқасин айтганда: рус хафақони
Секин-секин уни эгаллаб олди.
Тангрига шукрки, уринмай қолди
У отиб ўзини ўлдириш учун.
Аммо совиганди ҳаётдан бутун.
Child-Harold⁵⁰ каби ғуссали, синиқ,
Қўноқхоналарда бўлар намоён,
Киборлар ичида на ғийбат, бостон⁵¹,
На тотли бир боқиш, на бежо қилиқ,
Ҳеч бир нарса унга таъсир этмасди,
Юрарди ҳеч нарса пайқамай асти.

XXXIX, XL, XLI

XLII

Эй, серқилиқ кибор нозанинлари,
Сизни у тарк этди ҳаммадан бурун.
Рост айтсам, киборлар қилиғи бари
Анча бездирувчи бўлибдир бугун.
Эҳтимол баъзи бир хоним бир қадар,
Бентамни ва Сейни⁵² изоҳлай олар;
Лекин улар гапи-сўзи умуман
Беғубор эса-да, маҳрум маънодан.
Яна улар тагин шундай беғуноҳ
Ва шундай улугвор, шундай донишманд.
Тақводорлик билан юраклари банд,
Шунчалар субутли, зийрак ва огоҳ,

Шундай номаҳрамдир уларга эркак,
Афтларини кўриб хун бўлар юрак^[6].

XLIII

Петербургни кенг, тош кўчаларидан
Кечки паллаларда учқур ва кўркам
Аравага тушиб кетувчи хурсанд,
Ўзал ёш хонимлар, ахир, сизни ҳам
Бутун ташлаб кетди бизнинг Евгений;
Жўшқин завқ-сафодан қочиб у энди
Уйига бутунлай қамалиб қолди.
Зерикиб қўлига қаламни олди,
Ёзишни истади: мушкул, зўр меҳнат
Кўнглини айнатди, эзди, қаламдан
Ҳеч нима чиқмади: у шунинг билан
Қаламкаш аҳлига бўлмади улфат.
Мен бу касб ҳақида бир сўз демайман,
Чунки унга менинг ўзим мансубман.

XLIV

Бекорчиликка у берилди яна
Руҳида бир бўшлиқ сизди кун сайин.
Катта ўзал ишга қилди ҳафсала –
Билим орттиришга киришди қизғин.
Токчага қалади жилд-жилд китоблар
Ўқиди, ўқиди; фойдасиз, бекор:
Бирида дилгирлик, талваса, хато;
Бирида виждон йўқ, бирида маъно.
Ҳаммасида ҳар хил ирим нишони.
Қадимгилик қадри эскиган жуда
Янгилик ичида эски сафсата.
Китобларни ташлар хотинлар каби,
Чанг босган китоблар ётган токчага
Тортади қоп-қора қалин бир парда.

XLV

Кибор ҳаётининг отиб эмгагин,
Беҳуда шовқиндан қочиб, у каби
Дўстлашган эдим мен, у замон лекин
Менга ёққан эди бор хислатлари.
Хаёллар, ўйларга эрксиз садоқат,
Тақлид қилиб бўлмас ажиб бир сифат.
Фикри, қарашлари совуқ ва кескин,
Мен ғазабли эдим, у эди ғамгин.
Ўйинин билардик ҳирсининг иккимиз:
Биз иккимизни-да бездирган ҳаёт,
Учганди қалб ўти иккимизда бот.
Яна кутар эди худди умримиз
Тонгларида бизнинг иккимизни ҳам
Инсонлар, қўр тақдир ғазаби ҳар дам.

XLVI

Яшаб фикр қилган киши ҳар замон
Рухида инсондан нафрат этгуси.
Ҳис этган кимсага солар ҳаяжон
Қайтиши имконсиз кунлар шарпаси:
Унга қолмас асло фусун, жозиба.
Уни хотиралар илони ила,
Яна пушаймонлар ичдан кемирар.
Буларнинг барчаси кўпинча берар
Ширин бир нафислик сўзга – матлабга,
Онегиннинг тили мени даставвал
Саросима қилди; кейинча мен сал
Кўникдим ундаги таънали гапга,
Заҳар аралашган ҳазилига ҳам
Чидадим энг ўсал ҳажвига ҳар дам.

XLVII

Ёз фасли кўп чоқлар бирга эдик биз,
Неванинг устида кеча самоси⁽⁷⁾
Очилар тип-тиниқ, ёруғ ва чексиз,
Сувларнинг нашъали ўйноқ ойнаси
Тўлин ой жамолин акс этмас экан,
Ўтмиш қиссасини кечириб ёддан,
Биз жим эслар эдик кечмиш севгини,
Биз беғам, бўшаган ҳислар тизгини;
Бу сўлим кечанинг нафаси бутун –
Бизларни айларди сархуш, жимгина
Қамоқдан кўм-кўк бир ўрмон ичига
Ухлаган пайтида элтилган тутқун
Сингари хаёлда учардик биз ҳам,
Ёш умр баҳори қайда, деб шу дам.

XLVIII

Турарди фикрга толиб Евгений;
Руҳи тўла эди афсуслар билан,
Ўзин тавсифлаган бир шоир каби⁽⁸⁾.
Соҳилда гранит-тошга суянган.
Ҳамма ёқ жимжит-ди; ёлғизгина тун
Посбонлари баъзан чиқарарди ун,
Извошчининг олис дукури баъзан
Эшитилар эди Мильоннаядан⁵³,
Эшкакларни уриб ёлғиз бир қайиқ
Мудраган дарёда сузарди аста,
Бизни қилар эди мафтун, дилбаста –
Узоқдан бир наю диловар қўшиқ.
Тўн базми ичинда лекин тотлироқ
Торкватто⁵⁴ шеърининг куйлари ҳар чоқ!

XLIX

Адриатик денгизи тўлқинлари, сан,–
О, Брента!⁵⁵ Сизни кўрарман албат,
Илҳомларим тўлиб-тошиб янгидан,
Сеҳрли товшингиз эшитмоқ ният!
Бу товуш Аполлон набиралари
Учун муқаддасдир; уни куй каби,
Альбион созидан туйдим, таниш у.
Гоҳ сўзамол, гоҳо индамас сулув –
Венециялик ёш бир жонон билан
Сирли бир қайиқда мен сузиб, олтин
Ўзал Италия тунининг эркин
Оғушида ишқдан лаззатланардим,
Петрарка⁵⁶ ва севги тилин у замон
Бағишлайди менга бу дилбар жонон.

L

Келажакми менинг эрким замони?
Келмишдир фурсати! Қўмсайман эрким;
Денгиз қирғоғида очиқ ҳавони
Қутаман⁽⁹⁾, имлайман кема чодирин.
Қачон бўронларнинг ридосида май
Мавжлар-ла курашиб, денгизнинг улкан
Кўксида бошлайман сафарни эркин?
Менга адоватли денгиз қирғоғин
Тарк этмакнинг энди келмиш замони.
Жануб кенгликлари кўксида яйраб
Африкамнинг⁵⁷⁽¹⁰⁾ тиниқ кўкига қараб.
Русияни ўйлаб оҳ чекиш чоғи,
О, мен бу ерларда қанча дард чекдим.
Бу ерларда севдим, кўмдим юрагим.

LI

Ажнабий юртларнинг томошасига
Онегин шайланган эди мен билан.
Лекин биз тақдирнинг тақозосича,
Узоқ вақт айрилдик бир-биримиздан.
У замон отаси вафот қилганди,
Онегин қошига дув йиғилганди,
Қарз бергувчиларнинг очкўз тўдаси,
Ҳар кимнинг ўз ақли ва ўз режаси:
Даъволардан нафрат қилди Онегин
Ўз чекидан ўзи бўлганди рози,
Қарзни тўлаш учун кетди мероси.
Катта бир зиён ҳам кўрмади лекин.
Гўё билган эди у олдинданоқ
Қари амакининг ўлишин тез чоқ.

LII

Чиндан ҳам Евгений кутмаган дамда
Иш бошқарувчидан олади бир хат.
Ўлим олдидамиш амаки; ҳамда
Видолашувни у истармиш фақат.
Қайғули номани ўқиб Евгений
Шу он суриштирмай нари-берини,
Почтавойда чопди учрашиш учун.
Ақча дарди уни эгаллар бутун.
Алдаш, йиғи-сиғи учун у ҳозир,
(Романни бошлаган эдим бу билан)
Зерикар, ҳомуза тортар олдиндан.
Мана, у қишлоққа етади ахир.
Кўрарким, тахтада ётар амаки,
Ерга жо бўлажак савфо сингари.

LIII

Кўрди маъзаратга тўлган кўрани;
Азага келишар яқин-узоқдан
Кўмиш маросимин ҳаваскорлари,
Дўстлар, бегоналар – бари ҳар ёқдан.
Ўлик ҳам кўмилди; овқат еб-ичиб
Поплар ва меҳмонлар жўнар гердаиб,
Гўё бажардилар жиддий бир ишни.
Онегин қишлоқда яшар бир киши
Бўлиб қолди энди. Мана у ўрмон,
Ер-сув, заводларга тамом хўжайин.
Шу чоққача танти, исрофгар, олтин
Қадрини билмаган бу танбал инсон
Ҳозир жуда хурсанд: у илгариги
Йўлин алмаштирди, на бўлса майли.

LIV

Янгидай кўринди икки кунгина
Онегинга бекас, танҳо далалар,
Қоронғи ўрмоннинг салқини, яна
Булоқлардан учган майин садолар;
Учинчи кун тепа, дала, чакалак
Уни овунтира олмади андак;
Улар сўнг келтирди унинг уйқусин;
Ва сўнгра кўп равшан кўрди Онегин;
Қишлоқда ҳам бормиш айни дилгирлик.
Гарчи на кўча бор, на сарой, на ёр,
На карта, на баллар, на мунда шеър бор.
Хафақонлик уни қўймай бир эллик,
Пойларди кетидан пояма-поя
Вафодор хотиндай ё мисли соя.

LV

Тинчлик ҳаёт учун мен туғилганман,
Туғилганман қишлоқ сукути учун:
Соз саси пастқамда жаранглайди шан,
Ижодий хаёллар жон, қонга тўлғун.
Маъсум, тин онларга берилиб тамом
Жимжит кўл бошида ёлғиз ҳар айём
Юраман, бекорлик – менинг қонуним.
Ҳар кун тонг пайтида уйғонаман жим,
Ширин ҳузур учун, эркинлик учун:
Озгина ўқийман, кўпроқ ухлайман
Ўткинчи шуҳратга назар солмаймай,
Ўтмиш замонларда мен нақ шу йўсин
Кечирмаганмидим кунларим бекор,
Яшамаганмидим шундай бахтиёр!

LVI

Чаман, сезги, қишлоқ ва бекор юриш,
Далалар! Мен сизга содиқман руҳан,
Онегин-ла меним орамда бўлмиш
Фарқни қайд этишга ҳар вақт мен хурсанд,
Токим истеҳзоли бирон ўқувчи
Ёки моҳирона туҳмат тўқувчи,
Бирон нашриётчи менинг хислатим
Қиёс этиб яна у демасинким,
Мағрурлик куйчиси Байрон⁵⁸ сингари
Ўз портретимни мен чизганман бунда,
Гап сотиб юрмасин у унда-мунда.
Ўйлашарки, биз-чун имконсиз каби
Бошқалар ҳақида яратмоқ дoston,
Гўё шоир ўзин қилармиш баён.

LVII

Айтиб ўтай яна: бутун шоирлар
Хаёлчан севгининг дўстидир, лекин
Бир замон энг гўзал лавҳалар, сирлар
Тушимга кирарди. Руҳим яширин,
Гўзал тасвирларни сақлади маҳкам,
Кейинча уларни жонлатди Музам⁵⁹.
Мен шундай, қайғусиз, тараннум этдим,
Тогларнинг қизини, менинг идеалим,
Салгир⁶⁰ бўйларининг асираларин.
Эшитиб қоламен, дўстларим, ҳозир
Кўпинча сизлардан савол ёғадир:
«Ким учун бу нозинг чекади оҳин?
Қизганчоқ қизлардан кимни хушлабсан,
Қайсига созингда куй бағишлабсан?

LVIII

Илҳоминг мавжлатиб кимнинг нигоҳи,
Армуғон этмишдир самимий меҳр,
Сенинг бу ўйловчан куйингга, қани,
Сенинг шеъринг кимни оллоҳ деб танир?»
Дўстларим, ҳеч кимни, Худо ҳақи!.. Ман
Бошимдан кечирдим, маҳрум нашъадан,
Муҳаббатнинг телба ғалаёнини.
Ишқ-ла қофиянинг ҳаяжонини
Кимки қўша билса, у инсон хушбахт:
У шеърнинг муқаддас сирли садосин
Янгратар ва босар Петрарка изин;
Қалбнинг азобини тинчитар; шул вақт
Муяссар бўлади унга шараф-шон;
Лекин мен севганда эдим гунг, нодон.

LIX

Ишқ кечди, кўриниш берди илҳомим,
Зулмат босган фикр нурланди секин;
Озодмен, янгидан излайман доим
Сеҳркор садолар, хаёл, ўй базмин.
Ёзаман, юрагим билмас, дард нима...
Ёзилиб битмаган шеърлар ёнига
Қалам ҳушсизланиб чизмайди расмин
Хотин болдирларин ва чеҳраларин.
Ўчган кул лов этиб ёнмас янгидан,
Яна қайғураман! Кўзимда йўқ ёш.
Мана энди бўрон излари ювош
Руҳимда жим бўлиб қолар тамоман.
У чоғда ёзарман йигирма бешта –
Қўшиқдан иборат дoston, албатта.

LX

Ўйларкан асарнинг планин секин
Ва қаҳрамонимни на деб атайман;
Романнинг ҳозирча биринчи қисмин
Битирдим; буларнинг барин қайтадан
Кўриб чиқдим қатъий бир диққат ила;
Бунда зиддиятлар ҳали кўпгина,
Лекин тузатишни мен истамайман;
Цензурага⁶¹ ўзимнинг бурчим тўлайман,
Журналистларга ҳам чайнамоқ учун
Меҳнатим мевасин берарман яна:
Эй янги туғилган асарим, жўна,
Нева бўйларини кезиб чиқ бутун;
Менга хизмат қилиб, қозон шараф-шон;
Қинғир сўз ва ур-сур, сўкиш ва сурон!

O rus!..

Hor⁶²

O, Русь!

I

Евгений Онегин зериккан қишлоқ
Ўғзал, латофатли бир ғўша эди;
Бу ерларда кимки соф завққа иноқ
Тангрига шукрлар қилса арзирди.
Асилзода уйи холис тамоман,
Шамоллардан уни тоғ паналаган,
Бир кичик дарёнинг тепасидадир;
Қаршидан узоқда яшнар дала-қир,
Ўтлоқлар ва олтин экинзорлар ҳам.
Қишлоқлар олисда жим-жим милтирар,
Подалар ўтлоққа секин тентирар.
Қуюқ кўлкасини кенг ёр – гилам,
Қарамсиз, боқимсиз каттакон бир боғ,
Ўйчан дриадлар⁶³ маскани ҳар чоғ.

II

Солинган эди бу шарафли қаср,
Одатда қасрга хос бир йўсинда:
У ғоят мустаҳкам, савлатли, оғир,
Маъқул қадимийлик завқи бор унда.
Ҳар томонда баланд уйлар-бўлмалар.
Меҳмонхоналарни шойилар безар.
Подшоларнинг расми деворларида,
Ранг-баранг нақш ёнар печкаларида.
Букун эскирмишдир буларнинг бари.
Билмайман, тўғриси, бунинг сабабин –
Шундай нарсаларга дўстим жиндаин
Ҳавас қилмас эди. Шунинг-чун балки

Модали ва қадим кенг заллар ичра
Эснашдан ўзгани билмасди сира.

III

У шундай бир уйни қилганди маскан,
Бу ерда қишлоқнинг эски кексаси
Қирқ йилча уришиб ходима билан
Деразага қараб пашша эзганди.
Ҳамма нарса содда: поли қайиндан.
Икки шкаф, стол, юмшоқ пар диван,
Қўрилмас ҳеч ерда сиёҳ доғ-дуғи.
Шкафларни очиб боқди Онегин:
Бирида топди у чиқим дафтарин,
Иккинчида қатор майли шишалар,
Олма шарбатлари тўла кўзалар,
Яна саккизинчи йил календарин;
У чолнинг юмуши кўп бўлган учун
Бошқа китобларга боқмаган бутун.

IV

Ўз мулки – ерлари ўртасида у
Ёп-ёлғиз вақтини ўтказиш учун
Даставвал Онегин ўйлаб қолди: шу–
Мулкида янги бир тартибот қурсин.
Бир четда кимсасиз оқил Онегин
Кўҳна баршчинанинг⁶⁴ бўйинтуруғин,
Енгил оброк⁶⁵ билан алиштиради;
Қул⁶⁶ ҳам тақдирига шукр қилади,
Лекин бу нарсада даҳшатли зиён
Кўрди-да, ишбилар унинг қўшниси
Бир чеккада солди қош-қовоғини
Бошқа бир қўшниси кулди нақ шайтон,
Ҳамманинг якоғиз бўлди қарори:
Онегин жудаям хавфли савдойи.

V

Дастлаб келар эди қўшнилар қўноқ,
Лекин катта йўлда уларнинг фақат
Келаётганини кўриш биланоқ
Хизматкорлар унга тамоми суръат –
Билан мингизишар бир Дон айғирин,
У орқа эшикдан қочар яширин.
Хафа бўлиб шундай муомаладан
Дўстликни узади ҳамма у билан.
«Қўшнимиз нодондир, ақлида нуқсон,
У бир фармазондир⁶⁷; ичади ёлғиз
Стаканда қизил шароб; хоним-қиз
Қўлларин ўпишни истамас бир он.
Ҳа, дейди, йўқ, дейди: демайди «лаббай» –
«Буюринг». Умумий фикр нақ шундай⁶⁸.

VI

Янги бир помещчик ўз қишлоғига
От суриб келганди худди у замон.
Худди шунинг каби қўшни-қўшнига
Эрмак бўлган эди – гап-сўз бепоён,
Исми эди унинг Ленский Владимир.
Кўксида Гиттинген руҳи чайқалир.
Ўзал бир жувонди гуллаган энди,
Ҳам шоир, ҳам Кантнинг мухлиси эди⁶⁹.
Келтирмиш туманли Германиядан
Ленский олимлик самараларин:
Эркинлик ишқининг кўп хаёларин,
Келтирмиш ғалати, қизгин руҳ билан,
Елкага тушқучи жингал сочини,
Нутқида қайнаган ҳаяжонини.

VII

Кибор доиранинг совуқ фаҳшидан
Сўлиб, сарғайишга улгурмай ҳали,
Қизлар эркалаши, дўст қутлашидан
Ҳали исинарди йигитнинг дили.
Юрагига ҳар дам умид, орзу ёр.
Дунёда ҳар янги ҳашамат, шовқун
Унинг ёш ақлини қиларди мафтун.
Ширин хаёл билан у юпатарди
Ўз қалбин қоплаган шакларни ҳамон.
Унга ҳаётимиз ғояси ҳар он
Қизиқ бир топишмоқ бўлиб қоларди.
Бошини қотирар эди бу ҳақда
Мўъжизалар гумон қилар кўп чоқда.

VIII

Жон пайванд дилбарнинг у ўзи билан
Иноқ бўлишига ишонар эди.
Гўё у қалб куйиб, ёниб ичидан,
Ҳар куни тинмасдан унга зор эди.
Ишонар эдики, шарафи учун
Дўстлари тайёрдир кишанга ҳар кун,
Бўхтончи кўзасин чил-чил қилишга
Уларнинг қўллари чўчимас сира:
Ишонарди бор деб омади келган...
Одамларнинг азиз, эзгу дўстлари
Ишонар, уларнинг оилалари
Ёқимли ва дилбар нурлари билан,
Албат, бизни бир кун кўп ёритажак,
Жаҳонга кайф-ҳузур ҳадя этажак.

IX

Афсуслар, аччиғлар, ғазабланишлар,
Яхшиликка бўлган тоза муҳаббат.
Шухрат учун ширин азобланишлар
Тўлқинлатар унинг қонини беҳад.
Сози-ла жаҳонни айланди, кўрди,
Шиллернинг, Гётенинг юртида юрди.
Уларнинг шоирлик илҳоми ила
Ёлқинланди бутун руҳи кўксиди.
Санъатнинг соф, юксак музаларин у
Уялтирмаганди; масъуд, бахтиёр,
Қўшиқларида ҳам доим ифтихор
Ила сақлар эди юксак бир туйғу,
Бокира хаёлнинг ҳароратини,
Серсавлат соддалик латофатини.

X

Севгини куйлади, у ишқ боласи,
Унинг қўшиқлари эди соф, ёрқин,
Соддадил бир қизнинг ўйлари каби
Ўдакнинг тушидек, осмоннинг сокин
Чўлида кезувчи сир илоҳаси
Нозик оҳ чекишлар дўсти ой каби;
Шоир куйлар эди қайғу ва ҳижрон,
Сирли узоқликлар ва мажҳул жаҳон,
Романтик гулларни қилди тараннум,
Узоқ ўлкаларни куйлар эди у,
У ерларда қанча тўкканди қайғу,
Сукут оғушига кўзёшин юм-юм.
Сағал кам ўн саккиз ёшида шоир
Куйлар ҳаёт сўлғин гулига доир.

XI

У чет бир гўшада, ақлу закосин
Қадрлай биларди Онегин фақат.
Қўшни қишлоқларнинг бутун армонин
Зиёфатлари ҳам ёқмасди албат:
Қочарди суронли суҳбатларидан,
Уларнинг гаплари ақлга монанд,
Итхонаси билан, уруғ-ақрабо,
Пичан ўриш билан ҳар турли вино –
Ҳақида сўзлашар. Бунда йўқ туйғу
Ва на ёлқинланар шеърий бир оташ,
На зарофат, на-да чуқур бир қараш.
На авом санъати учун мисол у.
Суюкли хотинлар гапида аммо,
Яна ҳам оз эди ақл ва маъно.

XII

Ленский келишган йигит, бадавлат,
Ҳар ерда куёвдек қаршиланарди;
Қишлоқда шундайдир ҳар доим одат:
Ҳар ким ўз қизини кўзлаб қўярди
Чала рус кўринган шу ҳамсояга;
Қаерга бош суқса, суҳбат шу дамда,
Бошланиб кетарди ундан ва бундан,
Дерлар, бўйдоқликда йўқдир нашъа-шан,
Қўшнини сўнг чойга таклиф қилишар,
Чой қуя бошлайди шу чоқда Дуня
Унга шивирлашар: «Дуня, кўр, пайқа!»
Сўнгра келтиради биттаси гитар:
У ҳам чийилайди (омон, ё Раббим!):
Кела қол! Қасримга келгил, олтиним!⁽¹¹⁾

XIII

Фақат Ленскийда йўқ эди ҳавас,
Никоҳ занжирига тутсин елкани.
Қалбдан орзу қилди кўнмай бир нафас
Онегин-ла тездан дўст тутингани.
Топиша қолдилар, худди тош, тўлқин,
Назм билан наср, муз ҳамда ёлқин
Шунча бир-бирига бўлолмас қарши,
Дастлаб ўртадаги айирма гарчи –
Улар ўртасига совуқлик солди,
Сўнгра бир-бирига ёқишиб қолди,
Сўнг ҳар кун отларда чопишиб қолди.
Бир оз сўнг ажралмас оғайни бўлди.
Ўзим иқдор бўлай, одамлар кўп вақт
Бекорчиликдан дўст тутинар фақат.

XIV

Лекин шу дўстлик ҳам йўқ орамизда,
Барча хурофотни яксон қилиб биз,
Ҳеч кимни назарга илмаймиз сира,
Ҳаммадан баландда гўё ўзимиз,
Боқамиз ҳаммамиз наполеонча⁷⁰,
Миллионлаб қўш оёқ махлуқлар барча
Бизнинг учун ёлғиз қуролдир мангу,
Кулунч ҳам ваҳшийдир биз учун туйғу.
Кўплардан дурустроқ эди Онегин;
Инсонларни билар эди, албатта,
Умуман, уларга нафрати катта;
Истисносиз йўқдир қоида, лекин:
Баъзиларни жуда айирар эди,
Киши яхшилигин сеза оларди.

XV

Тинглар Ленскийни табассум ила –
Онегин; шоирнинг ўтли сўзлари
Муҳокамалари қарорсизгина,
Ҳамиша илҳом-ла ёнган кўзлари –
Булар Онегинга эди янгилик:
Совуқ, дағал сўзни Онегин бекик
Дилида сақлашга тиришар бутун
Ва шундай ўйларди: аҳмоқлик мен-чун
Бир онлик завқларни кесмоқ, албатта,
Менсиз ҳам бир куни замон келажак,
Яшасин у майли ҳозирча андак;
Иносин дунёнинг камолотига.
Кечирайлик ёшлик жазавасини,
Ёшликнинг ўтини, талвасасини.

XVI

Улар ўртасида ҳар қандай нарса
Баҳсга, тафаккурга олиб кирарди;
Кечмиш қабилалар тузган аҳднома,
Яхшилиқ, ёмонлик, фанлар меваси,
Асрлар чўзилган хурофотлар, ҳам
Ўлимдан кейинги сирларки, мубҳам
Қолмасди улардан ҳаёт ва тақдир,
Ҳар мавзу устида ўйлашар бир-бир...
Ўз фикрларининг алангасида
Шоир қайнаб кетиб ўқиб юборар,
Шимол дostonлардан баъзи парчалар⁷¹,
Шунда тавозели Онегин эса
Шеърларни оз фаҳм этса-да, лекин
Йигитни тингларди қўйиб диққатин.

XVII

Хилватнишинларнинг фикрини лекин
Эҳтирослар кўпроқ этарди машғул,
Улар панжасидан қочиб, Онегин
Эҳтирос ҳақида сўзларди буткул,
Ноилож афсус ва ҳўрсиниш ила:
Ишқнинг тўлқинини тотиб, кейинча
Ундан қўл силтаган инсон бахтиёр,
Ундан-да бахтлидир кимки беҳабар,
Ким ишқни айрилиқ билан совутса,
Душманликни енгса ғийбатлар билан,
Хотини, дўслари ила ким баъзан
Сезмай рашк азобин тортса ҳомуза,
Боболарнинг ҳалол капиталини
Қиморга бой бермас, удир толели!

XVIII

Биз ақли салимнинг тинч кўланкаси
Тагида ҳузурлар қидирган дамда,
Сўниб муҳаббатнинг ўт-алангаси
Уларнинг иноди, парвози ҳамда
Қалбимиздан чиққан сўнгги садоси,
Кулунч кўринаркан бизга ғавғоси;
Қийинлик-ла ҳалим ва ювош бўлган
Биз жуда севамиз тинглашни баъзан
Бегона ҳирсларнинг қизғин баёнин,
Бизнинг юракни у ўйнатар дарҳол
Кулбасидагина унутилган чол –
Майиб бир аскар ҳам худди шундайин,
Қулоғини тутар шавқ, ҳавас ила
Шоп мўйлов ёшларнинг ҳикоясига⁷².

XIX

Бироқ ёлқинланган оташин ёшлик
Ўз ичида сақлай олмас ҳеч нарса.
Хусумат, муҳаббат, хурсандлик, ғашлик
Барчасин сўзлашга тайёр ҳар лаҳза.
Муҳаббатда ожиз ҳисоблаб ўзин,
Тингларди билимдон тусда Онегин
Юрак тавбасини севувчи шоир
Ўз дардини қандай баён қиладир.
Шоир ўз беғубор, соф виждонини
Оқ кўнгилик билан унга очганда,
Евгений билганди қулай шу онда
Шоир севгисининг ёш қиссасини,
Биз учун ҳеч янги бўлмаган туйғу –
Ҳислар-ла безалган ҳикоядир бу.

XX

Оҳ, қандай севарди! Бизнинг паллада,
Сева олмас ҳеч ким худди у каби;
Муҳаббат қўйишга маҳкумдир яна
Ёлғиз бир шоирнинг тентакча қалби;
Ҳар қачон, ҳар ерда бир хаёл суриш,
Қонларига сингган бир орзу, куйиш,
Унга доим ҳамроҳ бўлган бир алам!
Кўнгили совутар узоқликлар ҳам,
На йиллар чўзилган у айрилиқлар,
На-да музаларга берган пайтлари,
На ажнабий ерлар маликалари,
На фанлар ва на у шўх қийқириқлар,
Покиза оловлар билан исинган
Унинг руҳини ҳеч ўзгартирмаган.

XXI

Ёш, ўсмир чоғидан Ольгага асир,
Ишқнинг азобларин билмасдан ҳали,
У қизнинг гўдакча шўхлигига бир
Меҳрибон шоҳидди унинг юраги,
Ўрмонларнинг қуюқ қўланкасида,
Шерикди Ольганинг ҳангомасига.
Оталари қўшни ва дўст, сўзлашган,
Қуда бўлишликни улар кўзлашган.
Маъсум латофат-ла тўлиб яшнади,
Тинликда, парилар оромгоҳида,
Ота-онасининг кўзи олдида,
Инжи гули каби Ольга гуллади,
Бир гулки, билинмас қалин майсада
Асаларига-да, капалакка-да.

XXII

У қиз бағишлаган эди шоирга
Ёшлик шавқларининг илк хаёлини,
Рухлантирди у қиз келиб фикрга
Ёш шоир найининг илк фарёдини.
Алвидо, энди эй олтин ўйинлар!
Қалин ўрмонларни севди шу кунлар,
Севди у хилватни, сукут-тинликни,
Тунни, юлдузларни ва ойдинликни,
Самонинг қандили – ойга кечмишда
Оқшом қоронғиси кезишларимиз,
Сирли қийналишлар нашъасини биз
Бағишламасмидик кўзёшлар ила...
Энди кўзларимиз шу ойга боқар,
Фақат унда кўрар хира бир фонарь.

XXIII

Ольга ҳар вақт камтар, ҳар вақт адабли
Ҳамиша тонг каби эди у қувноқ,
Соф дилли шоирнинг умри сингари
Севги бўсасидек дилбар, исинчоқ,
Қўзлари осмондек тиниқ, зангори,
Унинг табассуми, сарғиш кокили,
Рафтори, товуши ва енгил қомат
Безарди Ольгани... Лекин сиз фақат
Ҳар қандай романни олсангиз, унда
Топарсиз расмини: кўп ёқимли у.
Илгари ўзим ҳам севган эдим-ку,
Аммо зерикканман ундан ўлгунча,
Шунинг-чун, ўқувчим, рухсат сўрайин,
Унинг опаси-ла таништирайин.

XXIV

Опасининг оти эди Татьяна... ⁽¹²⁾
Бу романнинг нафис саҳифаларин
Шундай исм билан биринчи дафъа⁷³,
Биз мушарраф қилдик, ҳеч тортинмайин,
Гарчи бу ёқимли, оҳангдор исм,
Бу билан боғлиқдир, мен биламанким,
Ўтмиш чўрихона хотиралари.
Ҳаммамиз эътироф қилайлик, рости,
Бизларда ҳам бизнинг отларимизда
Дид билан нафосат деган нарса оз.
(Шеърлар ҳақида индамасак соз!)
Маориф ва урфон юқмамиш бизга.
Фақат ундан бошқа қолмишдир мерос
Сохта нозу адо – мана шу холос.

XXV

Демак, унинг исми Татьяна эди,
На у сингласининг гўзаллиги-ла,
Юзининг қип-қизил олмадай ранги
Билан у кўзларни тортмас балки-да...
У камсўз, ёввойи, юзлари дардли,
Хуркакди ўрмоннинг кийиги каби.
Ўзининг туғишган оиласида
Кўринар ёт қизча каби Татьяна...
Билмасди у сира эркаланишни
На отасига-ю, на онасига;
Болалар ичида истамас сира
Ўйинни, сакрашни, ҳар ён чопишни;
Кўпинча дераза ёнида ёлғиз
Бутун кун жимгина ўтирарди қиз.

XXVI

Бешикка беланган кунлардан буён
Ўйчанлик бу қизга ўртоқ эди чин.
Қишлоқда жим оқар осуда замон
Хаёлар-ла безар эди юрагин.
Нозик бармоқлари билмас нинани,
Кергига эгилиб, у бир каштани,
Турли нақшлар солиб ипаклар билан
Худди чаман каби жонлантирмаган.
Ҳукмрон бўлишнинг бор аломати:
Ювош қўғирчоқни ўйнаб ёш бола
Киборлик тартиби, назокатига
Ҳазил-ҳузил билан тайёрланади,
Бола онасидан олган сабоғин
Такрорлаб ўргатар ўз қўғирчоғин.

XXVII

Шу кичик ёшда ҳам ҳатто Татьяна
Қўғирчоқларни ҳеч қўлга олмасди,
Шаҳар хабарлари, мода ҳақида
Қўғирчоқларини гапга солмасди.
Болалик шўхлиги надир, билмаган,
Қиш чоғи қоп-қора тунлар инаркан,
Қўрқинчли чўпчаклар қалбини асир
Қиларди... Энага ёш Ольга учун
Ҳамма ўртоқларин йиғиб бир ўйин
Қилдиришга олиб борганда ҳеч бир
Ўйинни истамас эди Татьянам;
Ёқмас Татьянага на жаранг кулги,
Болаларнинг енгил эрмаги, хулқи...

XXVIII

Рангсиз самоларда юлдузлар тўпи
Аста-аста сўниб йўқолар экан,
Балконда ўтириб, жимгина ўзи
Шафақ томошасин севарди қалбан;
Ернинг бир чеккаси секин нурланар,
Тонгнинг хабарчиси – шамоллар эсар.
Сўнгра астагина кўтарилар кун.
Қиш чоғи кечанинг зулмати бутун
Жаҳоннинг нисфини узоқ босганда,
Туманли пардада ой қилса юриш,
Бўш, мудроқ сукунат ичида хомуш
Эринчоқ Шарқ узоқ ором олганда,
Мўлжалли соатда уйғонар эди,
Шам ёқиб, бир ўзи ўтирар эди.

XXIX

Ёшлиқдан ёққанди унга романлар,
Романда унутди ҳар нимани ул;
Ричардсон⁷⁴ ва Руссо сўққан ёлгонлар,
Уйдирмаларга қиз қўйганди кўнгил.
Оқкўнгил ва содда эди отаси
Бир аср кечиккан завқнинг эгаси,
Лекин китоблардан кўрмасди зиён;
Мутолаа қилмай ўзи ҳеч қачон,
Ўйинчоқ санарди китобларни у,
Қизининг бошида нақ тонгга қадар,
Ёстиқлар тагида қай китоб ётар, –
Бу ҳақда у сира чекмасди қайғу.
Ақлдан озарди унинг хотини
Эшитаркан Ричардсоннинг отини.

XXX

Ричардсонни севди хотин ҳар маҳал,
Ўқигани учун эмас сабаби,
Грандисонни у Ловласдан⁷⁵ афзал⁽¹³⁾
Кўрганлиги учун эмас бу севги,
Фақат ўтган йиллар бека Алина –
Москвалик амманинг қизи кўпинча
У зотларни бунга уқтирган эди,
У вақт куёв эди ҳозирги эри,
Кўнглига ёқмасди бу киши лекин,
Ўзининг қалби ва идроки билан
Бунинг эс-ҳушини кўпроқ банд этган
Ўзга бир йигит-чун чекарди оҳин:
Бу Грандисон-ди олифта-танноз,
Гвардия сержанти ҳамда қиморбоз⁷⁶.

XXXI

У йигит сингари, бу ҳам ҳамиша,
Кийинарди мода, сиймога қараб,
Лекин қиз раъйини сўрмайн пича
Элтадилар тўйга – никоҳга судраб.
Хотиннинг дардини тарқатиш учун
Жўнайди онгли эр ўтмасдан уч кун
Ўз қишлоғи томон, бунда ёш хотин
Куяди, қуршайди кимлар атрофин.
Даставвал тинмайди унинг кўзёши.
Эрдан чиқишга ҳам бўлади тайёр.
Машғул қилди уни кейинча рўзғор,
Одатланди, бўлди тақдирга рози.
Одат – Худованднинг бир илтифоти,
У чиндан бахтларнинг ўрнин босади.

XXXII

Ҳеч бир нарса ила даф этилмаган
Қайғусини одат юпатирганди.
У қилган катта бир кашфиёт тездан
Хотинни тамоман овунтирганди.
Иш билан осуда чоғ орасида
Кашф этди на тарзда эрни идора
Қилиш лозим мутлоқ бир ҳоким каби,
Шунда бўлаверди ҳар истагани.
Иш-кучга қатнашиб турар эди у,
Қиш учун у тузлар эди қўзқорин,
Рўзғор қўлда, қирқар малайлар сочин⁷⁶.
Одатда ҳар шанба ҳаммомга тушув,
Урар чўриларни ғазаби қайноқ,
Барчасин қиларди эрдан бесўроқ.

XXXIII

Бир вақтлар ўз қони билан ёзарди
У нозик қизларнинг альбомларига⁷⁸,
Прасковья-Полина деб чақирарди⁷⁹,
Сўзларди қўшиқдай у чўзибгина.
Корсетни⁸⁰ жудаям тор кияр эди,
Рус сўзларин худди француз каби
Айта билар эди думоғи билан.
Бироқ ўзгарди у тезда тамоман,
Корсетни, альбомни ва князь хоним –
Полинани, ҳиссий шеър дафттарини
Унутди, аввалги Селинасини
Энди Акулька деб атайди доим.
Пахталик гуппини ва қалпоқчани
Биринчи дафъа у кийиб олади.

XXXIV

Фақат эри жондан севарди уни,
Аралашмас хотин ишига ҳеч чоқ.
Топшириб қўйди у бору йўғини,
Ўзи ер ва ичар бепарво мутлоқ.
Тинчгина оқади унинг кунлари.
Баъзан йиғилишар кечқурунлари
Қўни-қўшнилардан дилкаш оила,
Такаллуф билмаган бир тўда жўра,
Дардлашар, бир қадар ғийбат қилишар,
Ундан, мундан кулиб қизар ҳангома,
Соатлар ўтади. Шунда Ольгага
Чой ҳозирлаш учун фармон беришар,
Кейин кечки таом, сўнг уйқу дами,
Меҳмонлар қўрадан жўнайди бари.

XXXV

Осойиш турмушда сақлашган барча
Қадимнинг суюкли урф-одатин;
Қилишарди сермой масленицада⁸¹
Уларнинг уйида рус чўзмаларин.
Йилда икки дафъа тутишар рўза;
От айланмачоқни севишар жуда,
Ирим-фол қўшигин, кўпчилик лапар,
Диний байрам куни, халқ эснаб тинглар –
Экан дуоларни шунда бир нафас,
Улар кўп шамларга телмириб ювош
Тўкишарди икки, уч қатра кўзёш;
Ҳаводай керакди, уларга квас.
Меҳмонларга улар тортарди таом
Мансабга риоя қилиб батамом⁸².

XXXVI

Шу йўсин қартайди яшаб иккиси,
Ниҳоят бир куни очилди аста
Эрининг юзига қабр эшиги,
У кийди бошига янги гулдаста.
Кўпларга боққанда юраги асл,
Ўз содиқ хотини, бола-чақаси
Ва ўз қўшнилари тутди мотамин;
Ўлган эди тушки овқатга яқин.
У жуда соддадил, мулойим барин,
Жасади кўмилган жойга ташла кўз,
Қабр тоши узра ёзилган шу сўз:
Ожиз бир гуноҳкор Дмитрий Ларин,
Оллоҳнинг бандаси ва бригадир⁸³,
Шул тошнинг тагида ором оладир.

XXXVII

Туғилган диёрга келгани ҳамон
Қўшнининг у жимжит оромгоҳини
Зиёрат айлади Ленский, шу он
Бир ҳовуч тупроққа чекди оҳини;
Қалбини бир ҳасрат қоплади узоқ
«Poor Yorick»^{84 (15)}, деди ҳасратланароқ.
Қўлида қўтарар эди у мени,
Қўп чоғ ўйнар эдим болалик пайти –
Қўксида Очаков медалини⁸⁵ ман!
У менга атаган эди Ольгани.
Айтарди: у кунни кўроламанми?..
Самимий қайғуга кўкраги тўлган
Ленский қўшнига атаб шундаёқ
Ёзди бир марсия – ғам билан қайноқ.

XXXVIII

Худди ўша ерда ота ҳам она
Маҳзун битиклари; кўзида ёши,
Тавоф қилди аждод тупроғин яна...
Ҳайҳот! Бу ҳаётнинг йўлида оний
Бир ўрим сингари бутун наслар,
Сирли бир ирода, қазо ва кадар
Ҳукмича унади, пишиб тушади,
Бошқалар уларнинг изин тутади.
Шундай, бизнинг енгил, беташвиш бўғин
Ўсади, ҳаяжон ила қайнайди,
Боболарни қабр сари ҳайдайди.
Келади бизнинг ҳам вақтимиз бир кун,
Бизнинг набиралар қутли соатда
Бизни-да дунёдан сурар, албатта!

XXXIX

Дам ғанимат, суринг дунё нашъасин,
Шўх ҳаёт билан маст бўлинг, жўралар!
Мен эса пайқайман унинг ҳечлигин,
Берилмайман унга бошқалар қадар
Шарпалар учун мен кўзни юмганман,
Лекин узоқ, хира умидлар баъзан
Қалбимга ҳаяжон солади ёлғиз,
Бу ерда озгина қолдирмасдан из
Дунёни тарк этмак мен учун ҳазин,
Яшайман, ёзаман мадҳдан озод.
Фақат мен балки-да истардим ношод.
Насибам-чекимни шонлантирайин,
Орзу қилардимки, содиқ дўст каби
Лоақал бир садо эслатсин мани.

XL

Бу садо кимнингдир қалбига етар,
Эҳтимолки, тақдир сақлаб қолади,
Менинг тўқидигим қўшиқ-қитъалар
Ботмас унутилиш наҳрига балки...
Эҳтимол (бу фақат мақтанчоқ армон!)
Кўрсатиб келгуси чоқда бир нодон
Меним донгғи кетган суратимни-да,
Хўп шоир эди бу! – дейди ичида...
Эй, шеър париларин дилбар ошиғи,
Бу менинг қанотли учар ижодим
Ўз хотирасида сақлашга ходим,
Кексанинг бошида шараф тожини
Лутфкор қўли-ла сийпалайдиган,
Менинг ташаккурим қабул этгил, сан!

*Elle etait fille, elle etait
amoureuse.*

Malfilatre⁸⁶.

I

«Қаерга? Ҳайронман шоирларга мен!»
– Жўнашим керакдир, хайр, Онегин!
«Мен сени тутмайман, менга айт-чи сен
Қайда ўтказасан, кечки пайтларинг?»
– Ларинлар уйида. – Мана бу қизиқ,
Кечиринг! Сен учун эмас қийинлик.
Ҳар кечни беҳуда маҳв этиш унда?»
– Ҳеч бир-да! – «Тушуна олмайман бунга.
Шу ердан биладан нима эканин:
Биринчидан (эшит, мен ҳақлими, йўқ?);
Соддагина бир рус оиласи, тўқ;
Эъзоз-икром ила кутар меҳмонин
Қиём ва чой; кейин ёмғир ва каноп
Ва оғил ҳақида гап-сўз беҳисоб...»

II

«Мен бунда бир зарар ҳали кўрмайман.
«Зерикиш-чи, дўстим, мана бу офат».
– Сизнинг киборлардан нафратланаман,
Оила ўчоғи хушроқдир, албат,
Чунки мен бу ерда... – «Яна эклога!⁸⁷
Бас энди, азизим, тангри ҳақиға.
На деяй, афсуски, жўнаётирсан.
Ҳа, тингла, Ленский: мумкинмасмикан
Филлидани⁸⁸ менга бир кўриш, холос.
Фикрнинг, қаламнинг, кўзёшининг ҳам
Қофия-пофия... боисин, ошнам?!
Сен мени тақдим эт!», – Ҳазилни қўй, – «Рост».

– Мен хурсанд.– «Хўп, қачон?» – Истасанг ҳозир.
Улар бизни жон деб кутиб оладир.

III

«Борайлик. –

Икки дўст чопди чанада,
Келишди; қадимги замоннинг баъзан
Машаққатли бўлган эъзози яна
Уларга сочилди ортиқча ҳаддан,
Бажарилар маълум одат батамом:
Ликопчаларда келтириб қиём,
Кичкина усталга қўярлар, яна
Мева суви билан тўла кўзача.

.....
.....
.....
.....
.....
.....

IV

Улар отларини шиғаб ҳайдаган.
Энг қисқа йўл билан уйга учадир⁽¹⁶⁾,
Қаҳрамонларимиз не сўзлар экан,
Яширинча қулоқ солайлик ҳозир.
– Хўш, қалай, Онегин? Эснайсан тагин:
– «Одатим, Ленский» – Негадир лекин
Кўпроқ зерикибсан. – «Йўқ, қани бирдай;
Бирпасда далани қоронғи талай –
Босмиш! Ҳайда, ҳайда, эй Андрюшка!
Уҳ: бу жойлар қандай расво; бемаъни!
Айтгандай, Ларина содда, самимий;
Ҳам мулойим кампир экан-да жуда.
Қўрқаменки, мева суви ногихон
Етказмаса эди менга бир зиён.

V

«Сен айт-чи, қизларнинг қайси Татьяна?»
– Ҳа, у Светлана⁸³ сингари ғамли
Ва индамас бир қиз кирди-да, аста
Дераза олдида ўтирди ҳали –
«Наҳотки сингласин севгансан, дўстим?»
«Хўш, нима?» – «Сен каби шоир бўлсайдим,
Танлаган бўлардим у чоқ опасин.
Ольга чехрасида ҳаёт йўқ, бу чин.
У худди Вандика Мадоннасидай⁹⁰;
Юзи юп-юмалоқ, қизил ва семиз,
Ана шу бемаъни уфқда ёлғиз
Осилган анави мисли аҳмоқ ой...»
Владимир жавоб бериб димоғдор,
Сўнгра индамади йўл бўйи ночор.

VI

Онегиннинг келиб кетиши бироқ
Ларинлар уйида ҳар ким учун ҳам
Зўр таъсир кўрсатди, яқин ва узоқ
Қўни-қўшниларни юпатди бирам,
Ҳар хил гап-сўз, тахмин қувди бир-бирин.
Таъбир қилишарди ҳамма яширин,
Бошланди ҳазиллар, ҳар хил миш-мишлар.
Татьянага куёв тайин қилишлар,
Тасдиқлашар эди баъзилар ҳатто
Ҳар нарса тайёрмаш тўй-никоҳ учун,
Фақат бир зўр узук топилмаган-чун
Тўй бир оз тўхталиб қолганмиш гўё...
Ленскийнинг тўйи ҳақида кўпдан
Улар масалани ечиб қўйишган.

VII

Шундай ғийбатларни ёзгирибгина
Тинглайди Татьяна, фақат яширин,
Дилни лим тўлдирган саодат ила
Унга беихтиёр бурарди фикрин.
Қалбига бир фикр бўлибди улфат:
Фасли келмиш, дилда ёнди муҳаббат,
Ерга тушган бир дон келганда фасли,
Баҳор оташидан жонланган каби.
Унинг хаёллари кўп чоғдан буён,
Қайғу, ишқ ичида секин ёнарди.
Хатарли ғизони хаёл қўмсарди.
Қалбий бир узилиш, толиш кўп замон
Унинг ёш қўкрагин эзар, сиқарди,
Ким бўлса бирига... қалб интизорди.

VIII

Кутгани келмишди, очилди кўзлар;
Татьяна айтади: бу ўша одам!
Ҳайҳот! Энди бутун тунлар, кундузлар,
Қизгин, танҳо уйқу, ҳар бир нарса ҳам
У билан тўлгандир бу қизга тағин
Ҳар нима сеҳрли куч-ла тинмайин,
Уни ёдлатарди ва Татьянани
Бездирарди ширин сўзлар садоси,
Ғамхўр чўриларнинг боқишлари ҳам,
Дардларига шўнғиб ўтирар ўзи
Қулоққа кирмасди меҳмонлар сўзи,
Уларни қиз қарғар – улар кўп беғам,
Кутилмаган вақтда келишар, бироқ
Эзмалик қилишар ўтириб узоқ.

IX

Бу қиз энди қандай зўр диққат билан
Ўқийди лаззатли бирон романни!
Қандай сеҳрланиш билан, юракдан
Берилиб ичади гўзал ёлғонни!
Хаёлнинг бахтиёр қуввати ила
Жонлантирилган у шахслар: Юлия –
Вальмарнинг гўзал хуштори дилбар,
Яна Малек-Адель⁹¹ билан де Линар⁹²,
Ҳам Вертер⁹³– исёнкор, азоб боласи,
Исми уйқумизни келтирар одам,
Яъни у мислсиз Грандисон ҳам⁽¹⁷⁾
Хаёлпараст қиз-чун булар ҳаммаси
Якка бир суратни акс этар ҳамон,
Бари Онегинни эслатар ҳар он.

X

Татьяна севгили ижодчиларин
Клариса⁹⁴, Юлия⁹⁵, Дельфина каби⁹⁶
Қаҳрамони хаёл қилароқ ўзин,
Ўрмонларнинг жимжит қўйнида дайди
Кезади хавфли бир китоб-ла танҳо,
Китобдан қидирар ва топар ҳатто
Ўз сирли оташин, ўз хаёлларин,
Юракни тўлдирган орзу-ҳавасни,
Қаҳрамонлар янглиғ хўрсинар яна,
Уларнинг қайғуси юрагига ёр.
Қиз шивиллаб ўқиб қилади такрор
Суйган қаҳрамони учун бир нома...
Майли ким бўлмасин бизнинг қаҳрамон
Ҳар ҳолда аниқки, эмас Грандисон.

XI

Оташин санъаткор бир вақт улуғвор –
Оҳангдор йўсинда созлаб, услубин,
Ўз қаҳрамонини ажаб маънодор
Баркамол айлабон безарди рангин.
Ҳамиша ҳақсизлик дастидан шайдо
Қувғинди инсонни шоир доимо
Яратди ҳассос руҳ ва кенг ақлга
Ҳамда жозибали сиймога эга.
Ҳар вақт ҳаяжонли, руҳли қаҳрамон
Тоза эҳтирослар алангасида
Ҳар лаҳза тайёردир бўлишга қурбон.
Ва сўнгги қисмининг хотимасида
Ёмонлик ҳамиша тортарди жазо,
Яхшилик гултожга бўларди сазо.

XII

Туман ичидадир бу кун фикрлар,
Уйқу келтиради бизларга ахлоқ,
Илтифот кўрмоқда романда ҳам шарр⁹⁷,
Зафар ноғорасин у чалар шу чоқ.
Британ музасининг уйдирмалари
Ёш қизнинг уйқусин нотинч қилади,
Бир санам бўлмишдир унинг-чун ҳозир
Ёки хаёларга берилган Вампир⁹⁸,
Ёки саёқ Мельмот⁹⁹ – бу бадбин одам
Ёки мангу жуҳуд¹⁰⁰ ва ёки Корсар¹⁰¹
Ва ёки сирларга чўмган Сбогар¹⁰²⁽¹⁸⁾.
Умидсиз ва барбод худкомликка ҳам
Лорд Байрон кийдирди зўр ҳавас билан
Ғамгин романтизм либосин жиддан.

XIII

Дўстларим, чиқади бундан на маъно?
Тангри иродаси ила балки ман
Шоирликка бутун бергум истеъфо,
Қураар янги шайтон ичимда маскан.
Аполлон таҳдидин менсимай сира,
Бўйнимни эгармен ювош насрга.
Хушҳол ғурубимни ана у замон
Банд этади эски тарздаги роман.
Мен бадкирдорликнинг сирли азобин
Унда тасвир этиб, солмайман даҳшат,
Балки соддагина ёзаман фақат
Рус оиласининг кенг масалларин,
Тасвирларман диллар муҳаббатини
Ва қадим давримиз урф-одатини.

XIV

Ҳикоя қиламан отанинг, кекса –
Тоғанинг турмуши, содда гапини;
Дарахт таги, булоқ бошида эса,
Болаларнинг махфий учрашмасини;
Тасвирлармен бахтсиз рашкнинг қийнашин,
Ҳижрон ва ярашув фасли кўзёшин.
Гоҳо уриштириб уларни, охир –
Элтаман никоҳ-тўй томон баҳузур...
Эҳтиросли ишқнинг тилин эсларман,
Ҳасратга мубтало севги сўзлари –
Бу ёлқинли сўзлар бир чоғ ўзлари
Ўзал бир жононнинг пойида бирдан
Тилимдан қуюлган эди, мен бугун
У сўзларни ёддан чиқардим бутун.

XV

Севикли Татьяна, маъсум Татьяна!
Сен билан бирга мен кўзёш қуяман.
Олифта солимнинг қўлига ана
Бутун тақдирингни бериб қўйгансан,
Жоним, маъв бўласен; даставвал, аммо
Юрагингда порлоқ умидлар пайдо,
Сирли саодатни имлайсан тагин
Тотиб билажаксан ҳаёт сафосин.
Ичасен орзунинг ширин заҳрини.
Хаёллар қувмоқда сени изма-из.
Ҳар ерда тасаввур қиласен ёлғиз
Бахтли учрашишлар тин манзилени...
Ҳар ерда қаршингда туради доим
Сени йўлдан урган у машъум солим...

XVI

Бетинчдир Татьяна севги туфайли,
Боғчага чиқади, қайғуради у;
Нарироқ, юришга қолмайди майли,
Хумор кўзларини сузади сулув:
Кўкраги қаппайган, ёноқлари ҳам
Оний ёлқин билан ёнади бир дам.
Нафаси қотгандир дудоқларида,
Кўзи порлар, шовқин қулоқларида...
Тунда ой соқчидай чиқиб айланар
Самонинг чеки йўқ кенг гумбазини.
Оғочлар қўйнида булбул созини,
Жаранг куйларини бошлаб юборар...
Қоронғи: ухламас Татьяна сира,
Сўзлашар: энага билан жимгина.

XVII

«Эна, уйқум келмас: бу ер шундай дим!
Деразани оч-да, ўтир ёнимга».
– Нима бўлди сенга, Татьяна, нима? –
«Сўзлайик ўтмишдан, зикдир юрагим».
– Нима сўзлай, жоним! Мен бир замонлар
Эсимда сақлардим жинлар, шайтонлар
Ҳақида бурунги масал, эртақдан...
Ҳаммасини киши унутар экан.
Ҳаммаси қоронғи энди, Татьяна:
Нима билган бўлсам, унутдим ҳозир
Нотавон қарилик етди-ку ахир!..
– «Ҳикоя қилиб бер сен менга, яна
Сўзла сен у кўҳна, кечмиш йиллардан:
Сен-да у чоғларда ҳеч севганмисан?»

XVIII

– Вой қўзим, Татьяна! У чоғларда биз
Севги нималигин эшитмагандик.
Марҳума қайнонам мени, шубҳасиз,
Дунёдан ҳайдарди, қолмасдим тирик. –
«Бўлмаса, сен қандай эр қилдинг, эна?»
– Худонинг буйруғи шундай экан-да.
Мендан ёшроқ эди боёқиш эрим,
Мен эса у вақтда ўн учда эдим.
Қатнади совчилар бир-икки ҳафта
Бизнинг оилага... ва кейин отам
Фотиҳа ўқиди, сўнгра иш тамом,
Қўрқувдан мен зор-зор йиғладим якка...
Йиғи-сиғи билан сочим ўрдилар,
Лапар-ла черковга олиб бордилар...

XIX

Мени узатдилар ёт оилага...
Сен тингламайсан-ку, мени, оппоғим!–
«Оҳ, менинг қайғум зўр, билмайсан, эна...
Шу топда кўнглим ғаш бўлмоқда, жоним!
Йиғлагим ва фарёд қилгим келади!..»
– Соғ эмас, касалсан, кўзимнинг нури,
Тангри ўзинг раҳм эт, офатдан асра!
Қизим, на истасанг, шуни тез сўра...
Танларинг ёнмоқда... эзгу сув билан
Юз-кўзинг ювайин... «Мен касал эмас:
Мен... мен... биласанми, эна... севганман».
– Кўзичоғим, ёр бўлсин Тангри ҳар нафас!–
Косов қўлин очиб қиз-чун энага
Пичир-пичир дуо ўқиди аста...

XX

Бутун дарди билан кампирга яна
Шивирлаб: «Севгига тутилдим», деди.
– Менинг жигарпорам, касалсан! Тингла!
«Ўз ҳолимга қўй-чи, қалбимда севги!..»
Шу чоқда самода ой ҳам порлади.
Юмшоқ, сирли нурга у жим ўради
Татьянанинг сўлғин, дардли ҳуснини,
Паришон, ёйилган ипак зулфини,
Нурлатди кўз ёшин... ёш қиз ёнида
Пастгина курсида писиб ўтирган,
Оқ сочли бошига рўмолча ўрган,
Пахта нимча кийган кампирчани-да;
Оламни илҳомбахш ой нурга қўмган,
Мудраб ҳамма нарса сукутга чўмган.

XXI

Ойга жим телмуриб қилганди сафар
Узоқ диёрларга Татьяна қалби...
Бирдан қиз бошига бир фикр тушар:
«Ўз ҳолимга қўйиб кетавер, мени!
Менга бер бир қалам ва қоғоз, эна,
Столни бери сур; ёзай тезгина
Хайр энди». Ҳозир у қолганди ёлғиз,
Атроф жим. Кўкда ой кезарди эшсиз...
Курсига ясланиб Татьяна ёзар,
Фақат Евгений бор тушунчасида:
Узоқ ўйланмаган ишқий хатида
Маъсума бу қизнинг севгиси ёнар.
Мактуб тайёр бўлди. Секин букилди,
Татьяна! Ким учун бу хат битилди?

XXII

Билардим эришиб бўлмас, сўз уқмас,
Қиш каби совуқ, соф жононлар ҳам бор.
Уларнинг хислати ақлга сиғмас,
Уларга ялиниш, ёлвориш бекор;
Ҳайрондим уларнинг модли кибрига,
Уларнинг табиий фазилатига;
Қочгандим улардан, қилайин иқрор,
Даҳшат-ла ўқиган эдим, ёдда бор.
Улар манглайида дўзах лавҳасин¹⁰³,
Ҳар қандай умидни сен кесил мудом!⁽¹⁹⁾
Севмоқ улар учун офатдир тамом.
Қўрқитиш уларга шодлик берар чин,
Нева бўйларида шулар сингари
Хонимларни сиз ҳам кўргансиз балки.

XXIII

Ювош ошиқларнинг ораларида
Қилиғи бошқача хонимлар ҳам бор.
Ёлқинли «оҳ»ларга, мадҳияларга
Улар бепарволик қилар улуғвор.
Хўш, мен не кўрдим, не қолдирди ҳайрон?
Қаҳрли боқишлар билан ногихон,
Нозик ишқни улар чўчитиб, лекин
Уни жалб этишни биларди тагин.
Лоақал, уларда бор раҳму шафқат,
Лоақал, уларнинг товуши баъзан
Туюлади шундай латиф, ваъдачан.
Ховлиққан соддадил ёш ошиқ, албат,
Ўзини унутиб қўяди шундай,
Ташвишли жононга эргашар тинмай.

XXIV

Латиф бир соддалик билан қиз бойқиш
Алдашни билмасдан суяр, вафодор.
Танлаган хаёлга чуқур ишониш –
Татьяна айбими? Билмоқлик даркор!
Шунинг учунмиким: самимий суяр,
Ҳиснинг даъватига фақат бўйсунар
Ва қалби инонар шундай тезгина.
Шунинг учунмиким: Татьянасига
Тангри бахш этмишдир кенг ақл билан
Исёнкор хаёлни, инодчи бошни.
Жонли иродани ва кенг қарашни;
Юраги ёлқинли ва нозик экан,
Севги ҳисларининг энгиллигин сиз
Наҳотки бир марта кечирмасангиз?

XXV

Ишвакор хонимлар ўйлар совуққон
Татьяна ҳеч ҳазил қилмай севади.
Севгига у мутлоқ фидо қилар жон,
Худди бир ёқимтой бола сингари:
У асло демайди: қўй, қолдирамиз;
Шундай ишқ баҳосин кўпайтирамиз,
Тўрга туширамиз ошиқни қулай,
Дастлаб умид билан санчамиз шундай
Ёрнинг иззат-нафсин, сўнг тараддуд-ла
Кўнглини қийнаймиз ва бундан кейин
Жонлатамиз ёқиб рашкнинг оташин:
Бўлмаса завқлардан безган вужуд-ла
Занжирни ҳар соат узиб қочиш-чун
Шайланар ҳар ошиқ – ҳийлакор тутқун.

XXVI

Яна қийинчилик сезаман бу он,
Она юрт номусин қутқариш учун
Татьяна мактубин бешак, бегумон,
Таржима қилишга мажбурман букун.
Ёмон билар эди русчани бу қиз,
Ўқимаган эди журналларимиз.
Татьяна ўзининг она тилида
Фикрин сўзлар эди қийинлик ила,
Демак, ёзган эди у французча.
Не қиламиз! Яна этаман такрор,
Бу кунгача ишқни ҳеч хоним-дилдор
Баён қилмагандир бир дафъа русча.
Бой мағрур тилимиз бу кунга давр
Мактубнависликка ўрганмамишдир.

XXVII

Хонимларни русча ўқишга мажбур
Қилмоқ истайдилар, бу даҳшатли ҳол!
Уларни мумкинми этмоқ тасаввур,
Қўлларида бўлсин бизнинг бир журнал!⁽²⁰⁾
Шоирларим, гувоҳ бўлингиз бир зум,
Тўғри эмасми бу: дилбар ва сўлум,
Махлуқлар ҳақида шеърлар ёздингиз,
Ёздингиз уларни махфий ва сассиз,
Сиз бағишладингиз уларга қўнғил,
Улар эмасмиди рус тилин жуда
Заиф ва куч билан эгаллаб, худди
Шу тилни ўхшатиб бузганлар буткул,
Улар дудоғида бегона бир тил
Она тили бўлиб кетмасми енгил!

XXVIII

Ҳеч дуч келтирмагай менга худойим,
Балда ё йўл усти бирон даҳлизда,
Сариқ рўмол ўртган семинарист ёким¹⁰⁴
Қалпоқча кийган бир академик-ла!¹⁰⁵
Табассум ўчмаган лаъли лаб каби,
Грамматик хато бўлмаса асли
Мен русча жумлани сира севмайман.
Эҳтимол бошимга бу бало битган.
Янги жононларнинг бу ёш бўғини
Журналлар зорини тинглаб бир қадар,
Грамматикани бизга ўргатар;
Одат ҳам қилишар шеър ўқувни,
Лекин мен... Қанчалик ишим бор, зотан?
Қадимги замонга содиқ қоларман.

XXIX

Нотўғри, бепарво тузилган жумла,
Сўзларни тахминий гапириб бермоқ
Кўксимда уйғотар ҳаяжон, ларза,
Аввалги йилларда бўлгандай ҳар чоқ.
Ўқинишлик учун менда йўқ мадор,
Менга ёқимлидир галлицизмлар¹⁰⁶,
Нақ ўтмиш ёшликнинг гуноҳи каби,
Худди Богданович шеъри сингари¹⁰⁷.
Етар, бас. Гўзалим мактуби билан
Машғул бўлиш учун келмишдир фурсат.
Сўз бергандим, энди етарми журъат?
Ундан воз кечишга ҳозир тайёрман.
Мен биламен: нозик Парни қалами¹⁰⁸
Бизнинг бу кунларда моддан ташқари.

XXX

Базмлар ва ёниқ қайғу куйчиси⁽²²⁾,
Мен билан бўлсайдинг бирга шу пайтда,
Азизим, ноқулай ўтинч-ла сени
Тинчсизлатган бўлар эдим, албатта;
Ошифта у қизнинг ажнабий тилдан –
Олган сўзларини сеҳркор, равшан
Мақомларга солиб бергил сен, дея;
Қайдасан? Кела қол, ҳуқуқим сенга
Ўзим топшираман таъзимлар билан...
Ҳузунли қоялар ичида, лекин
Фин ери бағрида тўқиб куйларин
Мадҳи-саноларни унутиб қалбан,
Тентираб у юрар ва унинг руҳи
Эшитмас мен чеккан алам-қайғуни.

Татьяна мактуби кўзим ўнгида:
Мен уни табаррук дея асрайман,
Ўқийман нақадар сирли дард ила,
Уни ўқиб, ўқиб қониқолмайман.
Бундай майинликни ким этмиш талқин
Сўзларнинг бу лоқайд товланган рангин?
Тентак гапни дилга талқин этди ким?
Пучак сўзлари ҳам ширин, бежирим.
Бу сўзлар хатарли ҳам қизиқ жиддан.
Мен англай олмайман. Ва лекин мана
Ҳали тўла эмас кучсиз таржима;
Бу – рангсиз кўчирма жонли лавҳадан.
Ё бу ўрганмаган қиз талабалар
Фрейшиц¹⁰⁹ куйини чалганга ўхшар.

Татьянанинг Онегинга мактуби

Мен сизга ёзаман – яна не даркор?
На дея биламан Сизга мен яна?
Лекин биламанки, сизнинг ихтиёр
Жазо берсангиз ҳам менга нафрат-ла.
Қора ёзмишимга бир томчи қадар
Марҳамат ва шафқат қилғайсиз, лекин
Ташлаб кетмағайсиз янчиб хаёлим;
Аввалар мен сукут этмоқ истадим,
Майли жуда сийрак, майли ҳафтада
Қишлоғимизда мен Сизни бир дафъа
Кўрайин, тинглайин сўзингизни жим.
Сизга бир оғиз сўз айтай-да, кейин
Янги учрашувга қадар эрта-кеч
Ўйлайин, ўйлайин унутмасдан ҳеч,
Деган умид мени қучаркан секин,
Инонингки, менинг шу уялганим,
Ҳеч вақтда тасаввур қилмайсиз, балким...

Фақат айталарким, Сиз одамсуймас,
Чет ёқа қишлоқда зерикармишсиз.
Биз эса... жозиба эгаси эмас,
Аммо ташрифингиз биз учун азиз!

Нега бизнинг уйга келиб кетдингиз?
Ташландиқ қишлоқнинг бир гўшасида
Сизни ҳеч кўрмаган бўлардим эсиз...
Аччиқ азобни-да билмасдим сира.
Тажрибасиз қалбнинг ҳаяжонини
Бир куни, ким билур, мен енгиб маҳкам,
Қўнғилга мувофиқ топиб бир ҳамдам,
Бафодор бир хотин, шафқатли она
Бўлардим, тотмасдан ишқ савдосини.

Ўзга биров билан?! Йўқ, мен жаҳонда
Баишламас эдим кимсага қалбим!
Тақдирда ёзилган ўзгармас асло
Тангри иродаси: сендамиш чеким!
Бутун ҳаётимнинг эди муроди,
Сен билан учрашув, сен билан висол,
Биламанки, сени юбормиш Тангри;
Қабргача мени ҳимоянгга ол!..
Тушимда кўриниш берди хаёлинг;
Илғаб бўлмаса-да, гўзалдинг айни.
Фусункор нигоҳинг сеҳр этди мени,
Руҳимда жаранглаб кетди овозинг.
Кўпдандир... бир рўё эмас эди бу!
Киришинг биланоқ танидим дарров,
Тилим тутилганди, танимда олов.
Ва фикран дердимки, унинг ўзи-ку!
Рост эмасми? Сени таниди туйғу:
Йўқсилга узатар экан садақа
Ёки тўлқинланган руҳ изтиробин
Намоз-ниёз ила овутган чоқда
Мен билан сўзлашдинг тинликда сокин?

Мана шу лаҳзанинг ўзида менга
Тиниқ қоронғида кўрсатиб жилва,
Жимгина суқулиб бошим силаган
Худди сен эмасми, эй дилбар хаёл?
Сен эмасми севги ва севинч билан
Умиднинг сўзларин шипшитган хушҳол?
Сен ким: ҳимоячи бир фариштами?
Йўлдан оздирувчи маккор одамми?
Бутун шак-шубҳамни эй хаёл, тез еч!
Эҳтимол, бўш гапдир бунинг барчаси,
Тажрибасиз қалбга сароб бўлган эш,
Бутунлай бошқадир толе лавҳаси...
Майли, шундай бўлсин! Мен ўз қисматим
Шу замондан бошлаб тақдим қиламан.
Қаршингда оқизиб ёниқ кўзёшим,
Ёлвориб ҳимоянг мен ўтинаман.
Сен бир фараз қил-чи, мен ёлғиз бир қиз,
Англамайди мени ҳеч ким бу ерда.
Тушунчам-да барбод бўлғуси эрта,
Ҳалок бўлишга-да маҳкумман сассиз.
Мен сени кутаман: бир нигоҳ ила
Қалбнинг умидларин жонлантир, яшат
Ё оғир рўёни кес, сен ачинма
Сазога лойиқ бир итоб-ла, ҳайҳот!

Битирдим! Даҳшатдир кўздан кечириш...
Уятдан, қўрқувдан қақшайдир бу дил...
Лекин виждонингиз менга кафилмиш,
Унга топшираман ўзимни дадил...

XXXII

Татьяна ухламай оҳ-воҳ тортади,
Мактуби қўлида дамо-дам титрар;
Пушти ранг конвертни ёпиштиради.
Қиз лаблари қақроқ, ёниқ... у дилбар

Чиройли бошини эгди кифтига;
Енгил ич кўйлаги тушди кўксига
Унинг латифгина оқ елкасидан.
Моҳтоб шуъласининг порлаши тинган.
Энди ой ботади... Узоқда водий
Туманлар ичида ёришар... Анҳор
Кумушланди; чўпон найининг доди
Шу вақт қишлоқ аҳлин кўзини очар.
Мана тонг, одамлар кўпдан турганлар:
Аммо Татьянамиз бундан беҳабар.

XXXIII

Сезмайди Татьяна тонгнинг нурини,
Бошин қуйи солиб ўтирарди қиз,
Мактубга ўзининг ўйма муҳрини
Босишга қўллари бормасди ёлғиз;
Лекин секингина эшикни очиб,
Киради патнисда нонушта олиб,
Сочлари оқарган кампир энага.
«Болажоним, тургил, вақт алла-палла:
Вой, гўзал дилбарим, тайёр экансан!
Оҳ менинг саҳархез кичкина қушим,
Тун оқшом қўрқувдан кетганди ҳушим!
Тангрига шукрки, соғлом кўраман!
Тундаги қайғунгдан йўқ биронта из.
Юзларинг лоларанг ёнмоқдадир, қиз!»

XXXIV

– Воҳ! Эна, сен менга бир мурувват қил. –
«Оппоғим, буюргин, қила бер фармон».
– Ўйлама... тўғриси... гумон қилмагил!
Сўзимни қайтарма, лекин, энажон –
«Жоним, сен айта бер, худойим кафил».
– Мана набирангдан махфий юборгил
Шу хатни ана у... элитсин О...га

Қўшнимиз-чи, ану... уқдирки, яна
У ерда бир оғиз гап гапирмасин.
Айтиб қўймасин у менинг отимни...
«Ёқимтойим, кимга берсин хатингни?»
Шу кунларда миям айнагани чин.
Атрофда жуда қўп ҳамсоиялар бор;
Уларни санашга менда йўқ мадор».

XXXV

– Мунчаям бефаҳм бўлгансан, эна! –
– «Азиз жигарпорам, энди қаридим;
Татьянам, зеҳним хит – ўтмас бўлмоқда
Бир вақтлар, ўтди-да, мен зийрак эдим,
Жаноблар, оғзидан не чиқса – дарров...»
– Оҳ, эна, оҳ, эна! Шунчами чайнов?
Эҳтиёжим борми сенинг ақлингга?
Кўриб турасан-ку, гап Онегинга
Бир мактуб юбориш ҳақида, зотан.
– «Тушундим гапингни... Қизишма, жоним!
Биласан-ку, эсдан кетаётганим...
Нима бўлди рангинг қум ўчди недан?»
– Ҳеч нима бўлган йўқ, эна, қўявер,
Тездан набирангни сен юборавер.

XXXVI

Бир кун кечди, лекин ундан йўқ жавоб.
Яна бир кун ўтди; йўқ сира дарак.
Татьяна эрта-кеч чекиб изтироб
Кутиб ўтиради, ранги соядек.
Келганди Ольгани севиб топинган,
Савол ёғилганди уй бекасидан:
«Айтинг, ошинонгиз қаерда юрар?
У бизни бутунлай унутган ўхшар»,
Лов ёниб қалтирар эди Татьяна.

– Бу кун келиш эди унинг ваъдаси,
Почтада кечикиб қолган чамаси! –
Ленский кампирга дегач, оҳиста
Татьяна яширди ўз нигоҳини,
Гўё эшитгандек аччиқ гинани.

XXXVII

Оқшом қоронғиси. Столда порлоқ,
Шақиллаб қайнарди кечки самовар,
Хитойи чойнакни қиздириб узоқ,
Бурқиб учар эди еп-енгил буғлар.
Ольганинг қўлида тоза, хушбўй чой
Чойнакдан худди бир қора уқадай
Қуюлиб турарди пиёлаларга,
Қаймоқ тортар эди хизматкор бола;
Дераза олдида Татьяна ёлғиз
Совуқ ойналарга тутиб нафасин,
Фикрга толарди; бир оздан кейин
Латиф бармоқ билан аста ёзар қиз
Туманли ойнага юрагида жо
Бўлган икки ҳарф – яъни «Е» ҳам «О».

XXXVIII

Сиқилар қиз дили, куярди жони,
Хумор кўзлари ҳам ёш билан тўла.
Тўсатдан дукурлаш!.. Қотди қиз қони.
Мана яқин! Отлар чопар... қўрага...
Евгений!.. «Воҳ!» дея соядан енгил
Қиз бошқа йўлакка ҳатлайди эпчил,
Зинадан ҳовлига, сўнг тўғри боққа
Учади, учади у орқа ёққа
Қарашга ботинмас; зумда айланар
Гулзорлар, кўприклар, кичик ўрмонни
Кўлга туташувчи бир хиёбонни,
Сирень новдалари юзин тирмалар,

Гулзорлардан учар экан чашмага,
Нафаси тиқилиб скамейкага –

XXXIX

Йиқилди...

«Бу ерда ҳозир у! Бунда Евгений!
Ё Раббим! У нима ўйлади экан!»
Дарду ҳасрат тўла қиз юрагини
Умиднинг қоронғи орзуси қучган,
Татьяна қалтирар, нафаси ёниқ.
Келаётганмикан? Кутар, лекин «тиқ»
Этган бир товуш йўқ. Шул чоқ боғчада
Хизматчи аёллар терарди мева,
Буйруққа биноан қўшиқ айтишар.
(Баринлар мевасин ўғринча тагин
Тамахўр оғизлар ошаб қўймасин,
Деган андишадан чиққан бир буйруқ;
Бу ҳам қишлоқдаги айёрлик, қувлик!)

Қизлар қўшиғи

Қизчалар, дўқдиқчалар
Ўртоқжонлар, шўх ўйнанг!
Сиз ёқимтой қизчалар,
Яшнаб ўйнанг, тўхтаманг!
Чўзиб айтинг лапарни,
Дил севган ашулани;
Тортинглар йигитчани
Бизнинг тўп ашулага.
Йигитчани тортган чоқ
(Олисдан кўриб, иноқ
Тумтарақай қочайлик.
Олчани, малинани
Ва қип-қизил мевани
Ҳар томондан отайлик,
Кўнгил сири – куйини

XXXVIII. XXXIX

Кезишлар, ўқишлар ва қаттиқ уйқу,
Ўрмонлар кўлкаси, сув ғулғуласи,
Қора кўз капалак – жажжи бир оҳу
Тегиб ўтган тирик, тоза бўсаси,
Мазали ва лазиз ҳар тушки овқат,
Жиловга ўрганган югурик бир от,
Бир шишада тиниқ, шуъларанг вино
Одамлардан узоқ – жимжит бир дунё;
Мана – Онегиннинг эзгу ҳаёти;
Бунга у берилди ҳисси, бепарво,
Беғам, роҳат ичра йўқ эди ҳатто
Ўзал ёз кунларин санашга тоби;
Унутилди дўстлар ва шаҳар бутун,
Байрамлардаги бўш ҳангома-шовқун.

XL

Лекин бизнинг шимол ёзлари тамом –
Жануб қишларига карикатура,
Лип этиб ўтади, ўчади ҳамон,
Эътироф қилмаймиз – бу маълум-куя.
Мана кўкда кезар кузнинг нафаси,
Сийрак ялтирайди қуёш шуъласи,
Кундуз борган сари қисқарар эди;
Ҳазин шовқин билан очилар эди
Ўрмонларнинг сирли қучоғи. Ёғин.
Далага чўзилиб ётарди туман,
Қақилдоқ ғозлардан учди бир карвон
Жануб томонларга: келарди яқин
Юрак қиздирувчи ҳазин бир палла;
Ноябрь эшикни қоқадир ана.

XLI

Совуқ қоронғини ёради шафақ;
Тинди иш шовқини экинзорларда;
Оч она бўрини ёнга олароқ
Йўлга чиқар бўри энди овларга;
Йўлчининг айғири йиртқич изини
Сезиб пишқиради, тадбирли киши
Орқа-ўнгга боқмай чопар тоғ томон,
Тонг шафақ ёйганда уйғониб чўпон,
Энди оғиллардан ҳайдамас сигир.
Кун ярим бўлганда бир доирага
Тўпламас уларни энди най ила.
Кулбасида куйлаб қиз ип йигирар⁽²²⁾,
Ёнида милтирар дудли жинчиरोқ
Қишки кечаларда қизга бу ўртоқ.

XLII

Мана, чарсиллайди изғирин совуқ,
Далалар бағрига сочди кумуш гул...
(Ўқувчи кутади бунга мувофиқ)
Қофия; мана, тез ола қол: *булбул!*)
Порлайди муз кийим кийган бир анҳор
Мойлаб тозаланган паркет сингари.
Бир тўда шўх, ўйноқ эркак болалар
Конькида ғизиллаб кесалар яхни⁽²³⁾.
Панжалари қизил оғир-лаппос ғоз
Сувлар оғушида истайди юзмак,
Музга қадам қўяр юрмасдан андак
Сирғаниб йиқилар; кўкларда парвоз
Қилиб тинмай учар биринчи шўх қор.
Юлдузлар сингари қирғоққа ётар.

XLIII

Қишлоқда нетасен шундай фаслда?
Кезишми? Қишлоқнинг қишки палласи
Якнасақ, яланғоч манзараси-ла
Кўзни беихтиёр зериктиради.
От миниб чопишми ёвуз саҳрода?
Музни тишлай олмас ейилган тақа.
От мингач, ҳар онда кутиб тур бирдан
Сирғаниб мук тушиб йиқилмасингдан.
Кулбанг, бошпанангда ўтира бер жим,
Ўқи: ана Прадт¹³⁰, мана W. Scott¹³.
Истамайсан? Чиқим дафтарин ол бот,
Текшир ва аччиғлан ё ич, узоқ тун
Бир нави ўтади; шундай қил эрта,
Қишни ўтказасан зерикмай сира.

XLIV

Онегин Чайлд Гарольд бўлиб панада,
Ўйчан танбалликка шўнғиган бутун:
Уйқудан кўз очиб муздай ваннага
Тушар, сўнг ҳовлида қолар бутун кун.
Қўлда учи тўмтоқ бильярд таёғи,
Мўлжаллаб урмоқнинг йўқдир саноғи.
Ёлғиз ўзи тонгдан бильярдда ўйнар,
Фақат икки шарни бир-бирига урар.
Секингина чўқар қишлоққа оқшом,
Бильярдни қолдирар, таёқни ташлар,
Каминнинг олдида дастурхон яшнар.
Евгений кутади: келади шу дам
Ленский уч отли ўз чанасида:
Овқатни келтиргил, қани, тезгина!

XLV

Клико туллари ёки Моэта¹³²
Чиқарган табаррук шароби шу чоқ
Шоир Ленский-чун яхдек шишада
Тез олиб келинар – очалар чанқоқ,
Ипокренадек¹³³⁽²⁴⁾ ярқирар нури,
Бу май товланиши, яна кўпиги
(Яна у бошқа кўп хислатлари-ла)
Мени асир этган: мен унга эса
Бир вақтлар энг сўнгги чақам берардим,
Балки хотирларсиз, дўстларим, буни?
Майнинг энг сеҳрли оқиш учқуни
Уҳ, қанча шўхликлар туғдирардиким...
Шеърлар ҳазиллар, баҳслашув, кулгу
Ва қувноқ тушларни бағишларди у.

XLVI

Лекин қайнаб тошар кўпиги ила
Бу шароб меъдамни бузар шу маҳал,
Қайнамас ва ювош *Бордонигина*¹³⁴
Кўнглим ундан энди кўради афзал,
*Айга*¹³⁵ қолмади сира тоқатим,
Аи нақ ўхшайди маъшуқагаким,
У ёрқин ва порлоқ, жонли, ишвакор,
Енгилтак ва ўжар, лекин пуч, беор.
Аммо, сен, эй *Бордо*, дўстга ўхшайсан,
Бир дўстки, юз берса қайғу, андиша –
Вафокор жўрадир бизга ҳамиша,
Бизга хизмат учун доим шайланган;
Ёки бўш чоғларда сочиб нашъасин,
Биз билан дўстимиз *Бордо* яшасин!

XLVII

Ўт сўнди; олтин чўғ усти кул ила
Салгина қопланиб қорайган эди;
Илинар-илинмас кўз қиринига
Буглар ҳам бурқийди, камин иссиғи
Кучсиз яллуғ берар. Қувурчалардан
Тутун конга кирар. Нурли қадаҳ шан,
Столда вишиллаб туради ҳали.
Оқшом қоронғиси аста инади...
(Севамен дўстона шўх ҳангомани,
Севаман дўстона қадаҳда майни,
Айниқса, бир пайтки, шу пайтни айни –
Дейдилар, бўрию ит аро пайти
Нега шундай дерлар, билмайман фақат.)
Мана энди дўстлар қилади суҳбат:

XLVIII

«Қўшни қизлар қалай? Қалай Татьяна?
Сенинг у ўйноқи, шўх Ольганг қалай?»
– Ярим стакан қуй менга май яна...
– Етади, азизим... Оила шундай
Соғ-саломат; сенга улардан салом,
Уҳ, билсанг, азизим, Ольга кифти том
Етилган шу вақтда; на гўзал кўкрак!
Борми ундай кўнгил? Бирор кун андак
Кириб чиқайик биз: бу сендан лозим;
Бўлмаса, ўзинг ҳам бир ўйлаб қара:
Бир-икки бош суқдинг уларга, сўнгра
Соянгни кўрсатмай кета бердинг жим.
Эҳе... қара мени, фаҳми калтага!
Сени чақирганлар келар ҳафтага –

XLIX

«Меними? – Ҳа, сени, келар шанбада
Бўлар Татьянанинг именинаси¹³⁶.
Ольганинг, онанинг бу даъватига
Бормасанг, бунинг йўқ, узри-маъноси. –
«Лекин унда бўлур жуда кўп одам,
Сўнгра ҳар қандайин қурама авом...»
– Биламан, бегона бўлмайди асло!
Ким ҳам бўлар эди? Ўша оила.
Борамиз, лутф айла! Хўш, нима деяй? –
– «Розиман боришга». – Қандай тантисан! –
Шу сўзни айтиб у сипқарар бирдан
Стакандан майни, бундан сўнг нчмай,
Бошлайди сўзини қайта бошдан у
Ольга тўғрисида ишқ дегани шу!

L

Шод эди Ленский. Икки ҳафтадан
Сўнгра келар унинг энг бахтли чоғи.
Никоҳ висолининг сирлари билан
Севгининг гултожи, ширин қучоғи –
Кутарди куёвдан севинчни катта.
Унинг тушига ҳам кирмасди ҳатто –
Оила турмушин сонсиз заҳмати,
Ҳафсала пир бўлиб эснаш, ҳасрати...
Ҳолбуки, бундай бир тақдирга душман –
Бизлар оилада кўрамиз қатор
Фақат зериктиргич, хунук лавҳалар,
Лафонтен завқида ёзилмиш роман...⁽²⁵⁾
Бечора Ленский, юраги-диди
Ўшандай умр-чун туғилган эди.

Севи­лар эди у... жи­лла бўл­маса
 Шун­дай хаё­л қи­лар, у бах­тиёр­ди.
 Ким со­вуқ и­дрок­ни ю­вош­лан­ти­р­са,
 Иш­онч­га бе­рил­са, у­нинг йўқ дар­ди,
 Маст йўл­чи му­со­фир­хо­на­да ё­тиб,
 Ором ол­га­ни­дай ҳу­зур­га бо­тиб,
 Баҳор­нинг гу­ли­ни қу­ча­роқ эм­ган
 Ка­па­лак син­га­ри у масъуд ва шан;
 Ким­ки ҳар ни­ма­ни ол­дин­дан сез­са,
 Бо­ши маст бўл­маса, бу­тун ҳа­ра­кат
 Ва бу­тун сўз­лар­нинг маъ­но­син фақат
 Ялан­ғоч ан­г­ла­са, қал­бин таж­ри­ба
 Со­вут­са, қақ­шат­са, тол­ғин ва ҳуш­сиз
 Бў­ли­шни ман эт­са, у ин­сон о­жиз!

БЕШИНЧИ БОБ

*Бу қўрқинчли рўёларни билма сен,
Эй, менинг Светлана!*

Жуковский¹³⁷

I

Ўша йили кузак ҳавоси фақат
Ҳамма йилгидан ҳам чўзилди узоқ,
Қишга кўп мунтазир эди табиат,
Январнинг учинчи кечаси бироқ
Қор ёғди... Уйғониб саҳарда, эрта,
Деразадан қараб кўрди Татьяна
Тонг чоғи оқарган катта қўрани,
Қор босган томларни, девор, гулзорни;
Ойналарга нозик нақшлар чизилган,
Оғочлар кийими – қишнинг кумуши.
Қўрада ҳақкалар тошар севинчи,
Қишнинг ярқираган оқ мавжи билан
Узоқларда тоғлар-да қопланган майин,
Ҳамма ёқ оппоқди, ҳамма ёқ ёрқин.

II

Мана, қиш!.. Деҳқон ҳам тантана ила
Четан аравада йўлни янгилар.
Унинг ориқ оти қор искабгина
Зўр-базўр судралиб лўкиллаб кетар.
Из солади юмшоқ қорни ағдариб,
Соябонли чана учади қалқиб,
Олдинда ўтирар ҳайдовчи уни,
Белда қизил белбоғ, устда пўстини.
Чанага от бўлиб ўзини қўшар,
Кучугин ўтқазиб, бир деҳқон бола,
Қорларда ўйнайди у чопа-чопа;
Бу шўхнинг бармоғин изғирин ялар:

У ҳам оғриқ сезар, ҳам кулади шан.
Онаси койийди уни ойнадан...

III

Эҳтимол сизларни шундай тасвирлар,
Манзаралар сира қизиқтирмайди;
Оддий табиатни улар акс этар¹³⁸,
Уларда нафислик озроқ учрайди.
Тангри илҳомлари билан руҳланган
Бир шоир зийнатли услуби билан
Ўзал тасвирлаган биринчи қорни,
Қиш нашъасидаги нозик рангларни;⁽²⁶⁾
Чаналарда махфий кезишларни у
Ёлқинли шеърида чизаркан гулгун,
Ишонамен, сизни қилади мафтун,
Лекин мен ҳозирча курашни орзу
Қилмайман у билан, на-да сен ила,
Эй ёш фин қизининг куйчиси, тингла⁽²⁷⁾ .

IV

Татьяна (рус қизи бутун қалби-ла
Билмасди ўзи ҳам ҳеч сабабини)
Севарди қаҳратон гўзаллиги-ла,
Севарди Татьяна шу рус қишини,
Офтобда қировни, изгирикли кун –
Чанани; шафақлар ёнса кечқурун
Қорларнинг пушти ранг ярқирашини,
Муқаддас оқшомлар қоронғисини...
Уларнинг уйида шундай оқшомлар
Қадимги замондай бўлар тантана,
Бутун кўрадаги чўри-ходима
Етилган қизларга фоллар очишар –
Беришар уларга ҳар йил хушхабар:
Ҳарбий куёвлару кўп узоқ сафар.

V

Бурунги авомий афсоналарга,
Тушларга, ҳам карта билан фол очиш,
Ойнинг таъбирига, нишоналарга
Татьяна сезарди чуқур ишониш.
Ҳаяжонга солар эди рамзлар,
Ҳар турли нарсалар бу қизга сирлар –
Аралаш бир нима баён қиларди.
Алланечук ҳислар қалбин сиқарди.
Карашмали мушук ўчоқ бошида
Хуруллаб тумшуғин у ювса агар,
Бу белги, шубҳасиз, меҳмондан хабар
Берар эди унга; агар Татьяна
Ногоҳ кўриб қолса кенг осмондаги
Чап томондан чиққан ёш оймомани,

VI

Қалтирар эди қиз, ўчарди ранги,
Агар кўкда юлдуз яшиндай порлоқ
Учаркан, йиртароқ қора пардани,
Ана шу замонда босади титроқ;
Саросима бўлиб қолар Татьяна.
Учар юлдуз оқар экан самода,
Ошиқар эди у қалбнинг орзусин
Унга шивиллашга... кўнгил тугунин.
Қора кийим кийган бир роҳиб агар
Учраб қолса унга ё чопқир қуён,
Далада йўлини кесса ноғиҳон,
Қўрқувдан кўз олди дарҳол қораяр,
Қалбини мусибат дарди тутарди,
Бирон фалокатни, аниқ, кутарди.

VII

Не қилсин? Топарди сирли нафосат.
Татьяна даҳшатнинг ўзидан дилшод:
Зотан, зиддиятга мойил табиат
Бизларни шу тахлит айламиш бунёд.
Мана, ҳайит келди, уҳ, қанча шодлик!
Фол очади енгил ва масъуд ёшлик!
Унинг ҳеч нарсага келмайди зори.
Унинг қаршисида ҳаёт диёри
Гўёки, бепоён порлоқ бир дала...
Бутун борлигидан мангу айрилган
Қарилар фол кўрар кўз ойнагидан
Тобут тахтасининг рўбарўсида.
Бари бир уларни умид ва армон
Гўдакдай ғужуллаб алдади ҳар он.

VIII

Татьяна қизиққан бир боқиш ила
Эриб ёнаётган шамга телмирар;
Унинг ажиб – қуйма нақши бир нима
Ажиб сирдан қизга берарди хабар;
Сув билан лик тўла бир лаганчадан
Узуклар кетма-кет чиқади равшан;
Мана, сувдан чиқди бир кичик узук,
Айтилиб тураркан шу эски қўшиқ:
*«У ерда мужиклар бари бадавлат;
Кураклаб қумушдан ясайлар хирмон,
Кимга қўшиқ айтсак, унга шараф-шон,
Мол-мулк!»* Ваъда этар талай мусибат.
Бу қўшиқ мақоми ҳазинли, бироқ,
Қизларнинг қалбига мушук яқинроқ¹³⁹⁽²⁸⁾.

IX

Аёзли бир кеча: осмон равшан;
Кўкдаги юлдузлар фусункор даста,
Юлдузлар жимирлар сокин, ҳамоҳанг...
Енгил кўйлагида чиқар бирпасда
Татьяна қўрага ёлғиз бир ўзи,
Моҳтобга рўпара қилди кўзгуси;
Ойнанинг ичида титраб кўринар,
Фақат бир маҳзун ой... гижилайди қор...
Кимдир у? Ўткинчи... оёқ учида
Чопиб боради қиз у киши томон,
Товуши кўп майин жаранглар шу он,
Найнинг куйидан ҳам латиф, ингичка:
Исмингиз нимади?⁽²⁹⁾ У киши боқар, –
Агафон!¹⁴⁰ – Шу заҳот жавоб қайтарар.

X

Энага кенгаши билан Татьяна
Истади кечаси хайрли фол очиш.
Икки киши учун бир дастурхонча
Ҳаммомда яшашга берди фармойиш.
Лекин даҳшат босди қизни тўсатдан...
– Мен Светланани шу дам ўйларкан,
Мени-да ўради қўрқув – қўй нуқта...
Биз фолни очмайик Татьяна ила.
Татьяна ипакдан камарчасини
Чечди ва ечинди, кирди кўрпага.
Севги илоҳаси бошида аста
Айланар: юмшоқ, пар ёстиқ тагини
Банд этиб бу қизнинг ойнаси ётар.
Ҳар нарса жимиди. Татьяна ухлар.

XI

Татьяна уйқуда кўрар қизиқ туш.
Тушида у гўё ёлғиз боради
Қор босган даладан. Уни қуршамуш
Қандайдир ҳузунли оқшом зулати;
Қорли тепаларда унинг олдидан
Қишнинг қўли ила кишанланмаган,
Жўшқин ва оқ сочли бир тошқин оқар,
Тўлқинлари бурқиб, сапчиб ҳайқиради;
Икки чўп, жипслашган юпқа муз ила,
Лиқиллаб, лиқиллаб аранг турувчи,
Бу – тошқин устидан ўлим кўприги:
Ҳайқириб қайновчи гирдоб лабида
Тўхтаб қолган эди Татьяна ҳайрон,
Билмасди не қилсин, титрарди нолон...

XII

Ноўрин ҳижроннинг боиси каби
Зорланар ирмоққа қараб Татьяна;
У ёқда ҳеч кимса кўринмайдик,
Унга қўлни чўзиб сўйласа: мана!
Лекин қимирлади қор тепа бирдан;
Ким унинг тагидан кўриниш берган?
Юнглари ҳурпайган, каттакон айиқ,
Татьяна воҳ! деди бақириб қаттиқ,
Тирноқлари ўткир қўпол панжани
Узатди у қизга, дами кесилган
Татьяна қалтироқ қўллари билан
Суялди. Атак-чечак қилганлар каби
Ирмоқдан ўтади қиз қўрқа-қўрқа,
Айиқ ҳам келмоқда эди орқада...

XIII

Ботинмай орқага ташлашга назар,
Татьяна қадамин қўяди илдам;
Лекин у қочолмас чопсин нақадар,
Орқада келади серюнг малай ҳам;
Тасқара у махлуқ ҳарсилаб чопар;
Ўрмон дуч келади; сокин арчалар
Турарди ҳузунли гўзаллиги-ла;
Ҳамма булоқлари қор чодири-ла
Эгилган ёғочлар – қарағай, қайин
Учларидан силжиб порлар кечаси
Осмон қандилининг тоза шуъласи.
Йўллар йўқ. Тик жарлар, тўқайлар сокин.
Барчасини кучли бўрон босгандир,
Чуқур қор остида бари ботгандир.

XIV

Ўрмонга кирар қиз; орқада айиқ;
Тиззасидан келар эди юмшоқ қор;
Дам узун булоқлар тегани қаттиқ
Татьяна бўйнига; дам юлиб олар
Олтин исирғасин қулоқларидан.
Дам тушади нозик оёқларидан
Тоза, мўрт қорларда ботиб ҳўл кавши,
Дам у туширади рўмолчасини,
Олишга вақти йўқ; чунки қўрқади,
Сезади айиқни яна орқада,
Титроқ қўли билан этагин ҳатто
Кўтариб олишга қиз уялади;
Татьяна югурар, айиқ орқадан,
Чопиш учун қизда дармон қолмаган.

XV

У қорға йиқилди; айиқ тезгина,
Қизни кўтаради, яна жўнайди;
Татьяна бутунлай беҳуш, асира,
Қимир ҳам этмайди, нафас олмайди,
Айиқ кўтарганча ўрмондан чопар.
Ёғочзорда ногоҳ бир чайла учрар,
Атроф тин, бу фақир чайла ўралган
Ҳар ёғидан сокит оппоқ қор билан,
Фақат деразаси чайланинг равшан,
Ичидан келарди қий-чув ва шовқун,
Айиқ дер: бу жойда амаким турғун,
Бу ерда бир қадар исиниб ол сан.
Йўлакка тўп-тўғри айиқ киради,
Қизни остонага секин қўяди.

XVI

Ҳушга келгандан сўнг Татьяна боқар:
Айиқ йўқ; қолибди йўлакда ёлғиз;
Катта йиғилишдек кўп-кўп қадаҳлар
Жаранглар, чайланинг ғалваси сўнгсиз;
Англамас маъносин, бўлади ҳайрон,
Боқар секингина тирқишдан бир он,
Нима бу! Столни қуршаб олганлар
Қандайдир даҳшатли махлуқ-ҳайвонлар;
Бирининг шохи бор, кучук тумшуқли,
Иккинчининг боши хўрозга ўхшар,
Эчки соқолли бир алвасти ҳам бор;
Бир ёқда скелет – мағрур қилиқли,
Ана унда турар думли ажина,
Анов ярми мушук, ярим қуш нима?

XVII

Бундан-да ажойиб, бундан ваҳмали:
Ана қисқичбақа ўргимчак минган,
Ана роз бўйнида одам калласи,
Қизил қалпоқ кийиб айланар чиндан;
Ел тегирмон эса тинмай рақс этар,
Қанотлари билан галдирар, елпар,
Ҳуриш, кулги, қўшиқ, чапак ғалваси,
Отларнинг дукури, одам овози⁽³⁰⁾,
Нималар босар қиз ўй-хаёлини,
Меҳмонлар ичидан таниган замон
Қўрқинч ҳам сеvimли бир шахсни шу он,
Яъни романимиз қаҳрамонини!
Онегин стулда ўтирар эди,
Эшикка гоҳ-гоҳ кўз югуртар эди.

XVIII

Ишорат қилар у – ҳамма уринар;
У ичар – ҳаммаси ичар қичқириб;
У кулар – ҳаммаси қаҳқаҳа урар;
Чимирар қошини ҳамма жим туриб
Қарайди. Бу ерда удир хўжайин...
Қиз сал унутади бу ер даҳшатин.
Бир оз тетикланиб, мароқланади,
Эшикни шу дамда бир оз очади...
Ёлқинланиб ёнган тун чироқларин
Эсиб ўчиради шамол тўсатдан;
Жинларнинг шайкаси ғазабланаркан,
Онегин ҳайқирар, нигоҳи чақин;
Туради ўрнидан: турар ҳамма ҳам;
Онегин ташлайди эшикка қадам.

XIX

Татьянани жуда қўрқув босади,
Шошиб уринади қочишга бундан,
Лекин ҳеч илож йўқ, сабри битади,
Қичқирмоқ истайди, дами бўғилган,
Овози чиқмайди, Евгений очар
Эшикни... Дўзахдай бу тасқаралар
Қўзларини тикар, қалтирайди қиз.
Ваҳший бир қаҳқаҳа портлар омонсиз.
Ўт кўзлар, туёқлар, қийшиқ хартумлар,
Хунук, қўрқинч тишлар, чочвоқди думлар,
Осилган мўйловлар ва тиллар қонли,
Шохлар, нуқул суяк бармоқлар бари
У қизни кўрсатар, кўз олайтирар,
Меники! Меники! – қичқириб турар.

XX

Меники!.. – ўқрайиб деди Онегин,
Шунда ғойиб бўлди шайка ноғиҳон;
Ёш қиз қоронғида, кучли изғирин,
Фақат у – дўст бўлмиш турар ёнма-ён.
Онегин жалб этиб, ийдириб аста⁽³¹⁾
Тортар Татьянани қарши гўшага.
Қалтис бир курсига ўтқазар уни
Қизнинг елкасига қўяр бошини,
Ноғиҳон Ольга ҳам кириб қолади,
Кетидан Ленский; порлади зиё;
Онегин қўлини кўтариб, ғавғо
Бошлайди; кўзлари ваҳший ёнади;
Сўкар кутилмаган меҳмонларни у,
Татьяна ётади нимжон, серқайғу.

XXI

Жанжал зўраяди; бирдан Евгений
Суғурар бир узун пичоқ; лаҳзада
Ленский йиқилар; қўрқинч қоронғи
Яна қуюқлашди; қичқириқ, нола
Юксатди, лопиллаб кетди чайла ҳам,
Даҳшатдан Татьяна уйғонар шу дам.
Қарайди ҳар ёққа, уй ичи ёруғ,
Ўйнар тонгнинг қизил шуъласи тўнуқ
Дарчанинг яхлаган ойналарида;
Эшик очилади, қушдан ҳам енгил,
*Шимол Аврораси*¹⁴¹ каби қип-қизил
Ольгаси киради унинг ёнига
Ва дейди: – Ҳўш, қани, гапир-чи, шу тун
Тушингда сен кимни кўрдинг, айт бутун?!

XXII

Лекин пайқамасдан у синглисини,
Тўшагида ётар. Қўлида китоб.
Варақлайди уни, тушмас кўз қири,
Ольгага қарамас ва қилмас хитоб.
Бу китоб ичида гарчи йўқ эди
На шоирнинг ширин фикри, на дарди
На чуқур ҳақиқат, на тасвир; лекин
Қизга на Вергилий, на адиб Расин,
На Скотт, на Байрон ва на Сенека¹⁴²
На-да хонимларнинг Мода Журнали¹⁴³
Ҳеч қайси қизиқмас у китоб каби.
У эди, дўстларим, Мартин Задека,
Халдей¹⁴⁴ донишмандлар аҳлининг пири,
Асари: фолбинлик, тушлар таъбири.

XXIII

Мана, шу ҳикматли асарни бир гал
Кўчкинчи савдогар олиб келганди
Бу танҳо қишлоққа; Тания шу маҳал
Китобни қизиқиб сотиб олганди.
Савдогар бир шалоқ *Мальвина* ила¹⁴⁵
Рози бўлган эди уч ярим сўмга
Ва пулнинг устига олганди яна
Кўча масалларин терган мажмуа,
Икки Пётрнома¹⁴⁶, тил қойдасин,
Мармонтель¹⁴⁷ китобин шулар устига.
Кейинги вақтларда Мартин Задека –
Татьяна сирдоши... Бутун нашьасин,
Қайғу-алам чоғин унга бахш этар,
Ажралмас, у билан уйқута кетар.

XXIV

Кўнглини ғаш қилар эди рўёси,
Қандай тушунишни билмасди сира;
У қўрқинч хаёлнинг недир маъносин,
Истарди китобдан бир суриштира.
Татьяна мухтасар мундарижадан
Топади алифбе сираси билан:
Айиқ, бўрон, зулмат ва типратикан,
Чанғи, чана, шолғом, яшину ўрмон
Ва ҳоказо сўзлар. Бутун шубҳани
Бу Мартин Задека еча олмади.
Лекин у машғум туш талқин қилади:
Қайғули ва фажеъ кўп можарони.
Татьяна ўйлади яна қанча кун
Ташвиш тортар эди ўша туш учун.

XXV

Мана, алвон қўли билан ол шафақ⁽³³⁾
Тонгги водийлардан қилар армуғон
Қуёш ила бирга жуда хушчақчақ
Именина деган байрамни хандон.
Ларин хонадони эртадан буён
Меҳмонларга тўла; қўшнилар ҳар ён
Бола-чақа билан келмоқда яна
Ҳар хил аравалар ва чаналарда.
Даҳлизда тиқилиш, қий-чув ва ғовға:
Меҳмонхоналарда шодон танишиш.
Итлар ҳурар, қизлар оларди ўпич,
Бўсағада шовқин, кулги, қаҳқаҳа,
Меҳмонлар дувури, салом, таъзими,
Сут эна бағ-буғи, гўдак йиғиси.

XXVI

Дуркун, серкиллаган хотини билан
Бу ерга келганди Пустяков-йўғон;
Қашшоқ мужикларнинг Гвоздин деган
Пухта хўжайини бу ерда меҳмон.
Оқ сочли чол-кампир Скотининлар
Ўттиз ёшдан бошлаб то икки яшар
Бола-чақагача судраб келишган.
Уезд олифтаси Петушков деган,
Меним амакиваччам бўлган Буянов¹⁴⁸,
Парга ағанаган, қалпоғи катта⁽³⁴⁾
(У сизларга таниш бўлмай, албатта),
Истеъфога чиққан тўра Флянов,
Кўп дағал ғийбатчи ва эски шайтон,
Порахўр, қизиқчи, очкўз, ўлармон.

XXVII

Панфил Харликовнинг оиласи-ла
Мосъе Трике ҳам бўлганди ҳозир,
Ойнакли, малла ранг сочли, яқинда
Тамбовдан келган бир аскиябоздир.
Ҳақиқий француз каби киссада
Татьянага куплет келтирмиш ҳадя,
Буни болалар ҳам биларди гарчи:
Reveilleз vus, belle endormie¹⁴⁹.
Қабр тўзонидан; ва унга ёзар
Ичида бу куплет босилган бир чоқ;
Зийрак шоир Трике чиқарган узоқ
Бир альманахдаги кўҳна қўшиқлар
Belle Nina¹⁵⁰ сўзи ўрнига, ана
Асло тортинмасдан: belle Tatiana¹⁵¹.

XXVIII

Етилган қизларнинг азиз санами,
Қўшинлар турувчи яқин даҳадан
Кентли оналарнинг ороми-жони
Рота командири ҳам етиб келган;
Уҳ, қандай янгилик, сўраманг, қандай!
Полкнинг музыкаси бўлажак, ҳай, ҳай!
Полковникнинг ўзи уни юборган.
Шодликнинг чеки йўқ, бал бўлур чиндан!
Севиниб сакрайди ҳамма қизчалар⁽³⁵⁾.
Мана, таом тайёр. Жуфт-жуфт бўлишиб,
Меҳмонлар юришар қўлни ушлашиб,
Қизлар Татьянани қуршаб олалар;
Эркаклар қаршида; чўқиниб ҳамма
Столга чўкишар ғовур-ғувур-ла.

XXIX

Тинганди гап-сўзлар бир лаҳзагина.
Овқат чайнашади. Ва ҳар томондан
Шарақлар ҳар турли асбоб, талинка.
Қадаҳлар чўқишар, жаранг ҳар ёндан;
Мана, бирин-сирин меҳмонлар ҳозир
Умумий ғалвани қизитишадир.
Бир-бирин тингламас, қичқиришади,
Кулишиб, баҳслашиб чувуллашади.
Очилиб кетади эшиклар бирдан.
Киради Ленский, Онегин кейин;
«Оҳ, Эгам! Ниҳоят!» дер бека шошқин
Қисилар меҳмонлар ва тезлик билан
Ҳар ким стул, асбоб таклиф қилади,
Икки дўстни дарҳол ўтқизишади.

XXX

Худди Татьянанинг рўбарўсига
Ўтқазишар, лекин тонгги ойдан ҳам
Рангсизди; қувғинди оҳудан хийла
Титроқди; қорайган кўзларин шу дам
Ердан узолмасди; дилда чайқалар
Эҳтирос олови, боши айланар.
Икки дўст табригин эшитмасди у;
Кўзлардан ёшлари шу чоғда дув-дув
Тўкилмоқ истарди: қиз бойқиш тайёр
Юз тубан тушишга кетиб ҳушидан.
Лекин идрок билан, ирода билан
Ўзин базўр тутиб, жимгина айтар
Бир-икки сўзни у ямлаб, оҳиста,
Ўтирар ўзига зеб бериб, хаста.

XXXI

Оғир, фожиона, асабий ҳолат,
Қизлар ҳушсизлигин, кўзёшин кўриш –
Бунга Онегинда йўқ сира тоқат;
Чунки буларни кўп бошдан кечирмиш.
Катта зиёфатга илинган ҳамон,
Жаҳли чиққан унинг; лекин паришон
Қиздаги ларзани у сезгандан сўнг
Малолдан кўзларин ерга тикди тўнг.
Қовоғини солди ғазабланароқ
Ленскийнинг жаҳлин чиқариб шу тун
Ва ундан ўхшатиб ўч олиш учун
Қасам ичди. Мана, кеккайиб шу чор
Фикран чиза бошлар у бирин-кетин
Ҳамма меҳмонларнинг карикатурасин.

XXXII

Татьянада бўлган саросимани
Ўтирганлар бари била оларди;
Чунки, муҳокама кўзлар нишони
Шу топда тортилган мой сомсаларди
(Бахтга қарши, сомса бўлган шўртангроқ);
Жаркоп, блан-манже орасидаёқ¹⁵²
Келтириб қўйишар Цимлянскийни¹⁵³,
Пухта беркитилган май шишасини;
Сўнг узун, ингичка рюмкалар қатор;
Сенинг белинг каби нозик ва хипча,
Эй Зизи¹⁵⁴, қалбимнинг соф гули инжа
Маъсум шеърларимнинг париси, эй ёр,
Севгининг сеҳрли сен пиёласи,
Мени маст қилардинг висол палласи.

XXXIII

Пробка отилар, шишадан шу он
Май тошар, вишиллар, шеър ўқиш учун
Трике туради, у кўпдан буён
Бу пайтни кутарди кеккайиб бутун.
Унга кўз тикишиб мажлисдагилар
Чуқур бир сукунат кузатадилар.
Татьяна ним тирик; Трике, мана,
Бир парча қоғозни ушлаб қўлида
Куйлайди қалбаки. Чапаклар, саслар,
Уни олқишлайди. Татьяна эса
Мажбурдир шоирга таъзим этишга;
Улуғ бўлса ҳамки, шоир хўп камтар,
Қизнинг соғлиғига ичади олдин,
Сўнгра тақдим этар унга куплетин.

XXXIV

Бошланди табриклар, қутлашлар қатор
Татьяна ҳаммага ташаккур этар,
Онегинга навбат етганда, хумор
Ва ғамгин қиз сари ташлайди назар.
Қиздаги ҳорғинлик, паришон ҳолат
Евгений қалбига солди марҳамат:
Қизга таъзим этди сўзсиз Онегин,
Унинг кўзларининг боқиши, лекин
Негадир мулойим эди, фусункор,
У таъсирландими чинакам ёки
Бу нарса шўхлигу ноз эди балки;
Хоҳиши биланми ё беихтиёр,
Ҳар қалай меҳрибон бу боқиш дарҳол:
Татьяна қалбига келтирди мажол.

XXXV

Сурилган стуллар тақирлар экан,
Халқ ёпирилади меҳмонхонага:
Болари ғувуллаб чучук уядан
Тўп-тўп учган каби эркин далага.
Лазиз овқатлардан топиб қаноат,
Қўшнилари кекириб бошлайди суҳбат.
Хонимлар каминга яқин ўтирар,
Ёш қизлар бурчакда шивирлаб турар.
Мана, яшил рангли столлар ёйиқ:¹⁵⁵
Чақирарлар қизғин қиморбозларни,
Бостон ҳамда Ломбер¹⁵⁶ – чолларнинг дарди.
Бугунга қадар ҳам машҳур вист, аниқ
Суриштирсанг бир хил ўйиндир бари,
Зериккан бекорлар суйган эрмаги.

XXXVI

Вист қаҳрамонлари ўйнашган эди
Саккиз қайта ўйин ва саккиз дафъа
Улар ўз жойларин олмошган эди;
Чой ҳозир. Севаман тушки овқат-ла
Чой ҳам кечки овқат орасин тайин
Этишни; қишлоқда бу эмас қийин.
Дахмаза керакмас бунга ҳеч қачон.
Қорнимиз – энг тўғри соатдир ҳамон;
Фурсати келганда қистириб кетай,
Кўп вақт мен ўзимнинг байтларим аро –
Гап очиб базмдан, бўлдим овора,
Куйладим таомлар, пробка ва май
Ҳақида: илоҳи Гомер¹⁵⁷, сен каби,
Эй ўттиз асрнинг улуғ санами!

XXXVII. XXXVIII. XXXIX

Мана, чой беришар: қизлар одоб-ла,
Дастурхонга энди қўл узатаркан,
Эшик орқасидан узун бир залда
Музика гулдираб юксалар бирдан.
Оҳангдор садолар билан севинган,
Чойини қолдириб қиёми билан
Чет ёққа ерлардан бир Парис¹⁵⁸ мана
Петушков ёндошиб келар Ольгага;
Ленский рақс этар Татьяна билан,
Қаллиғи қари қиз Харликовани
Тамбовлик шоирим қўлтиқлаганди,
Буянов ажралмас Пустьяковадан.
Залга сепилганди шу чоғ ҳамма ҳам.
Бутун шавкати-ла бал чақнар кўркам.

XL

Мен бу романимнинг ибтидосида
(Биринчи дафтарга қилингиз назар)
Тасвир қилмоқчидим Альбан¹⁵⁹ тарзида,
Петербург балани, рассомдек чевар.
Берилдим кўнгилининг бўш хулъёсига,
Таниш хонимларнинг нафис пойига
Доир хотиралар фикрим қопламиш,
Эй нафис оёқлар, етар адашиш
Сизнинг у сеҳрли изларингизда!
Модомики, ёшлик қилмади вафо,
Ақлимни йиғмоғим лозим мутлақо!
Ишларим, услубим тузатай тезда;
Ҳам романнинг ушбу бешинчи бсбин
Чекинишлардан-да мен тозалайин.

XLI

Ёш умр қуюни, тўлқини каби
Бир рангда, бир турда, лекин шўх, жўшқин
Вальснинг шўх гирдоби гир айланади;
Жуфт бўлиб, жуфт бўлиб халқ бошлар ўйин
Ўч олиш пайтига яқинлашароқ,
Онегин ичидан илжайиб бир чоғ
Ёндашар Ольгага. У билан кейин
Меҳмонлар олдида рақс этади чин.
Ўтқазиб стулга кейин Ольгани
У ёқдан-бу ёқдан сўз очар аста,
Бир-икки минутдан кейин яна-да
Бошланар қиз билан вальснинг¹⁶⁰ давоми.
Ҳамма ҳам ҳайратда. Ленский ўзи
Ишонмас: бу тушми ё алдар кўзи...

XLII

Мазурка гурлади. Ўтмиш замонда –
Мазурка гурласа жадал, кетма-кет, –
Каттакон бир залда, бир хонадонда –
Пошнадан қарсиллаб кетарди паркет,
Қақшаб деразалар силкинар эди;
Ҳозир ундай эмас! Хонимлар каби
Сип-силлиқ полларда биз сирпанамиз.
Шаҳарларда шундай, қишлоқда ёлғиз
Мазурка ҳозир ҳам сақлаган тамом
Ўзининг қадимги руҳин, чиройин:
Мўйловлар, пошналар, сакраш мақомин,
Ўзгартирмагандир уларни айём,
Бизнинг гаддоримиз мода балоси –
Эиг янги русларнинг орзу-ҳаваси.

XLIII. XLIV

Жасоратли менинг Буянов оғам
Келтирди Татьяна билан Ольгани
Бизнинг қаҳрамонга: шошароқ шу дам
Онегин Ольгани қўлтиқлаганди.
У билан рақс этар бепарвогина,
Энгашиб шивирлар қизга жимгина
Қандайдир тузсизроқ бир мадҳияни,
Қўлини сиқади шул чоғ Ольгани.
Қизнинг худком юзи худди анордай
Ёнади. Ленский кўрди ҳаммасин.
Қизишди, туташди ўзин билмайин;
Рашк, ғазаб ичинда у йиқилгундай,
Мазурка битсин деб кутади ҳали,
Қизни кейин рақсга таклиф қилгали.

XL

Лекин мумкин эмас. Мумкинмас? Нечун?
Онегинга Ольга сўз бериб қўйган.
Ё Раббим, ё Раббим! Ахир қандай кун!
На тинглар Ленский? Мумкин Ольгадан...
Мумкинми? Она сут оғзида ҳали,
У танноз бўлибдир, қарорсиз сабий!
Ҳийлага синашта бўлмиш ҳалитдан,
Ҳалитдан хиёнат қилишни билган!
Зарбани даф этиш учун мадор йўқ,
Хотинлар макрига лаънат совулар,
Чиқиб ташқарига отини сўрар,
Минади – чопади. Икки дона ўқ
Ва бир жуфт тўппонча – шу ўзи фақат –
Ленский тақдирин ҳал этар, албат.

ОЛТИНЧИ БОБ

*La, sotto i giorni nubilosi e brevi,
Nasce una gente a cui l'morir non dole.*

Petr¹⁶¹.

I

Онегин сездики, Ленский ғойиб,
Янадан дилгирлик қўймайди сира,
Олган қасосидан қаноатланиб,
Ольганинг ёнида чўмди фикрга.
Унинг орқасидан Ольга эснади,
Кўзи жавдирайди, Ленский қани?
Ва узоқ чўзилган сўнгги ўйини,
Оғир бир туш каби ҳордирди уни.
Сўнг рақс битди. Тайёр кечки овқат ҳам.
Ўрин соладилар; энди меҳмонлар
Билан ҳамма уйлар даҳлизга қадар
Банд бўлган. Шу топда ҳамма учун дам,
Тинч уйқу лозимдир. Фақат Онегин
Ўз уйига жўнаб кетади секин.

II

Ҳамма ёқ тинчиди: меҳмонхонада
Хуррак отар эди оғир Пустяков
Зил-замбил ва лаппос хотини ила.
Гвоздин, Буянов ҳамда Петушков,
Жилла соғ бўлмаган Флянов бари
Ётишди суяниб стуллар сари.
Полда ётар эди Трике жаноб,
Фуфайка ва эски қалпоқда ағнаб.
Қизларни оромли уйқу қучганди,
Татьяна ва Ольга уйи тўла қиз,

Дераза остида ўтирар ёлғиз,
Ғамзада Татьяна ухламаганди,
Ой нурида хаёл суриб у танҳо,
Қарайди далага, дала зим-зиё.

III

Онегиннинг бирдан қанғиб келуви,
Кўзларида ёнган оний бир меҳр,
Ольгага нисбатан ажиб қилиғи,
Унинг юрагига чуқур бир таъсир
Қолдириб кетганди... Лекин Татьяна
Тушунолмас эди бу ҳодисага.
Қизни рашк қайғуси тўлқинлатади,
Қандайдир совуқ кўл қалбин сиқади,
Қандайдир ўпқинлик унинг тагидан
Шувуллаб, қоп-қора гирдоб ўтгандай...
«Ҳалок бўламан, – дер Татьяна, – нетай,
У туфайли ҳалок бўлиш ўзи шан,
Мен ҳеч зорланмайман: нечун зорланай?
У менга саодат бера олмагай».

IV

Олға бос, тарихим! Шу саҳифадан
Бизни янги бир шахс айлайди даъват.
Ленский қишлоғи, Красногоръедан
Беш чақирим нарида соғу саломат –
Яшаб келмоқдалар бугунга қадар,
Фалсафий хилватда беғам, бекадар
Зарецкий; ўзи бир замонлар шалоқ,
Картабоз шайкага қўрбоши; саёқ –
Шумларнинг бошлиғи, қовоқ воизи,
Бу кунларда ҳалим, хушхулқ ва содда;
Оила бобоси, бўйдоқ бир ота,
Сокин бир помешчик, бир дўст инончи,

Ҳаттоки у энди ҳалол бир одам:
Шундай тузалмоқда бизнинг аср ҳам!

V

Бир вақт хушомадгӯй кибор олами
Ёвуз ботирлигин унинг мақтаган:
У чиндан беш сажин наридагини
Урарди мўлжаллаб тўппонча билан.
Бир марта, дарвоқе, бағоят сархуш
Уруш майдонида ғайрат кўрсатмиш:
Эс-хушин йўқотган маст Зарецкий¹⁶²
Қалмоқи отидан, жонсиз сингари,
Балчиққа йиқилган ва тушган асир
Французларга у: бебаҳо гаров!
Ҳар тонг Верида⁽³⁶⁾ уч шишани дарров
Қарзга ичар эди; шу учун ҳозир
Яна тутқун бўлса розидир буткул:
Бу номус тангриси, бу янги Регул¹⁶³.

VI

Гоҳо у масхара қиларди қизиқ,
Аҳмоқни ўхшатиб товлаб қўярди,
Ёки зимдангина, ёки оп-очиқ
Донони ўхшатиб аҳмоқ қиларди.
Гарчи ҳазиллари унинг баъзи чоқ
Ўзига берса-да қўпгина сабоқ,
Гарчи баъзи вақтда ўзи гўл-баёв
Сингари тузоққа тушеа-да дарров;
Талаша биларди Зарецкий шан,
Унинг ўткир-ўтмас жавоби тайёр.
Баъзан тадбир ила индамай турар,
Тадбир-ла тўполон қилади баъзан,
Буза олар икки ёш дўст орасин
Дуэлга¹⁶⁴ етказиб сўнг можаросин.

VII

Ёки ярашувга мажбур қилади,
Нонуштани кўрар учови баҳам,
Сўнгра ҳазил, ёлғон гап тарқатарди,
Улар обрўйини тўкарди ҳар дам.
Замонлар ўзгарди! Йигит мардлиги
(Ўзга бир хушлиқдир ишқ дарди каби)
Қувноқ ёшлиқ ила кечади қайтмай,
Бизнинг Зарецкий, мен айтганимдай,
Оқибат воз кечди бўронлардан ҳам,
Шумурт, акация соясига банд,
Яшайди мисоли асл донишманд,
Гораций сингари экади карам,
Ўрдак, ғоз боқиш-ла овора бўлар,
Алифбе ўқийди ундан болалар.

VIII

У аҳмоқ эмасди: бизнинг Онегин
Қилмаса ҳам уни шахсан эҳтиром,
Ёқтирар бу зотнинг муҳокимасин,
Баъзи тўғриларда қарашин соғлом.
Онегин у билан кўришса баъзан –
Мамнун бўлар эди, шу учун эртан
Унинг келганини кўрганда бир он,
Онегин ҳеч нима қилмади гумон,
Зарецкий салом-алиқдан кейин
Дарров кесиб қўйди ўзга гап-сўзни
Ўйнатиб айёрлик билан юз, кўзни,
Онегинга берди шоирнинг хатин.
Онегин дераза ёнига келиб,
Ўқиди ичида хатни тикилиб.

IX

Бу мактуб ёқимли ва асилона
Қисқача даъватдан берарди хабар:
Совуқ ҳақиқат-ла, таъзимкорона,
Ленский дуэлга дўстин чақирар.
Онегин қайрилди чўчимай сира,
Шундай топшириқнинг бу элчисига
Юзини ўгирди, ўзга сўз даркор
Эмасдек дедик: *у ҳар вақт тайёр!*
Уйида юмуши кўп бўлган учун
Зарецкий узоқ қолиш истамай,
Турди, изоҳларни ортиқ кўргандан
Чикди ташқарига; Евгений шу кун
Танҳо суриштириб қалбини ўзи
Ҳар ҳолда ўзидан бўлди норози.

X

Бу ҳолат жўяли: қатъий текшириб,
Чақирди ўзини виждон ҳукмига,
Шунда маълум бўлди ўзидадир айб.
Биринчидан: ҳақсиз эди у кеча,
Нозик ва покиза ишқни шу қадар
Масхара қилдики, сўкишдан баттар,
Иккинчидан: майли, ўйнасин шоир
Ўн саккиз ёшларда севгига доир.
Ёшлик ҳавасларин афв этиш мумкин.
Кўнгилдан севарак шу ёш йигитни,
Евгений таассуб қуроли каби
Ё қизгин низочи ва шўх ўспирин
Кўрсатмай ўзини, ақл ва номус
Эгаси бўлиши керакди... Афсус.

XI

Бир йиртқиш сингари ҳурпаймай, балки
Кўрсатса бўларди асл ҳисларни;
Унга лозим эди қурол таркибин
Ёш қалбга ўргатиш... «Энди иш лекин
Кечикди, вақт ўтди... ўйлайди яна,
Шуниси ёмонки, ишга бу дафъа
Аралашиб қолди эски дуэлчи;
У ёмон, ғийбатчи, у сўзга эпчил...
Қайтса, Зарецкий ҳар ерда уни
Қаттиқ масхаралаб юради ҳар чоқ,
Ивир-шивир қилар, кулар ҳар аҳмоқ...»
Мана буни дерлар фикри умумий⁽³⁷⁾.
Номус чархпалаги, бу бизнинг худо!
Мана, бунинг билан айланар дунё!

XII

Чидамсиз душманлик билан бағри қон
Ўз уйида жавоб кутарди шоир;
Мана кетган қўшни, бу эзма инсон,
Тантана-ла жавоб келтирар охир.
Рашкчи учун энди худди бир байрам!
У қўрққан эдики, ҳазилкаш ошнам
Бирон илож топиб ҳазил қилмаса,
Тўқимаса эди бирон баҳона,
Олиб қочмасайди кўксини ўқдан,
Бутун шубҳалари ечилди ҳозир:
Эрта тонгга қадар етиб борадир
Тегирмон бўйига икков; узоқдан
Улар бир-бирига қурол ўқталар,
Чаккадан ё белдан нишон олишар.

Нозчини нафратга лойиқ деб, ўйноқ
Ольгани кўришни дуэль олдидан
Истамаган эди Ленский – қайноқ;
Боқарди қуёшга, соатга баъзан,
Энг сўнггида шоир силтади қўлни,
Қўшни қизлар томон бошлади йўлни.
Истади, Ольгани ҳайратга солсин,
Ўз келиши билан қизарта олсин.
Кутгандай бўлмади: аввалги каби
Бечора куйчини қаршилаш учун
Сакради зинадан Ольгаси гулгун,
Енгил ва ҳавойи умид сингари,
У эди ўйноқ, шўх-шан ва беғам,
Аввал қандай бўлса, шундай ҳозир ҳам.

XIV

«Тез қочиб кетдингиз кеча сиз нечун?»
Ольгасининг эди бу илк саволи.
Барча туйғулари бурқсиган тутун,
Ленский индамас, йўқди жавоби.
Йўқолди шоирнинг рашки, дарди-да
Бу тиниқ кўзларнинг нури олдида.
Бу латиф соддалик қай гўзалда бор,
Унинг ўйноқ руҳи қандай шуъладор!
Боқади ширин шавқ ичида шоир.
У равшан кўради: яна севилар,
Қалбида шу замон ўкинч сезилар,
Кечир, деб Ольгадан сўрашга ҳозир
У ичдан титрайди, сўз тополмайди,
У бахтли, у энди қарийб соғайди.

XV. XVI. XVII

Яна-да у ўйчан, яна хафа у
Гўзал Ольгасининг рўбарўсида,
Владимирда йўқ эди куч, туйғу
Тунги воқеани эслатай деса;
Ўйлайди: «Мен қизга бўлғум халоскор.
Чидаш мумкинмики, бузуқи, айёр
Мақташлар, оҳ-воҳлар, оташи ила
Ёш қалбни алдагай қуриб бир ҳийла;
Заҳарли ва чиркин бир қурт сунбулнинг
Новдасин кемириб қўямасин тагин;
Атиги икки тонг ўпган ғунчасин
Сўлғинлик қучмагай – ёшгина гулнинг».
Дўстларим, чиқади бундан шу маъни:
Ошнам-ла дуэлга чиқурман, яъни...

XVIII

Татьяна қалбини қандай бир яра,
Куйдираётганини билсайди бир он!
Оҳ, кошки хабардор бўлса Татьяна,
Кошки, у билсайди эрта ногихон –
Владимир Ленский билан Евгений
Талашар қабрнинг тин кўлкасини;
Эҳтимол Татьяна ишқи янадан
Қовуштирармиди дўстларни қалбан!
Бу эҳтиросларни ҳеч кимса лекин
Тасодифан бўлсин кашф қилолмади,
Онегин бутунлай огиз очмади;
Татьяна жим инграр эди яширин;
Била олар эди энага ёлғиз,
Лекин у жуда ҳам эди фаҳмсиз.

XIX

Бутун кеч паришон эди Ленский,
Гоҳ сукут қилади, дам у шод яна.
Агар эркалатса илҳом кишини,
Ҳар вақт шундай бўлар: Ленский хафа,
Чаларди клавиборд¹⁶⁵, солиб қовоғин,
Ёлғиз аккордларни оларди лекин
Дам у кўзларини тикиб Ольгага,
«Мен бахтли, тўғрими?», дерди оҳиста.
Кеч бўлди, жўнамоқ пайти ҳам етди.
Қалби сиқилади, дарду ғам улкан.
Ёшгина қиз ила хайрлашаркан,
Кўнгли гўё чил-чил синди-да кетди.
Қиз унга дер: «Сизга нима бўлди-а?»
Эшикда у жавоб берар: Ҳеч нима.

XX

Уйига қайтиб у пистолетини,
Назардан ўтказиб, яна яшикка
Жойлади, сўнгра у ечиб кийимни,
Шам ёқиб, Шиллерни очди оҳиста.
Лекин унга ҳоким ёлғиз бир фикр:
Ҳасратли қалбини мудроқ босмайдир:
Тасвир қилиб бўлмас гўзаллиги-ла
Ольгани кўради кўзи ўнгида
Шунда Владимир китобни ёпар,
Қўлга қалам олар; ишқий сафсата
Ила суғорилган мисралар эса
Кумушдек жаранглар, кўнгиладан оқар.
Зиёфатларда маст Дельвиг сингари¹⁶⁶
У ўқир шеърлар – ўт ва дард бари.

XXI

Шеър тасодифан сақланган, мана,
Мен уни сизларга этайин тақдим:
«Қайга узоқлашиб кетдингиз, қайга,
Баҳоримнинг олтин кунлари маним?
Менга келажак кун нима ҳозирлар?
Чуқур қоронғида яширин сирлар,
Нигоҳим беҳуда қидирар уни.
Ҳожат йўқ: ҳақлидир тақдир қонуни
Тешиб ўтган ўқдан мен йиқиламан,
Ёки ёндан учиб ўтади қиё,
Барчаси неъматдир: уйғоқлик, рўё,
Бордир ҳар бирига соат – муайян;
Муборақдир заҳмат, ташвишли кун ҳам.
Муборақдир зулмат ёпинган тун ҳам!

XXII

Шуълалар ярқираб ёнади тонгда,
Кундуз ёрқин жилва қилади бирдан;
Мен эса, эҳтимол, эрта сағана
Сирли зулматини қучиб ётарман.
Ёшгина шоирнинг хотирасини
Қамрар унутилиш – замон дарёси,
Мени унутади жаҳон, сен лекин
Эй нафосат қизи, келасанми чин,
Шу бевақт мозорим устида кўзёш
Қуйиб ўйларсанми: у севди мени,
Жўшқин бир умрнинг дардли тонгини
Ёлғизгина менга бахш этди сирдош!
Севгили дилдорим, азизим менинг
Кела қол, кела қол: мен эринг сенинг!..»

XXIII

У шундай ёзганди *мубҳам* ва *сўлғун*,
(Буни романтизм дея атаймиз,
Гарчи романтизм бунда бус-бутун
Кўрмайман; ҳам уни нима қилғаймиз?)
Ниҳоят, ёйилган вақтда тонг нури,
Чарчаган бошини солар у қуйи,
Идеал¹⁶⁷ аталган модали сўзда,
Мудроқ пайдо бўлди жимгина кўзда.
Уйқу лаззатини тортиб у озроқ,
Ўзни унутганди, қўшниси шул он
Жимжит кабинетга киради чаққон,
Уйғотар шоирни хитоб қилароқ:
«Туринг, соат етти, вақт ўтиб қолди.
Онегин бизларни нақ кутиб қолди».

XXIV

Аммо янглишарди: чунки Онегин
Данг қотиб ухларди худди шу чоғда.
Ёришиб борарди тун аста-секин.
Хўроз тонг юлдузин қутлар узоқда:
Онегин бемалол ухлаб ётарди.
Мана, қуёш чиқиб юксала борди,
Ҳавода бўронлар гувлаб айланар,
Офтобда ярқираб қор учар, ўйнар.
Ётоқдан Евгений турмаган аммо,
Ҳали ҳам елпийди уйқу қаноти.
Мана, у, ниҳоят, кўзни очади.
Пардани кўтарар, чақнайди само...
Кўрарки, қўрадан жўнаш мўлжали
Аллақачон ўтган, шошар турғали.

XXV

Дарҳол чинғирлатар. Югуриб кириб,
Унинг хизматчиси француз Гильо,
Жома ва туфлисин тез тақдим этиб,
Ички кийимин ҳам қилар муҳайё.
Кийинишга шошар шу чоғ Онегин.
Гильога буюрар – тез тайёрлансин
Бирга бориш учун ҳам олсин қўлга,
Қурол-ўқ солинган бир яшик, йўлга.
Мана, тайёр бўлди чопқир чаналар.
Онегин ўтириб, тегирмон томон
Учади. Етдилар. Қаролга шу он
Қуролин олиб юр, деб у буюрар.
Отларни дарахтга боғлар хизматкор,
Онегин ортидан жўнар босиб қор.

XXVI

Тўғонга суяниб кўпдан Ленский
Кутиб турар эди бунда бесабр.
Қишлоқ механиги қув Зарецкий
Тегирмонда ҳар хил нуқсон топадир.
Афв сўраб етиб келди Онегин,
Зарецкий ҳайрон, буради лабин:
«Қани ахир, қайда сизнинг секундант?»¹⁶⁸
Дуэль соҳасида классик, педант,
Усулбоз эди у аслида хулқан,
Ҳатто одамзодни ўлдирмоққа ҳам
Қоида, шартларни сўрарди ҳар дам,
Бу санъат шартларин бузмай қатъиян.
Қадимги одатин расо бажарар
(Мана бу сифатни мақтасак бўлар).

XXVII

«Менинг секундантим? – деди Онегин
Мана у: рафиқим, Гильо афанди.
Ушбу намояндам учун мен тахмин
Қиламен эътироз бўлмагай энди:
Гарчи бу номаълум киши эса-да,
Лекин ўзи жуда виждонли кимса».
Зарецкий лабин тишлаб қоларкан,
Онегин сўрайди Владимирдан:
«Хўш, энди бошлаймиз?» – Бошласак бўлар, –
Деб айтди Ленский. Кетди иккиси
Тегирмон ортига... Сўнг Зарецкий
Ва виждонли кимса хизматкор тузар
Экан нарироқда шартнома¹⁶⁹ муҳим,
Душманлар турарди ерга боқиб жим.

XXVIII

Душманлар! Кўпданми қоннинг чанқоғи
Айирди уларни бир-бирисидан?
Яқинда уларнинг бутун бўш чоғи
Суҳбатда, таомда шериклик билан
Ўтар эмасмиди? О, улар ҳозир
Туғма душманлардек ғазабланадир,
Даҳшатли, тушуниб бўлмас босириқ
Ичра тайёрлашар сокин, оп-очиқ
Бир-бирлари учун бало чуқурин.
Беланмай қонларга қўллари ҳали,
Улар хандон уриб, нақ дўстлар каби,
Ажралиб кетсалар эмасми мумкин?
Бироқ киборларнинг душманлиги кўр,
Қалбаки уятдан қўрқадилар зўр.

XXIX

Мана, тўппончалар бирдан ярқирар,
Болғача гурлади тегиб сумбага:
Ярқираб ўқдонга ўқлар жойлашар,
Тепки шиқилади биринчи дафъа.
Мана, тўкилади ўқдонга кулранг
Оқимча сингари борут: ана жанг!
Мустаҳкам буралган тишли чақмоқ тош
Ҳозирча тиккайган: паришон, дил ғаш,
Бир тўнка ортида Гильо туради.
Уст тўнин ташлайди икки душман ҳам.
Зарецкий ўттиз икки тенг қадам
Жуда аниқ, текис қилиб ўлчади,
Дўстларни айирди ҳар икки томон.
Олди тўппончасин иккиси шу он.

XXX

«Энди яқинлашинг».

Совуққон, вазмин,
Нишон олмай ҳали бу икки душман,
Кескин одим отар, текис ва сокин
Тўрт қадам қўяди икки томондан.
Ўтишди ўлимнинг тўрт босқичини.
Олдинга босишдан тўхтамай ҳали,
Ўз тўппончасини Евгений шу он
Кўтара бошлади аста, беомон;
Мана, ташладилар беш қадам тағин.
Ленский сўл кўзин бир оз қисароқ.
Нишон ола бошлар – шу замон бироқ
Онегин ўқ узи... Тақдирнинг тайин
Этдиги соати урилади: шоир
Тўппончани қўлдан жим туширадир.

Қўлни қўкрагига секин қўяди.
Ерга йиқилади... Булутли нигоҳ
Азобмас, ўлимни тасвир қилади.
Тоғларнинг сиртидан баъзида ногоҳ
Қуёшда учқунлар чақнатган қорлар –
Қўммаси нақ шундай аста юмалар.
Оний изғириндан қалби титраган
Онегин чопади шоирга бирдан,
Боқар ва чақирар, фақат беҳуда:
Чунки энди у йўқ. Навқирон шоир
Бемаҳал ўлимни қучди, минг чақир!
Бўрон нафасидан тонг шафақида
Ўғзал, тоза чечак сўлди бемаҳал,
Сўниб қолди бирдан меҳробда машғал!...¹⁷⁰

XXXII

Қимир этмай ётар, ажиб жуда ҳам,
Манглайинда ҳорғин ва сўник армон,
У қўкрак остидан ярадор шу дам;
Оқарди тинмасдан ярасидан қон.
Бир нафас илгари бу қалб ичида
Уриб турар эди илҳом ва гина,
Душманлик, умид ва муҳаббат ҳар он
Ўйнар эди ҳаёт, ўйнар эди қон, –
Энди у ташландиқ ғариб уй каби,
Ичи қоп-қоронғи ва жимжит фақат,
Уни қучган эди мангу сукунат;
Пардалар ёпилган, деразалари
Бўр билан сувалган. Йўқ уй бекаси.
Қайда, Худо билар. Ўчган қораси.

XXXIII

Яхши бўлар ёзиш ўткир ҳажвия
Бефаҳм душманни қутуртириш-чун
Аҳмоқ шохларини ўжарчасига
Эгароқ ойнага унинг қарашин
Томоша қилишлик, о қандай яхши,
Уялиб бўлса-да ўзин таниши;
Ҳаммасидан яхши, дўстлар, у агар –
Аҳмоқча бақирса: менми бу магар!
Яна ҳам яхшироқ бўларди, зимдан
Унга тайёр қилиб бир парча мазор,
Яхши масофадан туриб, пурвиқор
Нишон олсанг рангсиз пешонасидан;
Лекин дархон қилиш уни бус-бутун
Жилла ҳам ёқмаса керак сиз учун.

XXXIV

На бўлади, агар ўқингиз билан
Йиқилса ёшгина қалин дўстингиз,
Сизга тавозесиз боқиб ё бирдан
Май ичиш базмида тамом сабабсиз
Бир баҳона топиб қилса ҳақорат,
Ё қизгин аччиқдан ўзи бетоқат
Жангга даъват этган бўлса у мағрур
Айтинг: руҳингизни қандай ҳис бўғур,
Агар у дўстингиз жим қучса ерни,
Қаршингизда ётса қимирламай зум,
Шўрликнинг бошини силаса ўлим,
Тош сингари аста қотса бадани?
Бошида энкайиб минг қичқирсангиз,
Лекин ундан садо чиқмаса ҳаргиз?

XXXV

Кўнгил азобининг изтиробидан
Маҳкам сиқиб қўлда тўппончасини,
Евгений шоирга назар ташларкан,
«На бўлди?» «Ўлибди!» – деди қўшниси.
Ўлибди! Даҳшатли бу хитоб билан
Тош қотиб Онегин қалтирар, бирдан
Чекинар; чақирар одамларни у,
Яхлаган жасадни Зарецкий шу –
Замон бир чанага авайлаб қўяр;
Уйга у элтади мудҳиш хазина.
Ўликни пайқаган отлар жимгина
Турмайди, уриниб, кўпиклар сочар.
Пўлат сўлиқларни чайнашар тинмай.
Сўнгра улар учиб кетади ўқдай.

XXXVI

Эҳтимол шоирга сиз ачинасиз,
Нашъали умидлар гуллаган пайти,
Дунёга улардан қолдирмай бир из,
Гўдаклик кийимин ташламай ҳали
У сўлди! Қаерда қизғин ҳаяжон,
Қаерда ёш, юксак, нозик ва мардон
Ҳислар, фикрларнинг нодир ва асл
Интилишлари у? Қаерда, айтгин?
Қани муҳаббатнинг тошқин ҳаваси,
Билимга, меҳнатга бўлган чанқоқлик,
Қабиҳ иш, уятдан қўрқув ва поклик?
Қайдасиз, муқаддас шеър рўёси?!
Қайдасиз, самовий ҳаёт сояси,
Қайдасиз, дил суйган хаёл шарпаси?

XXXVII

Эҳтимол жаҳоннинг саодати-чун,
Ёки шухрат учун туғилганди у;
Сукут этган сози оҳангдор куйни
Ва гўзал садосин дунёда мангу
Юксалта биларди. Ким билсин, балки
Киборлар олами нарвонидаги
Олий бир мартаба, иззат пояси
Уни кутар эди. Шоир сояси
Муқаддас сирини ўзи-ла бирга
Қабрга элтандир, энди биз учун
Ҳаёт бағишловчи созни қучди тун.
Қабрда ётар у ва унга сира
Етмас замонларнинг мадҳу саноси,
Келгуси насллар ишқи, дуоси.

XXXVIII, XXXIX

Бу ҳам бир эҳтимол: шоирни балки
Кутиб турар эди оддий бир тақдир.
Ўтиб кетгач қизгин йигитлик даври,
Соврилади руҳининг ўти, ким билар?
Ўзгарарди балки у секин-секин.
Ижоддан айрилар, оларди хотин,
Қишлоқда талтайиб яшарди сўқум,
Эғнида қавилма чопони тўқум.
Ҳаётни англади балки чинакам.
Балки қирқ ёшида бели дол бўлар,
Ер, ичар, зерикар, семирар, озар,
Ниҳоят, ётоқда, ажал келган дам
Ўлган бўлар эди – бунга не чора
Болалар, кампирлар, табиблар ора.

XL

Ўқувчим, ҳар нима бўлмасин, майли,
Лекин, афсуски, у ёшгина ошиқ,
У шоир тафаккур, хаёл тимсоли
Ҳалок бўлди дўстнинг қўлида ёзиқ.
Илҳомнинг фарзанди яшаган жойдан
Сўл томонда бордир бир кичик маскан,
Бу ерда қўш арча ўсар ёнма-ён,
Арчанинг тагидан оқади ҳар ён
Булоқ суви кумуш уқа сингари;
Бунда қўшчи ором олишни севар,
Тўлқинга ботириш учун келишар
Пичанчилар олиб жаранг кўзани;
Қуюқ сояликда, булоқ ёнида
Тикилган кичик ва содда обида.

XLI

Баҳорнинг ёмғири қир экинини
Томчилаб яшната бошларкан, чўпон
Ҳайкалнинг остида ўз шиппагини
Тўқиб, балиқчилар ҳақида достон
Қуйлайди; ёшгина шаҳарлик хотин
Ўтказиб қишлоқда иссиқ ёз чоғин,
Отини қамчилаб учаркан ёлғиз,
Учи кўринмаган далада ғамсиз,
Қайиш тизгинини бирдан тортароқ,
Ҳайкалнинг олдида отни тўхтатар.
Шляпадан майин тўрини тортар,
Кўзини югуртиб ўқиркан шу чоғ
Бир содда битикни – маъюс бўлади
Ва нафис кўзларга ёшлар тўлади.

XLII

Топ-тоза далада юраркан секин,
Бу хотин хаёлга шўнғийди чуқур.
Руҳи узоқ замон йўқотиб эркин
Ленский тақдири билан лим тўлур.
Ўйлайди: «Ольганинг ҳоли на бўлди?
Узоқми қалбига ғам-ғусса тўлди?
Ёки тез ўтдими мотам палласи,
Қаерда тураркин энди опаси?
Сатанг гўзалларга у сатанг душман.
Нашъа ва инсонлар қочқини қайда?
Қайда мудом дили зиқ бўлган телба?
Ёш шоир қотили қаерда сарсон?»
Бу ҳақда ҳисобот берурмен, фақат
Батафсил сўзлашга лозимдир фурсат.

XLIII

Лекин ҳозир кутманг. Севсам-да уни –
Ўз қаҳрамонимни мен бутун қалбан
Ва гарчи қайтсам-да унга бир куни,
Бироқ ҳозир асло қарай олмайман.
Йиллар наср сари судрайди мени,
Йиллар қуваётир шўх қофияни,
Мен эса – оҳ чекиб қилайин иқрор –
Кетидан судралиб бораман беор.
Қадимий қаламнинг йўқдир ҳаваси
Тарқоқ варақларни қоралаш учун;
Ўзгача ва совуқ хаёллар бутун
Ўзгача заҳматнинг ғам-андишаси
Ҳаёт базмида ҳам, жимжитликда ҳам
Қалбим рўёсини тинч қўймас бир дам.

XLIV

Танидим ўзгача орзу сасини,
Танидим энди мен янги қайғуни;
Орзулар қайнатмас қалб нашъасини,
Эски қайғуларнинг дилда тутуни.
Хаёллар, сиздаги сирдошлик қани?
Мангу қофияси у ёшлик қани?
Ажабо, ёшликнинг гултожи чиндан
Сўлганми, ниҳоят сўлганми чиндан?
Инониш мумкинми, буми ҳақиқат?
Қайғули ҳар қандай шўхликдан холи
Ўтарми умримнинг баҳор айёми?
Шу чоққача ҳазил дердим мен фақат
Наҳотки, ёшлигим қайта бермас юз?
Наҳотки, ёшим ҳам бўлибдир ўттиз?

XLV

Демак, умримнинг-да ўтмишдир ярми;
Кўрамен, лозимдир иқрор этишим.
Хўп, тақдир шу экан: энди самимий
Хўшлашайлик, енгил ёшлигим меним!
Миннатдормен сендан завқ-сафо учун,
Қайғу, дард, ёқимли у жафо учун.
Шўхликлар, қайнашлар, базмлар, сурур –
Бахш этган бор тухфанг учун ташаккур.
Раҳматлар ўқийман, сен билан ҳар он.
Ғовғалар ичинда, сукут ичинда,
Кайфлар сургандим... Қонгунчагина...
Бас, етар! Бугун мен янги йўл томон
Равшан кўнглим билан қадам ташлаймай,
Ўтмишдан мен ором ола бошлайман.

XLVI

Орқамга қарайин. Кечир, масканим,
Ўйчан руҳим туши, қизгин хаёли,
Ширин танбаллик-ла тўла кунларим
Қўйнингда бир замон кечганди ҳоли.
Сен эса, сен ҳам эй, ёш жўшқин илҳом,
Менинг хаёлимни тўлқинлат мудом,
Суст, мудроқ қалбимни сен жонлантиргил;
Масканимга тез-тез сен учиб келгил,
Шоир руҳи учун асло қўйма йўл
Совушга, қуришга, ёввойланишга,
Ниҳоят, тош каби қотиб қолишга,
Киборлар ҳаёти бўғувчи бир қўл,
Бу гирдоб ичинда сиз билан кўпдан
Севимли дўстларим, мен чўмиламан ⁽³⁸⁾.

ЕТТИНЧИ БОБ

**Москва, Русиянинг севиқли қизи,
Қайдай топиш мумкин мислингни сенинг?**

Дмитриев.

Севмасдан бўлурми она Москвани!
Баратинский.

**Москвага қувегинлик! Демак, жаҳонни
кўриш!**

Қаер яхшироқ?

Биз бўлмаган жой.

Грибоедов¹⁷¹.

I

Чақнаган баҳорнинг нафаси билан
Теварак тоғларнинг сиртидан қорлар
Эриб, лойқаланиб оқади шўх, шан,
Сувга лим тўлади дала-ўтзорлар.
Уйқудан кўз очиб табиат, ёрқин –
Табассум-ла қарши олар йил тонгин.
Зангори тус билан порлайди само,
Ўрмонлар кўкарар пўрсиллаб гўё,
Ранғлари товланар тоза ва тиниқ.
Даланинг божини йиғиш-чун ари
Мум ҳужрадан учар ўтлоқлар сари.
Водийлар қоқланар, товланар илиқ.
Подалар бўкирар, булбул ҳам кеча
Сукути ичида урарди чаҳ-чаҳ.

Келишинг нақадар ҳасрат бахш этар,
Баҳор, баҳор, баҳор, эй севги фасли!
Қандай интизорлик, ҳаяжон, қадар
Руҳимга сингади, билсайдинг, асли!
Мен қандай оғир бир юпаниш билан
Завқларга ботаман, баҳорнинг эсан,
Юзимни силаган нафаси ила,
Қишлоқ сукутининг соф оғушида!
Завқдарми бегона ё меним учун
Ҳар наким бахш этар ҳаёт ва сурур,
Ҳар наким яшнатар, сочар зиё-нур,
Кўпданми бу ўлик руҳимга сўлғун
Узилиш, зерикиш, ҳорфинлик берар?
Ҳар нима у учун қора кўринар?

III

Ёки куз фаслида тўкилган барглар
Яна қайтиб келса бўлмаймизми шод?
Ўрмонларнинг янги қўшигин тинглар
Чоғда кечмишларни этмаймизми ёд?
Ёки қайта келмас бизнинг умримиз
Астагина сўниб боришини биз
Дард чекиб ўйлаймиз, жонли, яшнаган
Табиат олдида туямиз равшан?
Эҳтимолки, ёдга тушади тагин,
Шоирона рўё ичинда дилдор,
Ўзгача бир баҳор, эски бир баҳор,
Бу баҳор узоқ бир диёр ва ойдин
Кечанинг, севгининг хаёли ила
Ҳаяжон кўзғарми юрак ичида?

IV

Мана, қандай фасл: танти ялқовлар,
Эпикур¹⁷² муриди – ҳакимлар яна,
Бепарво, бахтиёр, беғам анқовлар,
Левшин⁽³⁹⁾ мактабининг қушчалари-ла,
Сиз ҳам, эй қишлоқнинг ўтағалари,
Сизлар ҳам, серсезги хонимлар, қани,
Сизни чақиради қишлоққа баҳор
Илиқлик, гул ва иш фасли кўп дилдор,
Илҳомларга тўлиб келишар пайти
Чақиради сирли, ойдин кечалар
Дўстларим, далага! Тез чиқинг, кечар.
Чиқинг, оғир юкли каретадами,
Почтавой ё оддий араваларда
Шаҳар қопқасидан чиқингиз барча.

V

Ҳа, сиз-чи, лутфкор ўқувчим, келинг,
Четдан харид қилган аравангизда,
Ғовур-ғувур тўла шаҳардан кетинг,
Қиш чоғи унда хўб завқландингиз-да.
Меним ўз билармон бу музам билан
Борайлик исмсиз дарёга минган
Қишлоққа, тинглайлик ўрмон гурлашин;
Бекорчи, нохушнуд бир гўшанишин –
Менинг Онегиним яқин замонда,
Худди шу ерларда қишни кечирган;
Хаёлпараст, суюк Татьяна билан
Яшаган бутун қиш бўлиб ҳамсоя.
Лекин энди унинг қораси ўчган,
Бу ерга у ғамли из ташлаб кўчган.

VI

Ярим бир доира шаклида ётган
Тоғлар орасида кичик булоққа
Борайлик, сув оқиб яшил увадан
Дарахтлар оралаб етар ирмоққа.
Бу ерда баҳорнинг ошиқи булбул
Бутун кеча куйлар; ва наъматак гул
Очилган булоқнинг товуши майин;
Қартайган қўш арча қўлкаси тип-тин,
Бу ерда кўринар бир қабр тоши,
Битиги сўзлайди ўтган кимсага:
«Фалон бир тарихда, фалон санада,
Ботирлар ўлими билан ёш чоғи
Ўлган Владимир бунда ётадир,
Қабрингда ором ол, ёш йигит – шоир!»

VII

Кексайган арчанинг булоқ-шохида
Бир чоқлар саҳарги шаббода сарин
Хокисор мана бу қабр бошинда
Тебратарди сирли гултожни секин.
Бир маҳал, қуйилган кеч ғира-шира
Бу ерга келишиб икки ҳамшира,
Қабр тепасида қучоқлашароқ,
Йиғлашар эдилар ойдинда иноқ,
Фақат, ҳозир эса... бу ғамли ҳайкал
Унутилган бутун. Унга борган из
Ўчгандир. Бутоқлар энди гултожсиз,
Мўйсафид ва юпун чўпон ҳар маҳал
Бунда аввалгидай куйлар ўқийди,
Камбағал чоригин бунда тўқийди.

VIII. IX. X

Бечора Ленский! Оз замон Ольга
Ичидан ингради, йиғлади пиқ-пиқ.
Хайҳот! Ҳар ёш қайлиқ ўз қайғусига
Бўла олмас экан узоқ вақт содиқ!
Бошқаси жалб этди унинг диққатин,
Бошқаси бу қизнинг дарду ҳасратин –
Хушторлиги билан юпатди тамом.
Бу ҳарбий одамди, хулласи калом,
Жалб этди Ольганинг муҳаббатини.
Мана, қиз у билан меҳроб қошида
Турарди жимгина гултож бошида,
Бошин қуйи солиб кутар бахтини.
Сузук кўзларида ўт ёнар лим-лим,
Лабларида унинг енгил табассум.

XI

Бечора Ленский! Ўлим бағрида,
Соқов абадият қучоғида у,
Қайғули куйчининг ёниқ кўксида,
Хиёнатнинг; машъум хабари туйғу –
Ғазаб тўлдирдими? Ё уйқуда қар,
Ҳушсиз ва сезгисиз роҳатда ётар?
Жаҳли чиқмадими ҳеч нимадан ҳам,
Унинг учун ёпиқ ва гунгми олам?..
Нақ шундай! Парвосиз бир унутилиш
Қабрга кирганда бизни кутади.
Маъшуқалар, дўстлар, душманлар саси
Ногаҳон кесилар. Меросхўрлар тиш
Қайрашиб биргина мулк тепасинда
Ҳаёсиз бир жанжал бошлар тезгина.

ХII

Тез кунда Ольганинг жаранг овози
Учди Ларинларнинг хонадонидан.
Хизмати туфайли ўз Ольгасини
Куёв олиб полкка жўнайди расман.
Қиз-ла видолашган чоғида кампир
Ёниқ кўзёшларин дув оқизадир,
Жони нақ бўғзига тиқилган каби
Ёлғиз бир Татьяна йиғлаёлмади,
Фақат унинг шу он юзлари маҳзун
Қопланди ўлимнинг ўчик ранги-ла;
Ҳамма ҳам эшикка чиққан пайтида
Келин ва куёвнинг атрофин бутун
Қуршаб олиб ҳамма видолашаркан,
Татьяна уларни кузатди қалбан.

ХIII

Уларнинг қораси ўчгунча бу қиз
Қаради, гўёки туман ичинда...
Мана, қолди ёлғиз, Татьяна ёлғиз!
Ҳайҳот! Шунча йиллар дугона бўлган,
Унинг бу қумриси, дўст-севгилиси,
У билан туғишган азиз синглиси
Толе ели билан соврулди узоқ,
Ундан айрилганди абадий шу чоқ.
Соядек тентираб юрар бекорга,
Хароб боғчаларга баъзан қарайди...
Ҳеч ер, ҳеч нарсадан ором олмайди.
Босиб тиндирилган у кўзёшларга
На таскин топади ва на тасалли,
Юрак қоқ ёрилиб кетгудай ҳали.

XIV

Мудҳиш ёлғизликда кучлироқ ёнар
Татьяна кўксида севги оташи.
Онегин узоқда. Лекин зўраяр
Қизнинг юрагида соғинч, қўмсаши.
Энди ҳеч кўрмайди уни Татьяна
Ва ўз қардошининг қотили яна
Қизнинг юрагида нафрат ҳам қўзғар,
Шоир ҳалок бўлди... Ёдига олар
Бирон киши йўқдир. Мана, бирпасда
Ўзгага берилди ёш маҳбубаси.
Мовий самодаги бир тутун каби
Шоир хотираси қолмади эсда.
Эҳтимол шоирга икки қалб ҳануз
Қайғулар... Қайғуда не бор, айтингиз!

XV

Оқшом пайти. Осмон қорайган. Сувлар
Оқарди... Қўнғиз ҳам визиллаб учар,
Лапарчилар тинган, тарқалган улар,
Дарёнинг бўйида буруқиб ёнар
Балиқчилар ўти. Татьяна якка
Узоқ юрган эди кенг, соф далада.
Хаёлларигина чулғаган уни,
Қуюларди секин ой кумуш нури.
Юрди, юрди. Бирдан ўз қаршисида
Барин кўрасини кўрди ногаҳон,
Тепанинг остида қишлоқ ва ўрмон,
Бир боғча тип-тиниқ дарё қошида.
Боқаркан уларга Татьяна дили
Бир зумда тез уриб, дукиллаб кетди.

XVI

Уни саросима қилар гумони:
«Олдинга юрайми, орқага қайтай?..
У-ку бунда эмас, билмаслар мени...
Шу уйга, шу боққа бир қараб ўтай...»
Базўр нафас олиб, Татьяна шу он
Тушади тепадан, атрофга ҳайрон
Югуртар қарорсиз боқишларни қиз...
Сўнг кирар ҳовлига, ҳовли кимсасиз.
Кучуклар увилаб унга югурди.
Қўрқувдан бу қизнинг дод-фарёдига
Атрофдан чувуллаб бир тўда бола
Бир зумда йиғилиб итларни урди
Ва қувди ҳар ёққа кўтариб сурон,
Ҳимоя қилишди қизни шу замон.

XVII

«Кўришим мумкинми бариннинг уйин?» –
Сўради Татьяна. Тезда болалар
Калитини олиб келтириш учун
Анисья қошига дув югуришар:
Дарҳол қиз ёнига келар Анисья
Эшик очилади қиз қаршисида.
Татьяна бўш уйга кирар; бир замон
Бу ерда яшаган бизнинг қаҳрамон.
Татьяна қарайди: залда қаровсиз
Бильярднинг¹⁷⁸ устида таёқ дам олар,
Ғижимланган, юмшоқ курсида ётар
Чавандоз қамчини. Узоқ боқар қиз;
Кампир унга деди: «Камин, мана бул,
Ўтирарди барин шу ерда нуқул.

XVIII

Бу ерда у билан қиларди овқат
Қўшнимиз Ленский, марҳум, қиш пайти.
Кетимдан бу ёққа келинг, марҳамат,
Мана бу жанобнинг ўз кабинети.
Бунда роҳат қилиб ичарди қаҳва.
Приказчикларидан тинглар маъруза
Китоб ҳам ўқирди эрталаб баъзан...
Эски барин ўзи шунда яшаган;
Шу ерда мен билан якшанба куни
Дераза олдида тақиб кўзойнак,
Карта ҳам ўйнаган у кекса андак.
Танграм, ярлақагил қабрингда уни,
Совуқ ер бағрида унга раҳм қил,
Бир кафт суягига сен тинчлик бергил!»

XIX

Ихлоскор бир боқиш ила Татьяна
Ҳамма нарсаларга қунт билан қарар.
Бебаҳо кўринар унга ҳар нарса;
Ҳаммаси синиққан руҳни жонлатар,
Бир азоб аралаш фараҳ-ла ҳар дам
Қандиллари сўниб қолган стол ҳам,
Қаланган китоблар, гилам тўшалган
Кароват ва ойнинг хира аксидан
Деразалардаги гўзал манзара,
Шу ярим ойдинлик, қорамтир бир нур,
Лорд Байрон сурати деворда мағрур;
Қалпоғи остида ёвуз пешана,
Қўллари чалкашиб сиқилган маҳкам,
Чўяндан ишланган у қўғирчоқ ҳам¹⁷⁴.

XX

Модали хонада Татьяна узоқ
Турарди, у мафтун бўлгандай гўё.
Кеч бўлиб қолганди. Совуқ ел уйғоқ,
Водийлар қоронғи, туманли дарё
Тепасида ухлаб, сокин дарахтзор,
Тоғнинг орқасига ой яширинар.
Зиёратчи қизга уйга жўнаш-чун
Кўпдан вақт етганди, босди қора тун.
Татьяна билдирмай ўз ҳаяжонин,
Хўрсинади ёлғиз, мана у қайта
Келган йўли билан жўнайди яна.
Лекин Анисьядан сўрайди тагин
Кимсасиз қасрни баъзан зиёрат
Қилиб туриш учун лутфан ижозат.

XXI

Дарвозадан чиқиб, калитчи хотин
Билан хушлашди у. Бир кун Татьяна
Эрта билан барвақт келганди тагин
Ташланиб кетилган бу оромгоҳга;
Шу жимжит кабинет ичинда нолон,
Дунёда барчани унутиб бир он,
Ниҳоят, қолганди энди бир ўзи,
Анча вақт қайноқ ёш қуяди кўзи.
Сўнгра машғул бўлди китоблар ила.
Даставвал буларга йўқ эди майли,
Лекин китобларда мавзу туфайли
Уларга қизиқди. Мутолаага
Берилди Татьяна, унинг кўп чанқоқ
Руҳига очилди бир олам шу чоғ.

XXII

Гарчи билар эди кўпдан Онегин
Кўнгли қолган эди мутолаадан
Ташланган китоблар ичидан лекин
Бир неча асарни истисно қилган:
Гяур ва Жуанни¹⁷⁵ ёзган куйчини,
Яна романлардан икки-учини;
Акс этгандир замон бу асарларда,
Асрдош инсон ҳам чинлиги ила
Тасвир этилгандир. Унинг хаёлар
Кетидан поёнсиз равишда қувган
Ахлоқсиз, паст, бузуқ ва қовжираган
Худбин руҳи тамом тасвир этилар,
Кўринар бўш амал ичинда қайноқ,
Унинг ғазабланган ақли ярқироқ.

XXIII

Бир кўп саҳифалар сақлаб қолганлар
Тирноқларнинг кескин белгиларини,
Диққатли бу қизнинг кўзи тикилар
Тийраклик билан у чизиқлар сари.
Татьяна зир титраб кўрар бирма-бир
Қайси қайд, танбеҳлар ва қайси фикр
Онегинни фақат ҳайратга солган
Ва қайси фикрга у қойил қолган.
Китоблар четида учратади қиз
Унинг қаламининг чизгиларини,
Ҳар ерда Онегин руҳи, юраги
Ифода қилади ўзини эрксиз,
Гоҳо қисқа бир сўз, гоҳо бир чизиқ,
Савол аломати билан оп-очиқ.

XXIV

Тушуна бошлайди, Тангрига шукр,
Татьяна Онегин ким эканини.
Хукмрон тақдир-ла қиз бойқиш бир қур
У учун ёқмади ўз юрагини?
Кимдир у, энг хавфли дардкаш савдони,
Дўзахми яратган, осмонми ёки
Малакми, ёки у такаббур малъун,
Нима у? Ажабо, тақлидчи забун,
Қўзга илинмаган шарпа мисоли
Ёки у Гарольднинг кийиб либосин.
Таъбир этмак учун ўзгалар айбин,
Бутун луғатини танлаб модали¹⁷⁶
Сўзлар-ла тўлдирган москваликми?
Ёки у майнабоз найранг аҳлими?

XXV

Ажабо, бу сирни қиз этдими ҳал?
Ажабо, топилди керакли бир сўз?
Соат югуради: қиз унутди сал,
Уйда уни кутиб туришар тўрт кўз.
Ҳозир ҳовлисида қўшнилар фақат
Татьяна устида қилишар суҳбат:
Кампир пихиллайди ололмай нафас:
– На қилай? Татьяна ёш бола эмас.
Унга қараганда Ольга-ку кичик;
Шу қизни узатсам айни вақти-я,
Нима қилай энди қиз тушкурни-а?
Ҳаммага бир хилда жавоби кесик:
Тегмайман! Ҳам ўзи ҳамиша маъюс,
Тентираб юради ўрмонда ёлғиз –

XXVI

«Севгига дучорми?» – Кимни севар у?
Буянов совчилар юборганди: рад...
Иван Петушковга – жавоб худди шу
Гусар Пихтин¹⁷⁷ қандай қилди хушомад!
Айланди, ўргилди... Бизга меҳмонди,
Худди қув шайтондай ялинд-ёнди,
Ҳа, энди тегар деб ўйлаган эдим;
Қаёқда! Соврилди яна умидим. –
«Хўш, гапир, бувижон энди на қолди?
Москав бор, қайлиқлар ярмаркасига,
Узатарсан унда биронтасига».
– Оҳ, жоним, ўргилай! Кирилм озади.
«Москвада қишга пулинг етса, бас.
Бўлмаса, қарз тариқ берарман, куймас».

XXVII

Маъқул ва хайрли мана шу кенгаш.
Кампирга жуда ҳам ёқиб қолади;
Ҳам шунда қиш фасли Москвага жўнаш
Учун кампир қатъий қарор қилади.
Етди Татьянага бу янги хабар...
Талабкор ва инжиқ муҳитга элтар
Тақдим этмоқ учун қишлоқча содда,
Очиқ рухсорининг латофати-ла
Вақти ўтиб кетган зийнатларини,
Нутқини, эскирган услубини ҳам:
Жалб этиши керак у ерда ҳар дам
Ҳар хил олифталар диққатларини!
Оҳ, даҳшат! Йўқ! Тип-тинч ўрмонда буткул
Қолмоқлик у учун яхши ҳам маъқул.

XXVIII

Тонгда илк шуълалар билан уйғониб,
Далалар сайлига қиз ошиқади.
Меҳрли кўзлар-ла томоша этиб,
Татьяна уларга хитоб қилади:
«Алвидо, эй тип-тинч, сокин водийлар,
Сиз ҳам, эй ошно тоғлар, чўққилар,
Сен ҳам, эй кўп чоғлар қадрдон ўрмон,
Сен ҳам, кўк гўзали, кечир, кўп хандон!
Алвидо, сен ҳам, эй шўх-шан табиат:
Алишамен латиф, жимжит дунёни,
Йилтироқ ҳаётнинг шовқин-сурони
Бадалига... Кечир, эй эркин, фақат!
Қайга, нима учун мен интиламан?
Тақдирим не ваъда қилади экан?»

XXIX

Унинг кезишлари анча узаяр
Гоҳо бир тепача, гоҳо бир чашма,
Ихтиёрсиз энди уни тўхтатар,
Жалб этар бир дам у латофати-ла...
Қиз ўз чакалаги ва майсалари
Билан энг қадрдон дўстлар сингари,
Дардлашиб қолишга ошиқар бир оз,
Лекин ҳу дегунча ўтиб кетар ёз
Ва етиб келади олтин куз, мана.
Табиат зир титроқ ва ранги сўнган,
Қурбон бўлар қиздай кўркам кийинган...
Мана, шимол қувиб булутни яна
Ҳансираб увлади – жодугар ботир
Ана қишнинг ўзи ҳам келаётир.

XXX

Қиш келди-ю, чўкди; қор гули эса
Дарахтлар шохига осилиб қолди;
Қирни, адирларни қучиб, далада,
Оқ мавжли гиламда у ётиб олди.
Тош қотган дарёнинг қирғоқларин қиш
Юмшоқ оқ пардага ўраб турмамиш.
Чақнади изғирин. Хўп севинамиз
Суюкли бу қишнинг шўхлигига биз.
Фақат қизнинг дили эмасди хурсанд.
Татьяна бу қишни қаршилаб олмас,
Совуқ учқунлар-ла олиб кенг нафас,
Томдан оққан илк қор сувлари билан
Ювмайди кифтини, юзини, кўксин:
Қиш йўли хатарли Татьяна учун.

XXXI

Ўтиб кетди сафар муҳлати ана,
Энг сўнгги муддат ҳам ўтмоқда эди,
Тамом унутилган ароба яна
Қаралди, йўл учун тайёр этилди.
Уч соябонликдан иборат карвон;
Қаланди рўзғорнинг лаш-луши: қозон,
Товоқ, қошиқ, курси, қути-сандиқлар,
Банкаларда қиём ва пар ёстиқлар,
Тўшаклар; хўрозлар ўз қафасида;
Хурма, хурмачалар, тослар ва рўзғор
Қақир-қуқуридан яна кўпи бор.
Кулбада, хизматкор халқ орасида
Кўтарилди шовқин, видео йиғиси,
Хайдайлар отлардан ўн саккизини.

XXXII

Кўркам аравага қўшилар отлар,
Ошпазлар ҳозирлар дарҳол наҳорлик,
Юкни ортадилар худди тоғ қадар,
Кучерлар аёллар койишар очиқ.
Оп-ориқ, ҳурпайган отга тезгина
Серсоқол фореитор¹⁷⁸ қўнқайди мана;
Дарвоза олдиға хизматкор аҳли
Хўжайинлар билан хайрлашгали
Йиғилди; шарафли бу аравага
Ўтирди қиз, она; юради карвон.
«Хайр энди, алвидо, гўзал, тинч макон!
Яхши қол, сафоли эй хилват хона!
Қайта кўрарменми?» – сўйлар экан қиз
Чашмадай кўзеши оқар тўхтовсиз.

XXXIII

Хайрли урфоннинг чегараларин
Яна ҳам бирмунча кенгайтирганда,
Ўз навбати билан (фалсафа тахмин
Жадваллари тузган ҳисобга кўра,
Беш юз йилдан кейин) йўллар, шубҳасиз,
Бизда ҳам ўзгариб кетгуси ҳадсиз:
Қаёққа қарасанг тош йўллар бари
Кесиб ўтар, қўшар шу Русияни.
Дарёлар устидан ташлайди қадам,
Чўян кўприкларнинг азамат қавси,
Тоғларни сурамиз ва сувлар ости
Қурамиз хайбатли пештоқларни ҳам;
Исо динидаги шу мамлакатда
Ошхона бўлғуси ҳар бир бекатда.

XXXIV

Ҳозир эса бизнинг йўллар кўп ёмон,
Ташландиқ кўприклар чиримоқдалар;
Кўзларга уйқуни келтирмас бир он
Бекатларда бўлган кана, бургалар;
Ошхона йўқ. Ҳужра музлаб қотади,
Хўжа кўрсин учун овқат рўйхати –
Осилган; ҳашамат, лекин қуруқ у
Иштаҳанг уйғотар, оғзинг тўла сув.
Темирчилар – қишлоқ циклопчалари¹⁷⁹
Ватан ерларининг ўнқир-чўнқирин
Паст-баландин мақтаб, бир зум тинмайин
Ишлайди жим ёнган ўт ичра бари:
Русия болгаси билан шифосин
Қилар Европанинг нозик матойин.

XXXV

Шуниси ҳам борки, совуқ қиш фасли
Енгил ва ҳузурли бўлармиш сафар,
Модали қўшиқнинг маъносиз назми
Сингари қиш йўли сип-силлиқ кетар.
Жасоратли бизнинг автомедонлар¹⁸⁰,
Бизнинг тройкалар толмасдан чопар.
Кўзга ташланади туташиб қатор
Чақрим устунлари бамисли девор⁽⁴¹⁾.
Қиммат йўлкирадан қўрқиб Ларина
Почтавой ёлламас, бахтига қарши,
Судради уни ўз аравалари.
Йўлнинг заҳматидан бизнинг Татьяна
Тўйгунча қониқди, айлади маза,
Етти кун йўл босди хонимлар роса.

XXXVI

Мана, яқин қолди. Москва оқ мармар.
Олтин бутлар ёнган қадимги, кўҳна
Қубба-миноралар шавкати ила
Уларнинг кўзига бирдан кўринар.
Тингланг, қардошларим! Менга дафъатан
Бутхоналар ва занг қуллалар билан
Боғлар, саройларнинг манзараси жим
Очилганда қандай севинган эдим!
Айниб шум толеим, аламли ҳижрон
Ичинда яшаркан, ғариб, бенаво
Сени ўйлагандим... Сени, Москва!
Москва... Бу садода қанча ҳаяжон,
Қанча туйғу сингган руснинг қалбига!
Акс этмиш у қалбда қанча хотира!

XXXVII

Дарахтзорлар билан тамом қуршалган
Мана, Пётр қасри. Ўшшайиб турар,
Фахр этар яқинги шуҳрати билан.
Сўнгги толедан маст ва беқарор.
Наполеон беҳуда кутди, қул каби
Тиз чўккан ва забун, қўллари қари –
Кремль калидин тутган Москвани:
Йўқ, менинг Москвам бошини қуйи
Солароқ бормади Наполеонга.
Тақдим-чун тўй эмас, инъомлар эмас,
Москва тайёрлади бир ёнғин, холос¹⁸¹
Сабру қарори йўқ бу қаҳрамонга.
Шу чоқда Наполеон ўйга чўмади
Шиддатли ёлқинлар сари боқади.

XXXVIII

Алвидо, эй ўчган шуҳрат гувоҳи
Бўлган Пётр қасри! Тез юр, тўхтама.
Жўнаб қол! Қопқанинг ана пештоқи
Оқариб кўринар: Тверскойда
Баланд-пастликлардан арава чопар.
Ёндан ялт-юлт кечар будка, аёллар,
Болалар, дўконлар, фонарлар, яна
Саройлар, боғчалар, монастырь, чана,
Бухороликлар¹⁸² ҳам кўк полизлари,
Тужжорлар, деҳқонлар, қанча дахмалар,
Бульварлар, казаклар ва миноралар,
Аптекалар, мода магазинлари,
Балконлар, тош шерлар дарвозаларда,
Бутларга кўнишган ғалалаб қарға.

XXXIX. XL

Шундай бездирувчи бир томошада
Ўтади анча вақт, арава кейин
Харитонь олдида, кичик кўчада.
Бир уй дарвозаси олдида секин
Тўхтади. Тўрт йилдан бери бўлиб сил,
Кампир хола бунда турар муттасил
Ларинлар қўндилар бу хонадонга,
Ўралиб эски ва йиртиқ кафтанга
Эшикни донг очиб қилади қуллуқ
Кўзида ойнаги, қўлида пайпоқ,
Уйнинг хизматкори, мўйсафид қалмоқ,
Княгиня қичқирар севинчга тўлиқ.
Кампирлар қучишиб кўришар дарҳол,
Йиғи-сиғидан сўнг сўрашар аҳвол.

XLI

– Бекажон! – «Пашенка!»

– Алинажоним! –

«Ким ўйлай биларди? Қанча вақт ўтган!

Узоқ турасизми? Жоним! Эгачим!

Ўлтиргин, қандай бу ажиб иш экан!

Худо ҳақи, гўё романдан сахна...»

– Бу меним қизимдир, исми Татьяна. –

«Оҳ, жоним Татьяна! Менга кел, қани –

Мен гўё шу тобда туш кўрган каби...

Грандисонни сен ёдларсан, жоним?»

– Ким, у, Грандисон?.. Ҳа, Грандисон!

Ёдимда, қайда у яшар бу замон? –

«Москвада... Семёнда яшайди доим?»¹⁸³

Менга келиб кетди арафа куни,

Ўйлантирди бир оз бурун ўғлини.

XLII

Анави... қўй, кейин сўзлармиз яна.

Дурустми? Эртароқ биз Танямизни

Танитиб қўямиз хеш-ақрабога,

Афсуски, заифлик қақшатди тизни,

Оёқни зўр-базўр судраб босарман.

Қийналиб келгансиз узоқ сафардан.

Қани, юринг, бирга ором олайлик.

Вой, сира кучим йўқ... Сийнамда ҳордиқ...

Ёлғиз қайғу эмас. Мен учун ҳамон

Шодлик ҳам оғирдир энди, оппоғим...

Энди ҳеч нарсага йўқ яроқлигим...

Ҳаёт шундай чиркин қартайган замон...»

Шундаёқ бутунлай у чарчаб қолди,

Кўзёши аралаш кампир йўталди.

XLIII

Бу касал холанинг силаб-сийпаши
Татьянага таъсир қилади; аммо
Қўмсайди у ҳар вақт ўз қўрасини,
Янги маскан унга ёқмайди асло.
Шойи пардалар-ла ўралган бутун
Ётогида уйқу келмайди бир тун.
Эрталабки ишдан беради хабар
Барвақт жарангловчи кўп қўнғироқлар,
Ётоғидан эрта қўзғатар уни.
Дераза олдига келар Татьяна,
Зулматлар ёришиб борар оҳиста;
Аммо энди унинг қирлари қани?
Унинг кўз ўнгида қўра – бегона,
Қўринар отхона, девор, ошхона.

XLIV

Мана, қариндошлар зиёфатига
Энди ҳар кун қизни олиб юришар.
Бобо, бувиларга паришонгина
Бу эринчак қизни тақдим қилишар.
Узоқ ердан келган қизга марҳамат,
Ҳар ерда очиқ юз кутиш ва иззат,
Офаринлар ўқиш, меҳмондорчилик.
«Қиз қандай ўсибди! Мендим шекилик
Сенга исм қўйган туғилган кечанг?
Мен эса шундай бир кўлга олгандим!
Мен эса қўлоғин чўза колгандим!
Мен сенга ширинлик бергандим пича!
Бувилар тасдиқлар бўлиб бир оғиз:
«Қандай тез ўчади бизнинг умримиз!»

XLV

Лекин уларда йўқ ўзгариш ҳозир;
Эски қолипдадир улар барчаси:
Хола князь хоним Еленададир
Айни ўша кўрган дока қалпоғи;
Ҳали у па сураб Лукеръ Львовна,
Ҳали ҳам лоф ураб Любовь Петровна
Ва Иван Петрович ҳали ҳам аҳмоқ,
Хасисдир Петрович Семён ўшандоқ...
Пелагея хонимга ҳали ҳам хуштор
Айни ўша кўрган Финмуш афанди,
Ўша зотли кучук, эри ҳам айни,
Ўша клубига¹⁸⁴ ҳалига қадар
Чин аъзо ўшандай мўмин ва гаранг,
Ўшандай ер, ичар, ўшандай барзанг.

XLVI

Татьянани қучар ҳамма қизлари...
Москвада яшаган бу ёш парилар
Дастлаб сукут қилиб Татьяна сари
Бошдан-оёққача солишар назар;
Татьяна кўринар бир нави ажиб,
Қишлоқдайд содда, нозли ва латиф;
Ранги ҳам қандайдир ўчиқ ва қотма,
Шунинг-ла баравар чаккимас сира,
Сўнгра қизлар хулқи очилган сайин –
У билан дўстлашиб чақиришалар,
Ўпишиб қўлларин нозик сиқишар,
Модага мувофиқ ҳурпайтиб сочин,
Кўнгил сирларини, қизлар сирини
Очадилар унга жуда самимий.

XLVII

Айтишар ётларнинг, ўзгаларнинг ҳам
Умид-орзуларин, шўх хаёлларин.
Енгил ғийбат, тухмат аралаш ҳар дам
Маъсум суҳбатлари оқади сокин,
Сўнг сайраганлари учун қизчалар
Назокат-ла, қалбан талаб қилишар
Унинг чин кўнгилдан эътирофини.
Гўё туш кўргандек улар гапини
Татьяна тинглайди ҳиссиз, бепарво;
Ҳеч нима англамас: лекин сақлар у,
Бир сукут ичинда севиқли – мангу
Кўнгил сирларини; улар бебаҳо –
Бахтнинг, кўзёшининг хазиначидир,
Буларни ҳеч кимга айтмайди ҳеч бир.

XLVIII

Суҳбатни, умумий муколимани
Татьяна уқишга орзу қилади.
Меҳмонхоналарда лекин ҳаммани
Тутуриқсиз, пуч гап машғул этади;
Уларда ҳар нарса лоқайд ва сўлғун,
Ҳатто бўҳтонлари рангсиз ва юпун;
Пуч, қовжироқ гаплар, суриштиришлар,
Ғийбатлар, жўйишлар, ҳар хил миш-мишлар
Бутун кун чўзилсин ялт этмас фикр,
Лоақал қўққисдан, лоақал бирдан
Толғин фикр кулмас лоақал баъзан
Ҳазил-чун юраклар бир сесканмайдир.
Кулгига арзигур аҳмоқлик ҳатто
Сенга учратилмас, пуч, кибор дунё!

XLIX

Архив йигитлари¹⁸⁵ бўлиб бир гала
Татьянага боқар ҳеч менсимасдан,
Бу қиз тўғрисида таъналар ила
Ёқимсиз гапларни тўқирлар қасддан.
Қандайдир номаълум бир ожиз қизиқ,
Қизни камолотга топар мувофиқ,
Эшикка суяниб ёзмокда шу пайт
Татьяна шаънида ошиқона байт.
Нашъасиз холанинг уйида бир чор
Қизга Вяземский йўлиқиб қолди,
Ёнига ўлтириб кўнглини олди.
Унинг яқинида қизни пайқаб, оқ
Қалбаки сочларин пардозлаб бир чол
Қизни суриштирар, секин, бемалол.

L

Аекин Мельпомена¹⁸⁶ чўзиқ фарёди
Юксалган ерларда ҳиссиз оломон
Қаршисига чиқиб сунъий ридоси
Билан жилва қилган ерларда бир он,
Дўстлик олқишларин тингламай лекин,
Талия¹⁸⁷ мудраган жойларда сокин,
Герпсихорага, ёлғиз унинг-чун
Ҳар ёш томошабин бўларкан мафтун
Худди шундай бўлар эди илгари.
Сизларнинг, бизларнинг замонамизда,
Яъни театрда тутилмас қизга
Мағрур хонимларнинг рашкли ойнаги;
Машҳур билимдонлар дўрбин қаратмас
Ложа, курсилардан унга бир нафас.

LI

Мажлисга ҳам қизни олиб келишар¹⁸⁸.
Тиқилинч, шошқинлик, ҳаяжон қизгин,
Музика гурлаши порлайди шамлар,
Жуфт-жуфт бўлиб илдам учишар ёрқин;
Жононлар пардози кўзни олади,
Халқ билан яшнаган балконлар бари,
Қаллиқлар кенг ярим доира чизган,
Барча туйғуларни мот этар бирдан.
Машҳур олифталар бунда кўрсатар
Ўз сурбетлигини, ўз нимчасини,
Хотири паришон дурбинчасини...
Бу ерга муваққат бўшалмиш гусар –
Ошиқар, мақсади – гувуллаш, қучиш,
Ялт этиб, дил узиб, яна пирр учиш.

LII

Кечанинг кўп латиф юдузлари бор,
Жононлар Москвада яшар беҳисоб.
Кўкдаги қизлардан ёрқинроқ порлар
Ложувард ҳавода фақат бир моҳтоб.
Бу ерда эди у – ажойиб бир қиз,
Созим-ла қалбини ёқмадим ёлғиз.
Угина хотинлар ва барча қизлар
Ичинда кўркам ой каби ярқирар.
У қандай илоҳий таманно билан,
Қандай ҳашам билан юрар ва яшнар!
Кўкрагида қандай севги, ноз ёнар!
Диллар титрар унинг шаҳло кўзидан.
Бас, етар бас, етар; садонг тўхтагай:
Сен-да мажнунликка бож бердинг талай.

LIII

Қий-чув, қаҳқаҳалар, таъзим, саломлар,
Ҳар хил рақс – мазурка, вальс, гир айланув,
Ҳеч кимга сезилмай Татьяна турар –
Икки холасининг ўртасида у.
Татьяна қарайди, олмайди лаззат,
Кибор ғавғосидан қилади нафрат,
Унга бу ер бўғиқ... У хаёлида
Интилади ҳозир қир ҳаётига,
Қишлоққа, камбағал деҳқонларига,
Қўмсайди у ҳозир холис гўшани,
Шарқираб қайнаган кумуш чашмани;
Интилар гуллари, романларига,
Интилар қўлкалар хиёбон сари –
Ки, унда кўринган эди ул ёри.

LIV

Қизнинг фикри шундай тентирар узоқ:
Жаҳонни унутди, эсдан чиқди бал,
Ҳолбуки, бу қиздан кўз узмас шу чоғ
Қандайдир серсавлат, мағрур генерал.
Холажонлар дарҳол кўзни қисийди,
Татьянани тирсак билан туртишди
Ва ҳар бири унга пичирлаб шу чоғ:
– Сўл томонга қара, тезгина бир боқ?
«Сўл ёққа? Қаерда? У ерда нима?»
– Майли, нима бўлсин қарай бер, ахир...
Анави тўдада.. кўрдингми ҳозир...
Ана, икки киши ҳали мундирда....
Мана, нари кетди... айланди, мана.
«Кимди? Анов йўғон генералми, а?»

Бу ерда қутлаймиз ғалабаси-ла
 Менинг бу севиқли Танямни бугун,
 Йўлимизни четга бурамиз пича
 Кимни куйлашимни унутмаслик-чун...
 Бу ҳақда бир-икки оғиз сўз лозим:
Тараннум қиламен ёш бир рафиқим
Ва унинг кўнгина ажиб сифатин.
Давомли меҳнатим сен қил дуосин,
Сен, эй ривоятлар тўқувчи илҳом,
Тоширгил энг содиқ бир асо қўлга,
Адаштирма мени эгри бир йўлга.
 Етар. Елкамдан юк йўқолсин тамом!
 Классицизмга бердим мен салом:
 Гарчи кеч эса-да бор муқаддимама¹⁸⁹.

*Farethee well, and if for ever
Still for ever fare thee well.*

*Byron*¹⁹⁰

I

Лицей¹⁹¹ боғларида беташвиш ва тинч
Гуллаган, яшнаган чоғларимда ман,
Цицеронни¹⁹² асло ўқимай, севинч –
Шавқ-ла Апулейни¹⁹³ ўқиб юраркан,
У кунлар сир тўла у водийларда
Оқ қушлар қийқирган чоғда, баҳорда,
Жимликда, порлоқ сув бўйида бирдан
Кўриниш бермоққа бошлади муза~~и~~.
Менинг талабалик ҳужрам ногихон
Нурга тўлган эди: бу ерда илҳом
Қурди ёш шўхликлар базмини тамом.
Тараннум қилди у қадимги замон
Бизнинг шонимизни, гўдаклик нозин,
Дилимда у ларзон тушлар парвозин.

II

Муҳит кутиб олди табассум ила:
Бизни илк ғалаба қанотлантирди.
Бизни чол Державин¹⁹⁴ кўзга илди-да,
Фотиҳа ўқигач, қабрга кирди.

.
.
.
.
.
.
.
.

III

Ўзимга қоида сингари тутиб
Ҳирсларнинг қайновчи бебош парвозин,
Ҳисни оломон-ла мен баҳам кўриб,
Ўйноқи созимни келтирдим яқин
Жанжаллар, базмлар тўполонига –
Соқчи-миршабларнинг тегиб жонига:
Ўша девонавор базмларга деб
Илҳомим савғолар келтирди эриб,
Шароб парисидай ўйнади серноз,
Қадаҳ орқасидан меҳмонлар учун
Қуйлади; кечмишнинг ёшлари у кун
Кетидан қизиқиб югуришди боз.
Мен эса беқарор маҳбубам ила
Базм аро ифтихор қилардим хийла.

VI

Бироқ бу улфатдан мен узоқ замон
Айрилиб қолгандим... ва қочдим узоқ.
Орқамдан чопди соз – музам меҳрибон,
Жимжит йўлни менга яшнатди кўп чоқ,
Сирли эртақларни қилиб ривоят!
Кавказ тоғларинда у неча навбат
Ойдин кечаларда Ленора каби¹⁹⁵
Мен билан юрди у, от сурди дайди!
Қрим соҳилинда, тун қорасида
Кўп дафъа биз юрдик: денгиз шовқини,
Сув париларининг шивиллашини,
Дунёлар отаси ҳақда қасида,
Тинимсиз тўлқинлар ашуласини
Бирга тинглаб олдик биз барчасини.

V

Унутганди узоқ пойтахтни ҳам,
Суронли базмлар ва дабдабани,
Дардли Молдавия чўлининг пастқам
Ерларида кўчма ҳар қабилани
Фақир чодирларин қилди зиёрат,
Улар орасида ваҳшийланди бот.
Ёдидан чиқарди тангрилар нутқин,
Сеҳр этди қалбини ажиб ва мискин
Тиллар ва ёқимли чўл қўшиқлари...
Ноғиҳон ўзгариб кетди ҳамма ёқ:
Ана менинг боғим ичинда иноқ
Кўринди қишлоқи бир қиз сингари,
Кўзларинда ғамли фикрлар ниқоб,
Кўлларида тутмиш фарангча китоб.

VI

Мен бугун музамни биринчи дафъа
Кибор йиғинига олиб бораман
Ва унинг саҳройи латофатига
Журъатсиз рашк ила қараб тураман.
Ҳарбий олифталар, асилзодалар,
Дипломат ва мағрур хонимлар – қатор,
Булар орасиндан оҳиста ўтар,
Жимгина ўтирар, боқар, сайр этар;
Ёқдириб суронли дувурни, яна
Хонимлар кўйлагин, сўзлар шуъласин,
Меҳмонларнинг сокин, вазмин жилвасин
Ёш бека олдида; қарайди муза!
Хонимлар атрофин эркаклар қуршар,
Бу – сурат солинган рамкага ўхшар.

VII

Киборлар гапининг текис навбати,
Мансаб ва ёшларда бўлган қурама,
Сокин мағрурликнинг бу расмияти
Ҳаммаси ҳам ёқар эди музага.
Киборлар гуруҳи ичинда у ким,
Кўзлари туманли, турар сўзсиз, жим?
Ҳаммага бегона у туюлади,
Кўз ўнгида шахслар жавлон қилади,
Бир қатор дилозор хаёл ёки жин;
Юзидан дард ёғар, хафақон, унда
Ғамли кибрми бор? Нечун у мунда!
У кимдир? Ажабо, уми Онегин?
Чиндан ҳам умидир?.. Нақ унинг ўзи.
– Кўпданми бизларга қўшилмиш рўзи?

VIII

Ҳали ҳам ўшами? Ё шахддан тушган?
Ё ўзин телбага соларми яна?
Айтингиз, қайтмиш у не сифат билан?
Бу гал бизга нелар қилур иона?
Қандай кўринмоқчи? Мельмотми¹⁹⁶ ва ё
Космополитми¹⁹⁷ у, ватанчи гўё?
Ё ўзга бир ниқоб ила мақтанар?
Ё сиз ва мен каби, бор жаҳон каби
Соддача беозор, хушфеълдир у?
Лоақал у учун маслаҳатим шу:
Эски модалардан чекинмоқ пайти!
Муҳитни кўпгина алжитди у зот...
– У сизга танишми? – Ҳам таниш, ҳам ёт.

IX

Нимага шунчалик қаттиқ ва салбий
Унинг тўғрисида берган фикрингиз?
Шунинг учунмики тинмай, асабий
Ҳар нима ҳақида жон койитармиз:
Қизғин руҳлардаги эҳтиётсизлик
Худбин пасткашларнинг кўзида хунук
Ҳақорат ва ёки кулги саналар,
Кенгликни севган ақл юракни сиқар?
Ҳар қандай гап-сўзни жуда кўп замон
Чинакам амал-иш дея таниймиз,
Аҳмоқлик, ёмонлик эрур қарорсиз?
Такаббур шахсларга ярашар ёлғон?
Биз учун оддийлик кўп мос келади,
Бу ҳолат эмасми, айтинг, ғалати?

X

Хушбахтдир ким агар ёшдир ёшлиқдан,
Хушбахтдир етилса кимки вақтида,
Ҳаёт изғиринин бардошлик билан
Кимки ўз умрида енгса оҳиста,
Ким ажиб тушларга бўлмасмиш мафтун,
Ким кибор авомдан товламас бўйин,
Ким йигирма ёшда франт ё олғур,
Ўттизда манфаат ила уйланур,
Ким эллик ёшида қутулиб олса
Хусусий ва ўзга қарзи-қурзидан,
Кимки осойишта, навбати билан
Шуҳрат, ақча, мансаб қўлга тутолса –
У бахтли ҳақинда дерлар бир аср:
Фалончи жудаям яхши одамдир.

Лекин ёшлигимиз ўтди беҳуда,
Хиёнат қилдик биз ёшликка ҳар он,
Бизнинг қалбимизни алдаган у-да
Ва бизнинг энг гўзал орзу ва армон
Ва бизнинг топ-тоза хаёлларимиз
Бир-бирини қувиб тўкилди ёлғиз
Куз фасли чириган ҳазон сингари –
Деб ўйлаб туришнинг битмас дардлари.
Кўз олдингда бўлса бир сидра таом,
Ҳаётга қарасанг маросим каби,
Мансабдор гуруҳнинг на тушунчаси
Ва на ҳисларига қўшилмай тамом,
Унинг орқасидан эргашиб юрмак
Жуда ҳам хунукдир, ўйласанг андак.

XII

Қизгин гап-сўзларга бўлиб бир қурол,
Мўмин ва ахлоқли одамлар ичра
Сунъий бир савдойи ё паришонҳол,
Девона ё малъун сифат тасқара
Ёки ҳатто менинг Демоним¹⁹⁸ каби
Танилиш кўп хунук (сиз ҳам денг бали).
Онегин (қайтаман унга янадан)
Дўстини дуэлда ўлдириб, зотан,
Беғоя, бемеҳнат ҳаёт кечирар;
Нақ йигирма олти ёшига қадар
Танбал, ҳаракатсиз, дили зиқ юрган,
У ишсиз, хотинсиз, бирон хизматсиз,
Ҳар қандай юмушга тамоман ожиз.

XIII

Қамраб олган эди бетинчлик уни,
Макон ўзгартишга уйғонди орзу
(Баъзиларнинг ғоят мушкул удуми –
Кўнгилли равишда тарк дунё қилув),
Ташлади Онегин ўз қишлоғини,
Ўрмон, далаларнинг тин қучоғини,
Чунки бунда ҳар кун қонли бир соя
Кетидан қуварди пояма-поя,
Энди бир туйғуга берилиб фақат
Бошлади четларда дайдиб кезишни,
Зотан, дунёдаги ҳар нарса каби,
Бу ҳам зериктирди уни ниҳоят.
Онегин қайтди ва Чацкий¹⁹⁹ каби
Кемадан тўп-тўғри балга тушганди.

XIV

Чайқалиб кетади бирдан оломон,
Ивир-шивирларга тўлиб кетар зал...
Уйнинг бекасига йўналар шу он –
Бир хоним, кетидан мағрур генерал.
У хоним шошинчоқ эмасди, яна –
Эмасди у совуқ ва маҳмадона.
Унинг қарашлари эмас ҳаёсиз,
Зафар қозонишга у иддиосиз,
Кўз ва қошларининг йўқ учурмаси,
Йўқ эди сохта ноз, сунъий ифода,
Туриши-юриши сокин ва содда.
*Du comne il faut*нинг²⁰⁰ у чин нусхаси
Бўлиб кўринарди. Шишков²⁰¹, кечир, сан,
Таржимаси қандай бўлур, билмайман.

XV

Хонимлар яқинроқ унга келишди;
Кампирлар қилишди унга табассум;
Эркаклар қуйироқ бошни эгишди,
Боқишини ҳар ким илмоқчи бир зум.
Ёнидан жимгина қизлар ўтарди;
Бу ерда ҳаммадан жуда юқори
Тутарди унинг-ла бу залга кирган
Генерал ўзини – у кўп гердайган.
Ҳеч ким бу хонимни гўзал деб, балки
Айта олмас; лекин бутун сиймода
Ҳеч ким тополмагай бирон нишона –
Ки, уни зўр ҳоким моданинг тили
Лондонда, энг юксак бир доирада
Vulgar²⁰² деб атайди. Йўқдир таржима...

XVI

Мен ўзим севаман бу сўзни жуда.
Лекин таржимасин қила олмайман:
Ҳозирча бизларга янгидир у-да,
Бу сўз бизда иззат қилинармикан?
У балки кетади ҳажвий назмга...
Хўш, энди келайлик хонимимизга,
Улуғвор ҳусни-ла у дилбар эди,
Сталнинг ёнида ўтирар эди
Нина деган хоним билан ёнма-ён.
Бу гўзал – Неванинг Клеопатраси:
Лекин у ўзининг мармар чехраси
Ила ҳамсоясин босолмас бир он.
Жамоли кўзларни қамаштирса-да,
Унга ета олмас эди, албатта.

XVII

«Мумкинми», ичида ўйлар Онегин:
«Ажабо, ўшами? Худди у... эмас...
Чўлдаги қишлоқлар ичидан келсин...»
Қўлидан қўймайди дурбинни бирпас.
Қарайди у билан ҳар дақиқада
У хонимга; унинг юзи ёдига
Солар унутилган чехрани бирдан.
«Князь, боқ, айт менга, балки биларсан,
Қирмизи беретли хотин кимдир у?
Испан элчиси-ла гаплашиб турар?»
Онегинга князь тикилиб қарар.
– Эҳе? Кўпдан бери сен йўқ эдинг-ку.
Тўхта, сенга уни танитиш лозим, –
«Айсанг-чи, кимдир?» – Менинг хотиним. –

XVIII

«Уйландингми! Билмас эдим илгари!
Кўп бўлдимми?» – Яқин икки санага. –
«Кимга?» – Ларинага. – «Татьянагами!»
– Сен унга танишми? – «Биз-ку, ҳамсоя.
– Бўлмаса, борайлик. – Хотини сари
Князь уни бирга олиб боради.
Онегин дўстидир, қариндошдир ҳам,
Княгиня унга қарайди бир дам.
Қалбини эзмасин шу чоқ қанча ҳис,
Қанчалик ҳайратга у чулғамасин,
Шу чоқда у қандай маҳтал қолмасин.
Бироқ кўринмасди унда ўзгариш,
Унда сақланганди айни у сиймо,
Бурунгидай асл таъзими ҳатто.

XIX

Татьяна сесканиш ёки тўсатдан
Ранг ўчиш, қизариш надир – билмади.
Лабларин бир тишлаб қўймас шошгандан,
Ҳаттоки қошлари чимирилмади.
Ўткир диққат билан унга боқса-да,
Эски Татьянанинг изларин яна
Сеза олмаганди бизнинг Онегин.
Унинг-ла сўзлашиш истади, лекин
Гапира олмади. Сўрди Татьяна:
Кўпданми бунда у, қаердан келди,
Эҳтимолки, улар юртидан елди?
Сўнг ҳорғин кўзи-ла эрига қиё
Қаради, чекилиб кўздан йўқолди...
Онегин қаққайиб ўрнида қолди.

XX

Бизнинг романимиз бошланғичида
Юзма-юз унинг-ла қаршилашароқ
Энг олис, энг пастқам диёр ичида
Ахлоқнинг хайрли ўтинда қайноқ.
Насиҳатларини бир вақт тинглаган
Ўша Татьянами шу хоним чиндан?
Бунда сақланади унинг бир хати,
Бу хат бошдан-оёқ қалб ҳикояти,
Ҳамма гап аёндир, бутун сир зоҳир.
Бу ўша қизчами... ё бу бир рўё?
Бенасиб умрида бир вақтлар асло
Назар солмадиги у қизча ҳозир
Шу қадар бепарво, шу қадар жасур,
Тутади ўзини, бу мумкинмидир?

XXI

Тиқилинч йиғинни қолдиради у,
Уйига жўнайди толиб фикрга;
Қочган эди ундан ҳаттоки уйқу
Гоҳ ғамли, гоҳ латиф бир хаёл ила.
Уйғонган чоғида хат тутишади:
Князь ўтинч ила таклиф қилади
Кечки зиёфатга. «Ё Раббим, унга,
Бораман, бораман» – дарҳол ўринда
Назокатли жавоб ёзиб юборар.
Нима бўлди? Қандай ажиб рўёда!
Унинг совуқ, танбал руҳининг қора
Ўпқинида бирдан нима мавжланар?
Ҳасратми? Пуч хаёл? Янгидан ёки
Ёшликнинг ташвиши – муҳаббат балки?

XXII

Онегин соатга қарайди ҳар он,
Кунни кеч қилишга сабри йўқ яна.
Соат ўн уради; чиқар шу замон,
Отни суриб кетар; мана, остона,
Княгиня олдига қалтираб бирдан
Кирар, Татьянани ёлғиз қўраркан,
Бирга ўтиришар бир қанча минут.
Онегин оғзидан сўз чиқмас, сукут,
Онегин сиқилган, ғам зўр сийнада.
Татьяна сўзига жавоб қайтарар
Уриниб зўр-базўр, бошидан учар
Ўжар фикрлари бутун бир гала.
Онегин тикилиб қарайди: хотин
Ўтирар қаршида бемалол, эркин.

XXIII

Эри кириб келиб, кесиб қўяди
Мана бу яширин суҳбат заҳматин,
Онегин билан у ёдга олади
Кечмиш шўхликларин, ҳазиллар пайтин.
Улар кулишарди. Кирар меҳмонлар;
Ўзаро гаплар ҳам энди жонланар
Киборларга махсус аччиқлик билан.
Бека ҳузурида ярқирайди шам
Бемаъни енгил гап – беноз ва очиқ.
Яна ўзга суҳбат бошланар, аммо
Мангу ҳақиқатлар ё алломалик,
Юза мавзулардан озод бир дунё,
Эркин бир жонлилиқ кўрсатиб локин
Чўчитмади бу гап ҳеч ким қулоғин.

XXIV

Бу ерда тўпланган пойтахтнинг гули.
Мода нусхалари ҳамда аъёнлар,
Қар ерда йўлиқар зотлар вужуди,
Умуман керакли бўлган нодонлар;
Бор эди ёшлари улуг хонимлар,
Қалпоқли, гул таққан, юзлари заҳар,
Бу ерда бор эди аллақанча қиз
Юзларида йўқдир табассумдан из.
Бу ерда бор эди яна бир элчи,
Давлат ишларидан фақат лоф урар;
Бунда эди оппоқ сочи муаттар,
Бурунгича ҳазил қилган чол киши:
Ҳазили маънодор ва нозик ғоят,
Бу кун-чун бир қадар кулгулик фақат.

XXV

Келганди ҳажвпараст ва ҳар нарсага
Диққати ошувчи бир диққи жаноб:
Беканинг қўп ширин чойидан хафа,
Енгил аёллардан, эрлардан хуноб.
Сирли иш ҳақида ғавғога диққат,
Опа-сингил олган савғога диққат.
Журналлар ёлғони, урушдан хафа,
Қордан, хотинидан, турмушдан хафа.

.
.
.
.
.
.

XXVI

Бу ерда ҳозирди Проласов деган,
Олчоқ руҳи ила қозонган шуҳрат,
Ҳамма альбомларда сенинг хитланган
Қаламларинг учрап St.-Priest, албат²⁰³.
Эшикда ўзга бир бал диктатори –
Журналда босилган суратдек тури,
Байрам фариштаси каби қип-қизил,
Қаққайган, индамас, ҳаракатсиз – зил;
Бор эди қўнимсиз саёҳатчи ҳам,
Крахмал ёқалик шилқим – безори
Зеб бериб ўзига, қадди-сиймоси
Билан меҳмонларни кулдирап ҳар дам.
Кўзларнинг ўзаро имлаши жим-жим,
Унинг учун эди умумий ҳукм.

XXVII

Менинг Онегиним оқшом тамоман
Машғул бўлган эди Татьяна ила,
Жасоратсиз, ночор ишққа берилган
Бир содда қиз билан эмас, аксинча,
Банд эди шоҳона, оғир серҳашам –
Неванинг дахлсиз илоҳаси ҳам
Бепарво, ёш сулув княжня билан.
Инсонлар! Барчангиз ўхшайсиз экан
Биринчи онамиз Момо Ҳавога:
Сизга нима қисмат бўлса жалб этмас,
Илон чақиради сизни ҳар нафас,
Имлар сирли дарахт, сирли мевага;
Ман этилган мева истайсиз фақат,
Усиз жаннат сизга эмасдир жаннат.

XXVIII

Уҳ, қандай ўзгариб кетмиш Татьяна!
Қандай пишиқ кирган ўз ролига ул!
Мушкул лавозимнинг бутун қоида,
Йўлларин қандай тез этмишдир қабул!
Залларнинг парвосиз, кўркам, улғвор
Бу маликасини кўриб, у дилдор –
У нафис қизчани ким эслар, қани?
Онегин ёққанди бир чоқ қалбини!
Онегинни эслаб тун қорасида,
То уйқу кипригин босгунча бир чоқ
Қизларча чекарди ҳасрат ва фиरोқ.
Хумор кўзлар қайнар эди ойдинда;
У хаёл қиларди: Онегин билан
Ҳаётнинг осойиш йўлин кечаман!

XXIX

Севгига бўйсунар ҳамма – ёш, қари,
Лекин ёш ва тоза қалбларга, баҳор
Ёмғири қирларни яшнатган каби,
Ишқнинг жўшишлари гўзал, хайркор:
Севги ёмғирида бўлиб топ-тоза,
Қалблар янгиланар, етилар роса
Ва қудратли ҳаёт бағишлар кўркам.
Чиройли гуллар ҳам, ширин мева ҳам.
Ёш улғайиб дармон кетганда лекин,
Бизнинг умримизнинг бурилишида
Ўлик эҳтироснинг изи фожиа:
Совуқ куз фаслида бўрон ва ёғин
Кўм-кўк ўтлоқлардан ботқоқ ясайди,
Яшил ўрмонларни яланғочлайди.

XXX

Ҳайҳот! Шак-шубҳа йўқ! Евгений бола –
Каби Татьянага қўймиш муҳаббат;
Туну кун руҳида савдою нола,
Севги дардларига шўнғиган фақат.
Кучли афсусларни тингламас зеҳн,
Унинг бўсағасин, дарча, даҳлизин
Зиёрат қилишдан тўймас ҳар куни;
Кетидан соядек қувларди уни:
Татьяна кифтига у ила билса
Юмшоқ қундузини – шоддир Онегин,
Ё иссиқ қўлига тегса у секин,
Ё унинг олдида ходим, ходима
Дастасини ёриб йўл очар экан,
Ёки рўмолчасин кўтарса ердан.

XXXI

У қандай уринсин, қийналиб ўлсин,
Пайқамаган бўлар Татьяна уни,
Қабул қилади у уйида эркин,
Меҳмондорчиликда чиқмайди уни.
Баъзан ёлғиз салом ила қаршилар,
Баъзан у бутунлай сезмасдан ўтар:
Ишва-ноз йўқ эди унда заррача,
Бунга тоқат қилмас юксак доира.
Ўчмоққа бошлайди Онегин ранги:
Татьяна ё кўрмас, ё этмас раҳм.
Онегин қовжираб кетади, балким
Силмикин мубтало бўлган касали.
Ҳамма унга дейди: докторларга бор!
Докторлар: *Шифобахш сув* бормоқ даркор

XXXII

Лекин у жўнамас; у боболарга,
Тез кунда учрашиш ҳақида бир хат
Ёзишга ҳозирдир; фақат Татьяна
Парвосиз (бу жинсда йўқдир марҳамат);
Чекилиш истамас, Онегин қайсар,
Яна умидланар, яна уринар;
Соғдан жасурроқ бир касал эса-да,
Кучсиз қўли билан у Татьянага
Бир нома ёзади ҳислари жўшқин,
Гарчи бу нарсанинг оздир маъноси.
Тегармикан, дейди, хатнинг фойдаси.
Билиндики, юрак дарди бус-бутун
Онегинга энди қилмиш ғалаба,
Мана, унинг хати нуқта-бануқта.

Онегиннинг Татьянага хати

Сезаман олдиндан: таҳқир этади
Аламли сирларнинг баёни сизни.
Қандай мағрурона нафрат-ла бизни
Кўзингиз ҳукм этиб доғлаб кетади!
Мен нима истайман? Ва қайси ғоя
Билан мен руҳимни сизга очаман?
Ва қандай ғазабли севинч, хандага,
Эҳтимолки, сабаб бериб қўярман!
Бир вақтлар учрашиб мен тасодифан,
Меҳр учқунларин сизга туяркан,
Лекин ишонишга ботинмагандим:
Яхши одатларга бўйсунмай у кун
Бездирган эркимни қўлимдан бутун
Йўқотиб қўйишни хоҳламагандим.
Айирди бизларни яна бир нарса...
Ленский маҳв бўлди – толесиз қурбон...
Жаҳонда қалбимга нима хуш эса
Ундан мен қалбимни уздим шу замон;
Ҳаммадан ётсиниб, беқайд, беғавго
Ўйлаган эдимки, эркинлик, узлат
Бахтнинг адашидир. Раббим, на зиллат!
Қандай адашганман, бу қандай жазо!

Сизнигина кўриш ҳар минут сайин,
Ҳар ерда соянгиз каби эргашиш.
Лаблар табассумин, кўзлар чиройин
Севгига тутилган кўзлар-ла илиш,
Сизни узоқ туюш ва кўнгил ила
Сизнинг камолотни англаш, сўнг, албат,
Олдингизда қотиш, қийноқ ичинда
Синиқиш ва сўниш... мана шавқ, лаззат!

Мен бундан маҳрумман: сиз учун фақат
Ҳар ерда бош уриб сурукланаман,
Менга ҳар кун қиммат, ҳар соат қиммат;
Мен эса зиқликда исроф қиламан
Умримнинг саноқли кунларин бекор.
Бусиз ҳам улардан юрагим безор.
Биламан: ҳаётим йўли ўлчанган,
Лекин меним умрим давоми учун
Ҳар тонг-ла инонган бўлайки, чиндан
Сиз-ла кўришаман кундуз – шу бугун...

Қўрқаман: бу ожиз ёлворишимда
Қаҳрли кўзингиз, фақат кўражак
Чиркин бир ҳийладан кирдикоргина –
Кинли итобингиз эшитилгандак.
Бир он билсангизди, нақадар даҳшат,
Ишқнинг чанқоғида ҳорғин дард ютиш,
Ўртаниш ва ақл билан ҳар соат
Қондаги исёни босиш, тинчитиш;
Яна тиззангизни қучиш армони,
Оёғингиз ўпиб ҳўнграб йиғламоқ;
Эътироф, надомат, ўтинч, нидони,
Нима айта олсам – барчасин қўймоқ,
Ҳолбуки, мен вазмин, ясама бир тур
Бериб сўзимга ҳам кўзларимга ҳам,
Сокин суҳбатлашиш ва сизга ҳар дам
Шод бўлиб қарашга бўламен мажбур!

Ёзмишда шу эмиш: ўз-ўзимга ман
Қарши туриш учун асло йўқ мадор.
Мушкул ҳал: мен таслим, сизда ихтиёр,
Мен энди бераман тақдиримга тан.

XXXIII

Жавоб йўқ. Ёзади янги номалар:
Иккинчи, учинчи хатларига ҳам –
Жавоб келмайди ҳеч. Онегин борар
Бир куни йиғинга, қўяркан қадам...
Учрашар Татьяна. Юзда ғазаби!
Унга огиз очмас, кўрмаган каби;
Уҳ! Қаҳратон қишнинг совуғи билан
Татьяна шу чоқда қандайин тўлган!
Ўшшайган лабларин ғазабларини
Қандай тутиб қолиш ила овора,
Онегин тикилди – борми деб чора:
Паришонлик қани, дардкашлик қани?
Қани кўзёш доғи?.. Улар йўқ, ҳеч йўқ!
Унинг юзларида ғазаб изи, дўқ...

XXXIV

Эҳтимол, сирли иш қўрқуси бордир:
Шўхлик, тасодифий заифлик билан
Онегинга маълум яна қанча сир,
Эр ёки жамоат билмасин деган...
Умид йўқ! Онегин бундан жўнайди,
Девоналигини энди қарғайди –
Лекин дардга яна ботади чуқур,
Дунёдан у яна юзни ўтирур.
Жимжит кабинетда ўтирган замон
Хотирга келганди мудҳиш эсдалик:
Ки, тўшакбанд этиб хафагазаклик,
Қайнаган ҳаётдан ҳайдаб беомон,
Ёқасидан тутиб бўғганди маҳкам,
Қоронғи бурчакка қамаганди ҳам.

XXXV

Яна ўқий бошлар қўлга на тушса,
Ўқиб чиқди Гиббон²⁰⁴, Руссо, Манзони²⁰⁵,
Гердерни²⁰⁶, Шамфорни²⁰⁷, Бишни²⁰⁸ ва яна
Madam de Stael²⁰⁹ билан Тиссонни²¹⁰,
Ўқиб чиққан энди у шаккок Белни²¹¹
Ўқирди асарин у Фонтенелни²¹²,
Биздан ҳам ўқиди баъзи бирларин,
Ҳеч бир нарсани рад этмас Онегин:
Ўқир альманахлар, журналларни ҳам,
Булар йўл-йўриқлар уқтиришади,
Бугун мени улар ҳўп сўкишади²¹³.
Баъзан учратардим ўз ҳақимда ҳам,
Афандилар, шундай мадҳияларни:
E sempre bene²¹⁴ ўтайлик майли.

XXXVI

Нима чиқди? Ёлғиз ўқиди кўзи,
Лекин фикрлари учарди узоқ;
Унинг хаёллари, орзу, қайғуси
Руҳига, кўнглига беради қийноқ.
Босма сатрларнинг ораларидан
Ўқирди маънавий кўзлари билан
Бошқа сатрларни. Булар тамоман
Онегин дилини қилган эди банд.
Булар эса қалбга ёқимли, фақат –
Ўтмишдан фусункор ҳикояларди,
Бепарво ва эркин туш-сояларди,
Таҳдидлар, таъбирлар, фол ва каромат,
Ё эртакнинг пучак ҳангомалари,
Ёки бир ёш қизнинг ишқномалари.

XXXVII

Ҳислар ҳам, ўйлар ҳам оҳистагина
Мадорсизланарди, мудрарди енгил.
Унинг кўз олдида хаёл бир лаҳза
Манзарасин ёйиб ташларди хил-хил.
Гоҳ кўрар: эриган қорда чўзилиб,
Қимир этмай ётар бир йигит, тиниб,
Тош қотиб ухлайди, четда бир йўлдан;
Эшитар бир товуш: хўш, нима? Ўлган!
Гоҳ кўринар эски душманлар бир он,
Бўхтончилар ила разил қўрқоқлар,
Бир гала бевафо жононлар ўтар,
Ва чиркин ўртоқлар – бир гуруҳ ёмон!
Гоҳ бир қишлоқча уй – дарча ёнида
Ўтиради бир қиз... ҳар вақт утина!..

XXXVIII

Паришонликка у шундай ўрганди,
Кетаёзган эди ақл, ҳушидан
Ё шоир бўлишга етиб қолганди,
Эътироф қилайлик: бу эди монанд!
Тўғриси: магнетик бир қувват ила²¹⁵
Русча шеърларнинг тузилишига
Тутинаёзганди у замон кам-кам
Меним бу фаҳмсиз нодон талабам.
Шоирга у ўхшар эди нақадар,
Бурчакка қисилган чоғида якка
Олдида каминда ёнгач аланга,
«Илоҳий паримсан» ёки «Эй, дилбар»,
Дея минғирлаб у туфлисини ё
Журнални печкада куйдирар бежо.

XXXIX

Физ этиб кунлар ҳам кечди; соф, илиқ
Ҳаволарда қиш ҳам кучин йўқотар;
Шоир бўлолмади Онегин, ёзиқ
На ўлар ва на у ақлдан озар.
Кўклам жон киргизар унга: илк дафъа
Онегин ташлайди тонгги паллада
Ҳар вақт ёпиқ турган ўз масканини,
Бунда қишлаганди кўр сичқон каби,
Қўшалоқ дарчани печни тарк қилар,
Нева бўйлаб энди чопар чанада.
Кўкимтир ва кесик муз парчаларда
Қуёш ҳам ўйнайди. Юмшаб қолган қор
Кўчаларда пилч-пилч эрийди чиркин,
Булардан йўл босиб қайга Онегин –

XL

Зўр бериб чопади? Сиз олдинданоқ,
Топдингиз қаерга; худди шундай ҳам;
Татьяна уйига келади шу чоқ,
Хулқи тузалмаган бу эски телбам
Уйга томон юрди, ўхшар мурдага,
Даҳлизда кўринмас эди кимса-да.
Залга киради у; юради нари:
Ҳеч ким йўқ. Эшикни очади. Қалби
Нимага бу қадар ҳайратда қолар?
Княгиня эди қаршида ёлғиз.
Ҳали кийинмаган, чехраси рангсиз,
Қандайдир мактубни ўқиб ўлтирар,
Кўзёшларин дарё каби қуяди,
Кўлини чаккага тираб мунгади.

XLI

Оҳ, унинг бу тилсиз изтиробларин
Ким нақ шу лаҳзада ўқий олмайди!
Ҳозир бу хонимнинг кўриб сиймосин
Эски Татьянани ким танимайди!
Телба ачинишлар ҳасрати ила
Йиқилди Евгений унинг тизига;
Татьяна сесканди: сукут қилади,
Онегинга шу он кўзни тикади,
Лекин юзларида на ҳайрат, на кин...
Онегиннинг хаста, сўник нигоҳи,
Ёлворган ҳолати, тилсиз итоби,
Ҳаммаси маълумди. Содда қиз тағин
Кечмиш кунлар қалби, хаёли ила
Ҳозир Татьянада қилганди жилва.

XLII

Онегинни ердан кўтармас, у жим
Ва ундан кўзларин айирмайди ҳам.
Сезгилардан маҳрум қўлини хоним –
У чанқоқ лаблардан узмайди бир дам...
Ҳозир у нимани хаёл суради?
Узоқ вақт сукутда жимиб туради,
Ниҳоят, Татьяна дер секингина:
«Бас, етар; турингиз, мен энди сизга
Дардим очиқ баён этишим лозим.
Онегин, у соат эсингиздами?
Боғда, хиёбонда у замон бизни
Тақдир учраштирди, ожизона, жим
Тингладим, сиз менга бердингиз сабоқ.
Энди менга навбат келмишдир бу чоқ.

XLIII

«Онегин, у чоғлар ёшроқдим, яна
Гўзалроқ ҳам эдим шекилли у чоқ,
Мен сизни севардим; қани натижа?
Қалбингиздан нима топдим мен бироқ?
Қандай жавоб олдим? Бир қаҳр ёлғиз.
Ювош, содда қизнинг муҳаббати сиз –
Учун янгимасди? Бу эмасми чин?
Қонимни қолайди – ёху! – изгирин
Ёлғиз эсга тушса у совуқ боқиш,
Ваъзингиз... Лекин мен сизга, албатта,
Бирон айб тақмайман: мудҳиш соатда
Қалбингиз кўп олижаноблик қилмиш,
Сиз ҳақли эдингиз менга нисбатан,
Ташаккур қиламан бутун қалбимдан...

XLIV

«У чоқлар, маъносиз шов-шувдан узоқ,
Бир четда ёқмаган эдим сизга мен,
Бу тўғри эмасми?.. Бугун сиз бироқ
Кетимдан юрасиз, билмам, нимадан?
Нечун мен бир нишон бўлдим сиз учун?
Сабаби: мен юксак оламда бугун
Кўриниш бераман, мен энди кибор,
Мен энди давлатманд ва эрим донгдор,
Жангларда гавдаси бўлгандир мажақ,
Вунинг учун бизни эркалар сарой²¹⁶,
Шунинг-чун хоҳлайсиз шарманда бўлай,
Билинсин ҳаммага мана бу чатоқ,
Яна жамиятда келтирсин бу гап
Сиз учун мақтовли бу ёрқин шараф?

XLV

«Йиғлайман... агар сиз Татьянагизни
Унутмас экансиз шу чоққа қадар,
Ёдлайсизми совуқ сўзларингизни,
Қилдингиз таъналар ва ҳақоратлар.
Аммо мен уларни бу хат, бу севги –
Барчасидан аъло кўрардим, кошки
Ҳукмимга бўлсайди тобе бу нарса,
Менинг ёш хаёлим учун агарда
Сезган бўлсангизди у вақт бир шафқат,
Ёки қилсангизди ёшга эҳтиром...
Бутун-чи! Сизни на келтирди тамом
Оёғим остига? Бу қандай зиллат?
Шундай қалб, ақлга эга бир одам
Майда ҳисларга қул бўлар шунча ҳам?

XLVI

«Менга-чи, Онегин, ушбу дабдаба –
Бир совуқ ҳаётнинг йилтироқ тўни,
Кибор оламида кўрган ғалаба,
Данғиллаган уйим, зиёфат, тўйи –
Нима бор буларда? Мен эса ҳозир,
Жон деб алишардим бутун шу зоҳир
Зийнатни, қий-чувни, бўғиқ ҳавони
Бир неча китобга, ваҳший боғ ёки
Бизнинг фақирона эски хонага,
У масканларгаки, сизни, Онегин,
Кўргандим биринчи дафъа... Ва тип-тин
У қабристонгаким, унда бечора
Менинг энагамнинг устида ҳозир,
Бир бут бор, дарахтлар соя соладир...

XLVII

«Бахтга очилганди ажойиб имкон,
У шунча яқинди... Тақдирим аммо
Энди ҳал бўлмишдир. Балки у замон
Ҳаракат қилганман ўйламай асло:
Кўзёшларин тўкиб, ёлвориб она
Топинди бечора мен Татьянага.
Барча кўргуликлар менга бир эди...
Эрга тегдим. Энди тинч қўйинг мени,
Тамом унутингиз, бу хоҳишим чин,
Қалбингизда бордир – бу менга аён –
Ҳам ғурур, ҳам асл, қувватли виждон,
Мен сизни севаман (айёрлик нечун?),
Лекин мен ўзганинг ёриман ортиқ;
Мен унга абадий қолурман содиқ».

XLVIII

Татьяна кетганди. Ғўё бир чақмоқ
Бошидан ургандек Онегин қотар.
У қандай сезгилар бўронига нақ
Бутун қалби ила шу дамда ботар!
Лекин жаранглади шпор ноғиҳон
Татьянанинг эри кўринди шу он.
Ўқувчи, шу ерда қаҳрамонимни
Қолдирайлик энди узоқ, абадий,
Унга кўп аламли бир дақиқада...
У билан бир йўлдан кезиб баробар,
Жаҳонда анча вақт юрдик дарбадар,
Энди соғ-саломат етиб соҳилга
Бир-биримизни қутлаймиз. Ур-ра!
Зотан, фурсат кўпдан келганди-куя!

XLIX

Эй менинг ўқувчим, ким бўлма, майли
Дўстми, дўст эмасми, бугун мен сендан
Айрилоқ истайман бир ошно каби.
Кечиргил. Бу ерда мендан кейин сан
Нима қидирмагил бу қитъаларда,
Майли бир исёнкор, қизгин хотира,
Меҳнат-машаққатдан оромми гоҳо,
Жонли лавҳаларми, ўткир сўзми ё,
Балки грамматик баъзи хатолар,
Ўқувчим, қидириб шу китобчада,
Эрмак ўйин, хаёл қалб-чун ё эса
Журналлар ғавғоси учун сан агар
Тариқча тополсанг – Тангрига шукр,
Шу билан айрилиб қоламиз, кечир.

L

Алвидо, эй менинг ажиб ҳамроҳим,
Сенга ҳам, эй содиқ ғоявий-омол,
Сенга ҳам алвидо, жонли ва доим
Меҳнат-саъйим. Сиз-ла билдим бемалол
Шоир ҳавас қилган не бор барчасин:
Дунё бўронида ҳаёт ғавғосин –
Унутиш, дўстлар-ла лаззатли суҳбат...
Ёш Татьяна билан Онегин фақат
Олиси ва қорамтир, хира рўёда
Биринчи мартаба кўринган ондан,
Бу эркин романнинг поёнини ман
Ҳали ойинаи жаҳоннамода,
Равшан сайр этмаган чоқлардан буён
Кўп кунлар учдилар, ўтди кўп замон.

Мен илк парчаларни улфатда иноқ
 Ўқиркан, тинглаган ёронлар қани...
 Баъзилар энди йўқ, ўзгалар йироқ²¹⁷,
 Бир замонлар Саъдий²¹⁸ дегани каби.
 Онегин тасвири битди уларсиз.
 У қани, қани у олижаноб қиз –
 Татьянанинг гўзал, дилбар хаёли...
 Оҳ, фалак кўпларни, кўпларни олди!
 Май тўла қадаҳни тагигача шан
 Сипқармай ҳаётнинг базмини эрта –
 Тарк этиб кетганлар ва охиргача
 Ҳаёт романини ўқимай, ундан,
 Мен Онегинимдан айрилган каби,
 Бирдан айрилганлар, албатта, бахтли.

С ў н г

«ЕВГЕНИЙ ОНЕГИН»ГА А.С. ПУШКИННИНГ ИЗОҲЛАРИ

¹ Бессарабияда ёзилган.

² Dandy – олифта.

³ Ala Bolivar – шяпанинг номи.

⁴ Чайльд Гарольдга хос музлаган туйғулар. Дидлонинг балетлари жонли, хаёл, фавқулудда нафосат билан тўладир. Бизнинг романтик ёзувчиларимиздан бири уларда бутун француз адабиётидагидан кўра кўпроқ поэзия кўрган эди.

⁵ Tout le monde sut qu'il mettait du blanc; et moi, qui n'en croyais rien, je commençai de le croire, non seulement par l'embellissement de son teint et pour avoir trouvé des tasses de blanc sur sa toilette, mais sur ce qu'entrant un matin dans sa chambre, je le trouvai brossant ses ongles avec une petite vergette faite exprès, ouvrage qu'il continua fièrement devant moi. Je jugeai qu'un homme qui passe deux heures tous les matins à brosser ses ongles, peut bien passer quelques instants à remplir de blanc les creux de sa peau.

(*Confessions de J. J. Rousseau*)*

* *Таржимаси*: Унинг оқ мой бўёқ ишлатишини ҳамма билар эди; мен дастлаб бу нарсага ишонмадим, лекин кейинча ишона бошладим. Ишончимга сабаб – унинг юзларининг ранги яхшиланганлигидан эмас, пардоз столида оқ мой бўёқ банкачалари борлигидан эмас, бир кун эрталаб мен унинг уйига киргач, уни ўз тирноқларини махсус тирноқ чўтка билан силлиқлаб-тозалаб турган ҳолда кўрдим ва менинг ҳузуримда ҳам у виқор билан ўз машғулотини давом эттирди. Мен муҳокама қилдимки, ҳар кун эрталаб тирноқларимни тозалаш учун икки соат вақт сарф этган киши, терисидаги ғадир-будурларни оқ мой бўёқ билан тўлдириш учун бир қанча минутни аямаслиги мумкин. (*Жан Жак Руссо*)

Грим ўз асаридан олдин кетган: бутун урфонли Европада тирноқни махсус кичкина чўтка билан тозалайдилар.

⁶ Бутун бир кинояли строфа (банд) бизнинг гўзал ватандош хоним-қизларимизга нозик мадҳдан бошқа нарса эмас. Масалан, итоб пардаси остида Буало Людовик XIV ни мақтайди. Бизнинг хонимларимиз урфонли лутфкорлик ила, ахлоқий тозаликни Сталь хонимни шу қадар мафтун этган шу Шарқ нафосати ила бирлаштирадилар.

⁷ Гнедич идиллиясидаги Петербург кечасининг гўзал тавсифини ўқувчилар хотирлайдилар:

«Мана, кеча, лекин булутларнинг олтин қатламлари
сўнмайди,

Узоқликлар порлайди, ой бор, на-да юлдуз,
Узоқдан кўринади мовий самода сузган каби
Кемаларнинг қумуш чодирлари ҳам.
Кеча самоси тиниқ шуълалар билан порлар.
Кўёш ботаркан, унинг шуълалари Шарқнинг олтинига
қўшилар:

Гўёки саҳар ўз кетидан олиб чиқади.
Гулгун тонгни. Олтин бир йўл эди, кечанинг
Ҳокимлигини ёз кунлари қандай босади.
Четдан келган кишиларни қандай асир қилади,
Сеҳрли қўлкалар ила тотли нурлар порлаши.
Ҳеч вақт кундуз самоси бундай безанган эмас;
Бу тиниқлик ўхшайди шимол қизи ҳуснига,
Бир қизки, кўзлари мовий, юзлари қизил,
Жим товланади олтин кокилар мавжи.
У вақт Нева ҳашаматли Петрополь устида
Кўрадилар қўлкасиз тунларни, тез учган кечаларни.
У чоғ Филомел ярим кеча қўшиқларин битирар экан,
Бош кўтарган кундузни олқишлаб куй бошлайди.
Лекин вақт кечди; Нева бўйларида тоза салқинлик;
Шабнам тушди...

Мана, қоқ ярим кеча: оқшом минглаб эшкаклар-ла
қайнаган

Нева тебранмайди; шаҳарли меҳмонлар тарқалди.
Соҳилда на бир сас, на тўлқин, ҳамма ёқ жимжит:
Ёлғиз кўприклардан гумбуралаган ун
Сув устидан учиб ўтади.
Ёлғиз чўзиқ ҳайқирик узоқ қишлоқдан эшитилади,
Унда посбонлар кечага ҳайқирар.
Ҳар нарса ухлайди.

(Шеърнинг мазмуни берилди. – Таржимон.)

⁸ Лутфкор илоҳани чинакам

Кўради ҳаяжонли шоир,
Гранит тошларга суяниб,
Уйқусиз кечани ўтказадир.
(Муравьев. Нева илоҳаси.)

(Шеърнинг мазмуни берилди. – Таржимон.)

⁹ Одессада ёзилган.

¹⁰ Евгений Онегиннинг биринчи нашрига қаранг*.

¹¹ Днепр русалкасининг биринчи қисмидан.

¹² Ширин садоли юнон исмлари, масалан: Агафон, Филат, Фёдор, Фекла ва ҳоказо, бизда фақат оддий халқ орасида қўлланилади.

¹³ Грандисон ҳам Ловлас – икки яхши романнинг қаҳрамонлари.

¹⁴ Агар менда бахтга ишониш телбалиги бўлса эди, мен уни одатда қидирав эдим. (*Шатобриан.*)

¹⁵ Бечора Йорик! – Қизикчининг бош суягига қараб Гамлетнинг қилган хитоби. (*Шекспир ила Стернга боқинг.*)

¹⁶ Илгариги босмасида, *уйга учадир* ўрнига хато ўлароқ *қишда учадир*, деб босилган эдики, бу нарсанинг ҳеч қандай маъноси йўқдир. Буни танқидчилар тушунолмаб, сўнгги

* Шоир она томонидан африкаликдир. Унинг катта бобоси (бобосининг отаси) Абрам Петрович Аннибал 8 ёшда эканида Африка соҳилларидан олиниб қочилган ва Истанбулга келтирилган. Истанбулдаги Русия элчиси уни олиб, Буюк Пётрга ҳадя қилиб юборган. Пётр Вильнода уни чўқинтириб, ўз тарбиясига олган. Унинг акаси аввало Истанбулга, сўнгра Петербургга келиб, укаси учун ҳақ тўлаб, айириб олиб кетмоқчи бўлган, лекин бу таклифни Пётр I қабул этмаган. Қаригунча Аннибал Африкани, отасининг ҳашаматли ҳаётини, 19 та акасини – улардан энг кичиги Аннибал эди – унутган эмас, уларнинг қўлларини орқасига боғлаган ҳолда отасининг олдига киришларини, ёлғиз утина сарбат бўлиб, отаси уйининг фонтанлари остида сузиб юрганлигини у эсдан чиқармаган эди; яна ўзининг севикли опаси Агаанни ҳам ёдлардики, у Аннибал тушган кема соҳилдан узоқлашаркан, кема орқасидан узоқда сузиб қолган эди.

18 ёшга етганда, Аннибал подшоҳ томонидан Францияга юборилган эди; бу ерда у қўшинда ўз хизматини бошлаган, Франциядан у қилич теккан боши ва француз лейтенанти мансаби ила Русияга қайтган ва шундан бошлаб, у ҳеч қачон қалжисмай, император ҳузурида қолган.

Аннанинг салтанати даврида Бируннинг шахсий душмани бўлган Аннибални қулай бир баҳона топиб, Сибирга юборганлар. Танҳоликдан ва иқлимнинг қаттиқлигидан зериккан Аннибал ўз ихтиёрича Петербургга қайтиб, Миних деган дўстининг элдига келган. Миних ҳайратга тушиб, тездан яширинишга маслаҳат берган Аннибал ўз ери – қишлоғига жўнаб,

строфаларда анахронизм кўрғанилар. Романининг замири календарь бўйича ҳисобланган, деб ишонтирамиз.

¹⁷ *Юлия Вольмар* – Янги Элоиза, Малек Адес. Миллэт Cottinнинг оддий романи қаҳрамони. Густав де Шодер баронесса Крюндер ёзган гўзал романининг қаҳрамони.

¹⁸ *Вампир* – Лорд Байронга янглиш исбат берилган қисса, *Мельмот* – Матюриннинг доҳиёна асари. Дега Sbogar – Карл Нодъенинг машҳур романи.

¹⁹ *Бу ерга кирувчилар, ҳар қандай умидни ташлаган* Дантенинг «Илоҳий комедия»сидан. Тавозели муаллифимиз гўзал шеърнинг фақат ярмисинигина таржима қилган.

²⁰ Бир замонда марҳум А.Измайлов томонидан анча тартибсиз равишда нашр этилган журнал. Ноширнинг ўзи ҳам бир вақт, байрамда *ўйнаб қолибман*, деб матбуотда халқдан узр сўраган.

²¹ Е.А.Баратинский.

²² Асилзода ойим қизларни *қизчалар* деб айтилган экан. Қандай қилиб чўриларни (деҳқон қизларни) қиз дейиш мумкин, деб журналларда ажабланганлар.

²³ Танқидчиларимиздан бири: «Бу нарса болалар конькида ўйнайдилар демақдир», – деди. Ҳақли.

²⁴ Гўзал чоғларимда меним,
Шоирона ан
Шўх кўпиклари ила,
Ёқар эди у менга,
Худди муҳаббат каби
Ё телба ёшлик сингари.

(А.П. га нома.)

²⁵ *Август Лафонтен* – бир кўп оилавий романларнинг авторидир.

Анна подшоҳлиги даврида фақат шу ерда яшаган, у хизматда ва Сибирда ҳисобланган. Елизавета тахтга чиққач, Аннибалга инъомларини, марҳаматларини ёғдирган. А.П.Аннибал генерал-аншеф мансаби билан муҳим хизматлардан бўшатилиб, Екатерина подшоҳлиги даврида 92 ёшида ўлган.

Тарихий васиқаларнинг етишмаганлиги орқасида энг яхши одамларнинг хотираси сақланмаган. Русияда Аннибалнинг ажойиб ҳаёти ёлғиз оилавий эртақ-масаллардангина маълумдир.

Унинг ўғли генерал-лейтенант И.А.Аннибал Екатерина замонининг энг кўркем сиймоларига мансубдир (1780 йилда ўлган).

²⁶ Князь Вяземскийнинг «Биринчи қор» деган шеърига қаранг.

²⁷ Баратинский шеъридаги Финляндия қишининг тасвирига қаранг.

²⁸ Эркак мушук урғочисини
Печкада ухлашга чақиради.

Бу тўйдан хабар беради. Биринчи қўшиқ эса ўлимдан дарак беради.

²⁹ Шундай қилиб бўлажак куёвнинг исмини биладилар.

³⁰ *Хлоп, молвь, топ* деган сўзларни келишмаган янгилик деб журналларда мазаммат қилгандилар. Бу сўзлар чинакам русча сўзлардир.

³¹ Танқидчиларимиздан бири бу шеърларда бизга англашмай турган бир ҳаёсизлик кўрганга ўхшайди.

³² Фол китоблари бизда Мартин Задек фирмаси остида нашр этилади; В. М. Федоровнинг айтишича, бу муҳтарам зот ҳеч вақт фол китоблари ёзмаган.

³³ Ломоносовнинг машҳур мисраларига пародия:

Шафақ гулгул қўли билан
Тонгги сокин сувлардан
Қуёш ила энгаштириб чиқади ва ҳоказо.

³⁴ Буянов, менинг қўшним

.....
Кеча ёнимга келди; мўйловлари қирилмаган,
Сочлари пахмоқ, парга ағанаган, ваҳимали шапка кийган...
(*Хавфли қўшни.*)

³⁵ Гўзал хонимларнинг содиқ мухлислари бўлган бизнинг танқидчиларимиз бу шеърнинг ахлоққа уймаганлигини қаттиқ танқид қилдилар.

³⁶ Париж ресторанчиси.

³⁷ Грибоедов шеъри.

³⁸ Биринчи босмада олтинчи боб тубандагича тамомланган эди:

Сен эса, сен ҳам ёшгина илҳом,
Менинг ҳаёлимни тўлқинлат мудом.
Суст-мудроқ қалбимни сен жонлантиргил,
Масканимга тез-тез сен учиб келгил,
Шоир руҳи учун асло қўйма йўл
Совишга, қуришга, ёввойланишга,
Энг сўнгра тош каби қотиб қолишга,
Кибор ҳаётининг ўлдирадиган
Завқ-сафоси ичра руҳсиз тақаббур,
Ялтироқ-ҳашаматли аҳмоқлар ичра.

³⁹ Левшин – хўжаликка оид бир кўп асарларнинг авторидир.

⁴⁰ Бизнинг йўлларимиз – кўзларга боғча:
Дарахтлар, чимланган дўмбоқ зовурлар,
Юмуш кўп, шон-шухрат ҳам кўп.
Афсуски, баъзида ўтишга йўл йўқ.
Посбон каби турган дарахтларнинг
Ўткинчиларга камдир фойдаси;
Йўлни жуда яхши дейсан –
Бир шеър эслайсан: қатновчилар учун!
Рус йўли эркиндир фақат икки ҳолда:
Бизнинг Одам Ота ё Момо Ҳаво –
Қиш ғазабидан чарсиллаб,
Қаҳр билан юриш қилганда.
Йўлни муз чўян ила қоплаб,
Юмшоқ пар билан ўраб
Изин бекитса илк қор.
Ёки далаларни қизғин қуруқчилик
Босарки, у вақтда халқобдан
Пашша ҳам кўзини қисиб ўта олади.

(«Станция». Князь Вяземский.)

(Бу шеърнинг фақат мазмуни берилди.)

⁴¹ Бу ўхшатиш, ўзининг ўйноқи хаёли билан машҳур бўлган К.**дан олинган. К.** бир вақт Потёмкиндан императрицага чопар бўлиб юборилганда, у шундай тез борганки, аравадан осилиб қолган қиличи ҳар бир чақирим масофада қоқилган устунларга шақилдоқ бўлиб урилган.

«ЕВГЕНИЙ ОНЕГИН»НИНГ ЎЗБЕКЧАСИГА ОЙБЕК ИЗОҲЛАРИ

¹ Эпиграфнинг (яъни асарнинг сарлавҳасига қўйилган ва маъно эътибори-ла у билан бошланган ифоданинг) таржимаси:

«У мақтанчоқлик ила сўғорилиб, бундан ташқари, алоҳида мағрурликка ҳам эга эдики, бу нарса бир турли бепарволик билан хоҳ яхши, хоҳ ёмон феъл-ҳаракатни, балки бир хаёлий равишда бўлган афзаллик туйғусининг натижасида эътироф қилишга мажбур этади.

(Хусусий мактубдан)

² Бу муқаддима (кириш) шоир томонидан Плетнёвга бағишланган. Пётр Александрович Плетнёв (1792 – 1865) бир

мунча вақт Петербург дорилфунунининг ректори бўлиб турган. Бу киши адиб, шоир, танқидчи бўлиб, Пушкиннинг йигирма йиллик яқин дўстидир. Пушкин сургунда юрган замонларда Плетнёв унинг адабиётга оид топширмаларини ижро қилиб турарди. Пушкин шеърларининг нашрига тегишли ишларни олиб борарди. Пушкин ўз хатларининг бирида Плетнёв менга «ҳам қариндош, ҳам дўст, ҳам ношир, ҳам кассир», дейди ва шунинг учун унга бағишланган «Кириш»да «дўстлик илтифотини» қайд этиб ўтади.

³ *Вяземский* (1792 – 1878) – шоир, танқидчи; Пушкиннинг дўсти, Пушкиннинг бир кўп шеърлари Вяземский ила алоқадор, «Евгений Онегин»да ҳам у бир қанча мартаба хотирланади.

⁴ *Зевс иродаси билан* – Аллоҳнинг иродаси билан демакдир (Зевс – қадимги юнонларнинг эътиқодича, худолар орасида энг қудратлисидир.)

⁵ *Людмила ва Руслан* – Пушкиннинг «Руслан ва Людмила» номли поэмаси бор, шу ўқувчининг хотирига солинади. Поэма 1880 йилда босилган.

⁶ *Лекин зарарлидир шимол мен учун* – Пушкин сиёсий шеърлари учун Петербургдан жанубга сургун қилинган эди. «Евгений Онегин»нинг биринчи боби 1823 йилда жанубда ёзилган. Бу мисрада шоир ўзининг сургун қилинганлигига ишорат қилади.

⁷ *Бал* – эски вақтда юқори табақа орасида жуда расм бўлган ва умумий рақслар мусиқий, зиёфат ила ўтказиладиган ўтириш – базм.

⁸ *Madame* (французча) – бу ерда француз хотин, мураббия маъносидадир.

⁹ *Monsiuer* (французча) – бу ерда мураббий, муаллим маъносидадир. XVIII асрнинг охири – XIX асрнинг бошларида Русияда дворян оилалари ажнабийларни, шу жумладан, кўпинча французларни ўз болаларига мураббий, муаллим қилиб белгилар эдилар.

¹⁰ *Dandy* (инглизча) – олифта; юксак дворян жамоатига мансуб одамларнинг бутун ахлоқ ва муомала қоидаларига мувофиқ тарбияланган одам.

¹¹ *Мазурка* – европача рақслардан бири.

¹² *Педант* – қуруқ, онг-фикри чегарали, тор, майда-чуйдага мойил ахлоқ ва одатларга қаттиқ риоя қилувчи одам.

¹³ *Лотин тили* – ўрта асрда, қисман янги замонда Европада адабий, фанний бир тил сифатида ҳукм сурган (қадим римликлар тили).

¹⁴ *Yale* (лотинча) – хайр, салом, саломат бўл, демакдир.

¹⁵ *Ювенал* (42 – 122) – машҳур Рим сатириги, ҳажв ёзувчиси; бу киши ўз даврида ақча эгаси бўлган асилзодаларнинг очкўзлиги, сотқинлиги, золим ва ахлоқсизлигини асарларда қаттиқ танқид қилган. Пушкин бу ёзувчини жуда севар эди. Унинг ҳажвий асарларини таржима қилишга ҳам бир вақт киришган эди.

¹⁶ *Энеида* – ўн икки қўшиқдан иборат бўлган ва Румо шоири Вергилий томонидан ёзилган лотин поэмасининг номи. Энеида – Румо адабиётининг энг атоқли асарларидан бири. Бу асар мактабларда ўқитилиб ўрганилар эди.

¹⁷ *Ромул* – Рим шаҳрини таъсис этган афсонавий шахс. Ромулнинг туғилиши ва ҳаёти афсоналарда ҳаёлий, мавҳум тафсилотлар ила безатилган.

¹⁸ *Хорей, ямб* – рус поэзиясида икки асосий шеър вазни.

¹⁹ *Гомер* – бизнинг тарихдан тахминан 1000 йил илгари яшаган ярим афсонавий қадим юнон шоири. «Одиссея» ва «Илиада» номли икки буюк шеърый асарни шу шоирга нисбат берадилар. Бу асарларда қадим замонларнинг Троя уруши ҳақидаги халқ эртаклари бадиий акс этган. *Феокрит* – бизнинг тарихдан III аср илгари ўтган қадим юнон шоири ва файласуфи, жуда узоқ ўтмишда чўпонларнинг бахтли ва ғамсиз турмушини тасвирлаган чўпон шеър оқимининг намояндаси.

²⁰ *Адам Смит* (1722 – 1790) – инглиз буржуазияси иқтисод олимларидан, сиёсий иқтисодда «классик мактаб»ни қурувчилардан бири. Смит ўзининг машҳур асари – «Халқларнинг бойлиги»да ташқи ва ички савдонинг сарбаст бўлишлигини, хўжалик фаолиятини тўсиб турган ҳар хил тўсиқларнинг йўқотилиши кераклигини илгари суради. Адам Смит таълимоти капитализм устида ишлаб чиқаришни ўстириш учун тор феодализм тарбияларига қарши қураш олиб борган ва мустақамланган инглиз буржуазиясининг идеологиясини акс эттиргандир. XIX аср бошларида Русияда буржуазия муносабатлари ўса бошлагани сабабли, Адам Смит асарлари русчага таржима қилиниб, дворян доираларида кўп ўқиларди. Бу ерда Пушкин Адам Смит таълимотини кўрсатади. Унинг таълимотича, мамлакатнинг бойлиги ақчада эмас, балки меҳнатда, ишлаб чиқарилган товарлар, истеъмол буюмларнинг кўплигидадир.

²¹ *Назон* – қадим Румо шоири; ишқий шеърлар, поэмалар ёзган. Ишқий шеърлари учун император Август то-

монидан Римдан Қора денгиз қирғоғига ҳайдалган ва шу сургунда ўлган. Пушкин бу шоирни жуда севар эди. Жанубда яшаган вақтида Назоннинг таржимаи ҳоли ва ижодини ўрганишга киришган.

²² *Фоблас* – шу исмда бўлган романнинг қаҳрамони. Бу роман француз ёзувчиси Де-Кувре (XVIII аср) томонидан ёзилган. Фоблас – можаро, саргузашт қидирувчи бузуқи одам типи.

²³ *Боливар* – цилиндр формали, четлари кенг шляпаннинг номи (Жанубий Америка сиёсий арбоби Боливарнинг исмига нисбатан берилган).

²⁴ *Каверин* – ёш Пушкиннинг дўсти, офицер. Пойтахт дворян муҳитида бу киши ўзининг бебошвоқ, жўшқин ҳаёти билан танилган.

²⁵ *Roast-beef* (инглизча) – гўшдан махсус равишда коуриладиган овқат.

²⁶ *Федра* – француз драматурги Жан Батист Расин (1639 – 1699) пьесасининг қаҳрамони. *Клеопатра* – қадимги замонда Мисрда подшоҳлик қилган гўзал хотин. Бир кўп пьесаларнинг қаҳрамони. Бу ерда Пушкин машҳур француз адиби Вольтер (1694 – 1778)нинг асарини кўзда тутди. Монна – танилган ёзувчи Озеровнинг «Фингал» номи трагедиясининг қаҳрамони. Пушкин даврида бу ролни Колосова деган артистка яхши ўйнади.

²⁷ *Фонвизин Д.И.* (1745 – 1792) – машҳур рус драматурги. «Бригадир» ва «Недоросль» номи машҳур комедияларни ёзган. Бу асарларда Фонвизин вилоятлардаги асилзодаларнинг жоҳилиги, кўполиги, ёшларни тарбия қилишдаги аҳмоқликни ва эзилган крепостной деҳқонларга йиртқичларча муносабатини масхара қилади. «Эрк дўсти» дейишнинг сабаби шундаки, Фонвизин баъзи асарларида либерал сиёсий қарашларни илгари суради.

²⁸ *Княжнин* (1742 – 1791) – ёзувчи, драматург; бир кўп трагедиялар ва драмалар ёзган. Фарбий Европа драматургия намуналарига эргашиб, уларнинг сюжетига тақлид қилиб ёзгани учун Пушкин уни тақлидчи деган сифат билан айтади.

²⁹ *Озеров В.А.* (1770 – 1816) – драматург, бир қатор трагедиялар («Дмитрий Донской», «Фингал» ва бошқалар) ёзган. Булар шакл жиҳатидан сохта классик, мазмун жиҳатидан ватанпарвар асарлар бўлган. Унинг асарлари ўша вақтда катта муваффақият қозонган. Чунки Наполеон урушлари муносабати-ла дворянларнинг ватанпарварлик ҳисларини қўзғатар эди.

³⁰ Семёнова Е. С. (1780 – 1849) – ўша вақтда машҳур рус артисткаси. Трагедияларда ўйнар эди. Ўз ўйини билан халққа кучли таъсир қиларди. Бир вақтларда Пушкиннинг шу артисткага қизиқиш бошланганди.

³¹ Корнель (1606 – 1684) – француз классик трагедиясининг асосчиларидан бири. Корнелнинг трагедияларида воқеаларнинг ҳаракати қаҳрамонлик характериға эға. Диалоглар кескин ва оташин бўлиб, иштирок қилувчи шахсларнинг темпераменти ҳам жўшқин бўлар эди.

³² Катенин П.А. (1792 – 1853) – Пушкин давридаги шоир, танқидчи ва драматург; бу киши француз драматургларида Корнель ва Расиннинг асарларини русчаға таржима қилиб шухрат топган.

³³ Шаховской А.А. (1777 – 1846) – Пушкин даврининг драматургларида. Жуда кўп комедия ва драмалар ёзган, уларнинг кўп қисмини ажнабий ёзувчиларнинг асарларини таржима ва ўзгартма ташкил қилган. Император театрларининг репертуар бўлимиға бошлиқ бўлгани учун унга шу асарларни саҳнаға қўйиш осон бўлган. Шу асарларни қўйиб, айрим ёзувчилар (Карамзин, Жуковский ва бошқалар)ға қарши фитна кўзгаган. Пушкиннинг «суронли гала», «дағал Шаховской» деган сўзлари шунга ишорат қилади.

³⁴ Дидло – XVIII аср охири ва XIX аср бошларида яшган атоқли балетмейстер, эски балетни ислоҳ қилишда (қўйиш ва костюм жиҳатидан) Дидло постановкалари фавқулдда муваффақият қозонарди.

³⁵ Терпсихора – қадим юнонларнинг эътиқодича, рақснинг илоҳий ҳомийси.

³⁶ Лорнет – дастакли, очиб-ёпиладиган махсус дурбин.

³⁷ Истомина А.А. (1799 – 1846) – Пушкин даврида Петербургнинг машҳур балет артисткаси.

³⁸ Эол – қадим юнон эътиқодича, шамол худоси.

³⁹ Руссо Жан-Жак (1712 – 1778) – XVIII асрнинг энг буюк адиб ва мутафаккирларидан. У вақтларда инқилобий бўлган майда буржуазиянинг мафкурачиси Руссонинг таълимоти инсоннинг «табiiй» ҳуқуқларини тасдиқ этишдан иборатдир. Руссо маданият ва маълумот – таҳсил орқасида бузилган ҳисларнинг эркин ўсуви кераклигини, «табиат товуши»ға қулоқ солиш лозимлигини гапирди. Руссонинг фикрлари француз инқилоби замонида яacobинчилар учун байроқ шиор бўлиб хизмат этди ва катта шухрат қозонди.

⁴⁰ *Грим, Фридрих Мелхиар* (1723 – 1807) – француз ёзувчиси ва Руссонинг дўстидир.

⁴¹ *Чаадаев П.Я.* (1796 – 1856) – рус адиби, файласуф, Пушкиннинг яқин дўсти. Пушкин бунга бир қанча шеърларни бағишлаган эди. Чаадаев ёшлиқда офицер бўлиб, декабристларга мансуб эди. Декабристлар қўзғолонидан сўнг реакция даврида машҳур «Фалсафий мактуб»ни ёзади, бунда бутун рус маданиятига кескин ҳукм чиқаради. Рус давлат қурилишини танқид қилгани учун бу мактубни босган журнал подшоҳ буйруғи билан ёпилган, редактори сургун этилган ва Чаадаев жинни деб эълон қилинган. Чаадаев юксак дворян муҳитида бекам-қўст кийинатурган, зоҳирига жуда кўп диққат қилатурган киши сифатида машҳур эди.

⁴² *Венера* – қадим румоликлар эътиқодича, ишқ ва гўзаллик худоси.

⁴³ *Анжиман дониш* – академия. 1806 – 1921 йилларда фанлар академияси томонидан рус тили луғати тузилиб, нашр этилган.

⁴⁴ *Карета* – усти берк махсус арава.

⁴⁵ *Сувори зобит* – отлич гвардия офицери.

⁴⁶ *Шпор* – ҳарбийлар этигининг гулчинига тақилатурган жаранглайтурсан нарса.

⁴⁷ *Диана* – қадим юнон эътиқодича, ой, ўрмон ва овчилик худоси *Флора* – қадим румолиликларда баҳор ва гуллар илоҳаси.

⁴⁸ *Эльвина* – бу ерда шартли исм.

⁴⁹ *Камин* – махсус печка.

⁵⁰ *Чайльд Гарольд* – машҳур инглиз шоири Байрон (1788 – 1824)нинг шу номли поэмаси қаҳрамони. Юқори асилзодалар муҳитида етишган, паришонҳол, бўш-бекорчи, ҳаётнинг ноз-неъматидан ортиқ тўйинган, безган, ҳар ерда қайғу чекатурган, ҳар ерда ҳар нимадан зерикатурган ёш аристократ йигит образи.

⁵¹ *Бостон* – карта ўйини.

⁵² *Сей, Бентам* – *Сей* – француз иқтисодчиси (1767 – 1832). *Бентам* – инглиз файласуфи на сиёсий муҳаррирларидан (1748 – 1832), иккиси ҳам ўша даврда буржуазия идеяларини ифода қилганлар ва олға сурганлар.

⁵³ *Мильонная* – Петербургда бир кўчанинг номи.

⁵⁴ *Торквато Тассо* – машҳур итальян шоири. 8 мисрадан иборат шеърлар – октавалар билан «Қутқазилган Қуддус» асарини ёзган. Бу асарни Пушкин жуда яхши кўрарди.

⁵⁵ *Брента* – Адриатик денгизига қуйилувчи Италияда-
ги бир наҳр.

⁵⁶ *Петрарка* – XIV аср итальян шоири. Бу шоир ишқий
шеърлари билан шуҳрат топган. Унинг шеърлари шакл ва
тил жиҳатидан камолга етган намуналардир.

⁵⁷ Пушкин сургунда юрганда азоб чекиб, бир вақт чет эл-
ларга қочмоқчи ҳам бўлган. Бу ерда шунга ишорат қилади.

⁵⁸ *Байрон, Жорж Ноэл Гордон* (1788 – 1824) – машҳур
инглиз шоири, камбағаллашган аристократ оилада туғил-
ган. Байрон асарларининг қаҳрамонлари учун характер-
ли нарса – атрофни ўраган жамиятга нафрат қилиш, ун-
дан норози бўлиш, жамият қонунлари, одатларидан жир-
каниш, турмушдан бешиш, муҳитдан юқори турадирган
«кучли шахсият»га топинишдир. Байрон умрининг охири-
да Грециянинг миллий озодлик олиш учун курашида иш-
тирок этган чоқда унинг ижодида ҳаёт шодлиги кўрина
бошлайди. Байрон бутун Европага таъсир кўрсатган кат-
та адабий ҳаракатнинг бошловчисидир.

⁵⁹ *Муза* – поэзия, шоирнинг илҳоми («муза» юнонча сўз;
санъатнинг илоҳий ҳимоячилари муза деб аталар эди).

⁶⁰ *Салгир* – Қримдаги бир наҳр.

⁶¹ *Цензура* – матбуот устидан ҳукумат контроли. Пуш-
кин даврида цензура жуда қаттиқ эди, ҳукуматнинг ўзбо-
шимчалигига, зулмига қарши қаратилган ҳар қандай
фикрни, ҳатто энг ожиз имони ҳам бўғар эди. Цензура
дастидан Пушкин ҳам анча қийналган эди.

⁶² Пушкин бунда товуш жиҳатидан ўхшайтурган сўзлар-
дан фойдаланиб, сўз ўйини ясайди. О гус! (лотинча) – Эй,
қишлоқи! – демакдир.

⁶³ *Дриадалар* – қадим юнон афсонасида ўрмон парилари.

⁶⁴ *Баршчина* – крепостной ҳуқуқ даврида помещчик
хўжалигида деҳқонлар гарданига тушган мажбурий меҳ-
нат (помещчик фойдасига).

⁶⁵ *Оброк* – крепостной ҳуқуқ даврида помещчикларнинг
деҳқонлардан ақча ёки ҳосилот шаклида олатурган маб-
лағлари.

⁶⁶ *Қул* – бу ерда крепостной деҳқон.

⁶⁷ *Фармозон* – «франк-масон»нинг бузилгани. Бу ерда
хур фикрли маъносида.

⁶⁸ Яъни қишлоқ аҳолиси Онегинни адабсизлик, назокат-
сизликда айблайди.

⁶⁹ *Кант* (1724 – 1804) – немис идеалист файласуфи.

⁷⁰ Биз ҳаммамиз ўзимиз учунгина муваффақият ва шуҳрат қидирамиз, демакдир. *Наполеон* (1769 – 1824) номаълум бир офицер бўлиб, кейинча французларнинг императори даражасига кўтарилган машҳур қўмондондир.

⁷¹ *Шимол дostonлари* – гўё қадим замонда яшаган афсонавий Шотландия шоири Оссианга тақлидан ёзилган қўшиқлар назарда тутилади. Русча қилинган таржимаси катта муваффақиятга эга бўлгандир.

⁷² *Шоп мўйлов* – аскарлар, ҳарбийлар демакдир. Подшоҳ ҳукумати – Николай биринчи даврида ҳарбийлар учун соқолни қириб, фақат мўйлов қўйишни буюрган эди.

⁷³ Дворян жамиятининг юқори қисмида «Татьяна» исми у вақтларда оз қўлланиларди. Романларда эса иштирок этувчи шахсларнинг юқори, танланган табақага мансуб бўлиши қоида эди.

⁷⁴ *Ричардсон* (1689 – 1761) – инглиз ёзувчиси. Сентименталь характердаги «оилавий романлар жанри»нинг отаси. Бир кўп романлари бор: «Помелло», «Кларисса гарлов», «Грандисон». Қаҳрамонлари ғайритабиий бир фазилатга, ахлоққа эга бўлган бу романлар бир вақт Русияда кўп тарқалган эди.

⁷⁵ *Грандисон, Ловлас* – Ричардсон романларининг қаҳрамонлари. *Грандисон* – XVIII аср буржуазия ахлоқининг тимсоли бўлган фазилаткор қаҳрамон. *Ловлас* – ахлоқсиз, фаҳшга ботган одам образи.

⁷⁶ *Гвардия сержанти* – ҳарбий унвон, унтер-офицер.

⁷⁷ Помешчиклар ўз қўл остларида бўлган деҳқонларни аскарликка жўнатиш ҳуқуқига эга эдилар. Аскарликка берилатурган йигитларнинг сочларини қирқар эдилар. *Соч қирқиш* – аскарликка жўнатиш демакдир.

⁷⁸ Бемаъни, суюқ, лекин ҳиссий тизмалар ёзиш; бу ерда истеҳзоли маъно бор. *Альбом* – ҳар хил шеърлар, хотиралар, қизиқ иборалар ёзилатурган дафтар, эски вақтда Русияда жуда расм бўлиб кетган эди.

⁷⁹ *Прасковия* – асилзодалар тушунчасича, «оддий», «қора авом» исми. Шунинг учун бу исм яхшироқ деб билинган «Полина» исми ила алмаштирилади.

⁸⁰ *Корсет* – хотинларнинг белини ингичка қилиб кўрса-тадиган махсус кийим.

⁸¹ *Масленица* – русларнинг диний байрами.

⁸² У вақтларда дворян оилаларида меҳмонларга овқат мансаб тартиби билан тортилар эди.

⁸³ *Бригадир* – эски вақтлар полковник ила генерал мансаби орасида бўлган ҳарбий мансаб.

⁸⁴ *Poor Jorick* (инглизча) – «Бечора Иорик!» демакдир. Бу ифода инглиз драматурги Шекспирнинг (1564 – 1616) «Гамлет» номли пьесасидан.

⁸⁵ *Очаков медали* – 1787 – 1791 йилларда бўлган рус-турк уруши вақтида Очаков деган турк қалъаси олинганда берилган нишон.

⁸⁶ «*У қиз эди, у севган эди*» – француз шоири Мольфилатр шеърідан.

⁸⁷ *Эклога* – қишлоқ ҳаётига доир эски шеърлар.

⁸⁸ *Филлида* – қадим юнон эклогаларидаги қаҳрамон қиз исми (бу ерда қишлоқ гўзали маъносидан).

⁸⁹ *Оветлана* – машҳур рус шоири ва таржимони Жуковский (1783 – 1852)нинг шу номдаги шеърининг қаҳрамони. Светлана хассос ҳаёлчи, романтик руҳли қиз образи.

⁹⁰ *Вандика мадоннаси* – Голландия rassomi Ван Дека (1599 – 1641) ясаган Марямнинг (итальянчаси – мадонна) сурати.

⁹¹ *Малек-Адел* – XVIII аср француз адибаси Коттеннинг можаро-саргузашт романининг қаҳрамони.

⁹² *Де-Линар* – Баронесса Круднепр томонидан ёзилган «Валерия» номли романининг қаҳрамони. Бу асарда бир ёш йигитнинг эрли кибор хотинга бўлган ишқий тарихи тасвир этилади.

⁹³ *Вертер* – Гётенинг «Ёш Вертернинг изтироблари» деган романининг қаҳрамони. Бу асарда бахтсиз севги орқасида ўзини ўлдирган ёш йигитнинг драматик кечинмалари тасвир этилади, роман ўша замонда ўқувчиларга катта таъсир кўрсатган, ўз-ўзини ўлдириш (интиҳор)ларни кўпайтган.

⁹⁴ *Клариса* – Кларисса Горлоу – Ричардсон романининг қаҳрамони.

⁹⁵ *Юлия* – Юлия Вольмар кўзда тутилади (юқорига қаранг).

⁹⁶ *Дельфина* – француз адибаси Де Стал (1766 – 1817)нинг шу номдаги романининг қаҳрамони.

⁹⁷ *Илтифот кўрмоқда романда ҳам шарр* – «шарр» ёмонлик демакдир. Бу ерда Пушкин XVIII асрдаги «ахлоқий» романлар ўрнини олган янги типдаги романларни характерлайди.

⁹⁸ *Вампир* – инглиз ёзувчиси Д. Поledорининг шу номдаги романининг қаҳрамони.

⁹⁹ *Мельмот* – инглиз ёзувчиси Матрона (1782 – 1824)нинг «Мельмот-саёқ» деган асарининг қаҳрамони.

- ¹⁰⁰ *Мангу жуҳуд* – ўрта аср эртақларининг қаҳрамони.
- ¹⁰¹ *Корсар* – Байроннинг шу номдаги поэмасининг қаҳрамони (*Корсар* – денгиз қароқчиси демакдир).
- ¹⁰² *Сбогар* – француз ёзувчиси Ш.Нодье (1780 – 1844)нинг «Жан Сбогар» номли романининг қаҳрамони.
- ¹⁰³ Бу ифода итальян шоири Данте (1236 – 1321)нинг «Илоҳий комедия» номли асаридан олинган. (Пушкиннинг уқтиришларига қараганда.) Бу асарда Данте жаннат ва дўзах манзараларини тасвирлайди.
- ¹⁰⁴ *Сариқ рўмол ўраган семинарист* – диний мактабда ўқийтурган талаба семинарист деб аталади. Семинария аталган бу мактабларда тарбия диний таассуф билан сугорилган бўлар эди. Бу мисрада сохта, ўзини олим кўрсататурган хотинлар масхара қилинади.
- ¹⁰⁵ Бунда ҳам олимнамо хотин масхара қилинади.
- ¹⁰⁶ *Галлицизмлар* – француз тилидан олинган сўзлар, ифодалар.
- ¹⁰⁷ *Богданович Е.Ф.* (1743 – 1803) – рус шоири, «Душенька» номли поэмаси бор.
- ¹⁰⁸ *Парни* (1753 – 1814) – француз шоири, ишқий шеърлар автори. Бунинг шеърлари ўйноқи, нафис эди. Шоир завқ-сафони тараннум қиларди.
- ¹⁰⁹ «*Фрейшц*» («Сехрли мерган») – немис композитори Вебер (1786 – 1826)нинг операси.
- ¹¹⁰ «Ахлоқ нарсаларининг табиатидадир». *Некер*.
- ¹¹¹ I. II. III. IV. V. VI – бу строфалар ва бундан бошқа яна бир кўп строфалар, баъзи сабабларга кўра, Пушкин томонидан туширилиб қолдирилган.
- ¹¹² XVIII асрда дворянлар орасида *париклар* – сунъий сочлар қўйиш эркакларга ҳам, хотинларга ҳам расм эди.
- ¹¹³ *Вист* – карта ўйини.
- ¹¹⁴ *Гименей* – қадим юнон афсонасида никоҳ – уйланиш худоси.
- ¹¹⁵ *Шатобриан Ф.Р.* (1768 – 1848) – француз ёзувчиси, романтик. Шатобрианнинг «Табиат манзаралари» деган шеърлари юксак бадий мумтозиятга молик бўлиб, табиатни жуда аниқ ва тўғри тасвирлайди. Пушкин бу ерда ахлоқий-таълимий романларни масхара қилади.
- ¹¹⁶ «*Пиёда*» ва «*руҳ*» – шахмат ўйинидаги фигуралар.
- ¹¹⁷ *Киприда* – қадим юнон ишқ маъбудининг номи.
- ¹¹⁸ Французча иборанинг таржимаси: «Бу варақларга сиз нима ёзасиз?»
- ¹¹⁹ *T.a.V.Annette* (французча) – сизга ихлосманд Аннетта.

¹²⁰ Альбомга чизилган лавҳалар. *Машғал* – у вақтларда ёлқинли муҳаббат белгиси ҳисобланарди.

¹²¹ *Нозим тизмаси* – бу ерда бемаъни шеър тўқувчидан кулинади.

¹²² *Язиков Н.М.* (1803 – 1841) – машҳур шоир, Пушкиннинг асрдоши ва яқин дўсти.

¹²³ Трагедия, комедия, сатира каби адабий навларнинг шартли ўлароқ кўрсатилиши.

¹²⁴ *Қасида* – «ода», рус адабиётида XVIII асрда пайдо бўлди. Қасида подшоҳларга, зафарларга, сарой ҳаётига доир ёки қандай бўлмасин диний-фалсафий мавзуларда «юқори» тантанали услуб билан ёзилтурган шеър. *Ода* – қасида XVIII аср аристократ адабиёти учун характерлидир. Лекин XVIII аср охирида оз тумтароқли бўлган шеър формалари (элегия) билан алмашина бошлайди. XIX аср бошларида қасида тарафдорлари билан «эскилик» тарафдорлари орасида тортишувлар бошланди. Пушкин мана шу тортишувларга катта қизиқиш кўрсатган; шу строфада ва бундан кейингида Пушкин шунга ишорат қилади.

¹²⁵ *Сатирик* – ҳажвий-сатирик асарлар ёзувчи. Бу ерда Е.Е.Дмитров деган ёзувчи ҳақида сўз боради. Бу ёзувчи XIX аср бошида жуда кўп ҳажвий асарлар, масаллар, эртаклар ёзган. «Бегона маъно» деган сатирасида мукофот олмоқ учун аён, такаббурларни мақтайтурган қасидачиларни Дмитрий масхара қилади.

¹²⁶ Яъни XVIII (қасида ҳукм сурган давр) ва XIX аср (янги адабий оқимлар) орасидаги кураш.

¹²⁷ *Қари энага* – Пушкиннинг энагаси Арина Родионовна. Пушкинни халқ тили, халқ ижоди – эртаклар билан таништирувда катта роль ўйнаган. Пушкин Михайловскийда сургунда юрганда энагасининг оғзидан бир кўп эртакларни ёзиб олиб, кейинча улардан фойдаланган. Пушкин бир кўп шеърларида ўз энагасини хотирлайди.

¹²⁸ *Гулнор шоири* – Байрон; (*Гулнор* – Байрон асарларидан бирининг қаҳрамони).

¹²⁹ Дарданелл бўғозини бир вақт Байрон сузиб ўтган эди (бу ерда ҳазил: Онегин чўмилатурган анҳорни Дарданелл деб кулади).

¹³⁰ *Прадт* (1759 – 1837) – француз сиёсий арбоби ва адиби.

¹³¹ *W.Scott* – Вальтер Скотт (1771– 1831) – инглиз ёзувчиси. Ўрта аср феодализм турмушидан олиниб ёзган тарихий романлари бор.

¹³² Шампан виноларнинг маркалари (фирмаларнинг номлари).

¹³³ *Инокрена* – шоирона илҳом (инокрена, қадим юнонларнинг афсонасига кўра, қанотли от – Пегаснинг туёғи зарбидан очилган булоқ бўлиб, ажойиб бир хоссага эга бўлган эмиш: бу булоқдан кимки ичса, у шеър билан сўзлар эмиш. Бу булоқ қуёш тангриси Аполлонга бағишланган).

¹³⁴ *Бордо* – француз қизил виноси.

¹³⁵ *Аи* – француз шампан виносининг бир нави.

¹³⁶ Исм қўйилган кунни хотирлаб зиёфат бериш.

¹³⁷ *Жуковский* – рус шоири ва таржимони. (Илгари изоҳат берилган.)

¹³⁸ *Паст бир табиатни улар акс этар* – бу ерда Пушкин II строфани кўзда тутади. Бунда дворян адабиёти учун ғалати, оддий бўлиб кўринган фигуралар, тасвирлар киритилган: четан аравада деҳқоннинг кетиши, унинг ориқ оти, чана тортиб юрган оддий деҳқон боласи ва ҳоказо. Эски дворян адабиёти нуқтаи назаридан бундай нарсалар оддий, «паст табиат» эди. Бундай тасвирларда нафосат кўрмас эдилар. Пушкин гўзалликни шундай тор англовчиларга пичинг қиладди. Сўнгра Пушкин Вяземскийнинг «Биринчи қор» номи бе-закли «нозик» шеърига ҳам ишорат қиладди.

¹³⁹ Бу ерда турли фол очиш ва айрим ирим ҳақида сўз боради.

¹⁴⁰ Бу строфада ҳам фол очиш тасвир этилади. Илгари қизлар байрам арафасида кечаси ойга ойна тутиб қараб, ўткинчининг отини сўраб, ўз бахтларини синашга, келажакда куёвларининг исмларини билмоққа тиришар эдилар.

¹⁴¹ Тонгги шафақ (қадим юнон эътиқодича, *шафақ* – тонг худоси).

¹⁴² *Сенека* (милоднинг I асрида) – Румо файласуфи ва адиби.

¹⁴³ *Хонимларнинг мода журнали* – Шаликов томонидан 1823 йилдан 1833 йилга қадар чиқарилган «Хоним жур-нали»дир.

¹⁴⁴ *Халдей донишмандлар аҳлининг пири* – қадим бо-билликларда фолчиларнинг юлдузлар ҳаракатига суяниб, келажакни тайин қилишга интилганларнинг бошлиғи.

¹⁴⁵ *Мальвина* – француз адибаси Каттеннинг романи.

¹⁴⁶ «*Пётрнома*» («*Петриада*») – А.Ж.Грузинцевнинг Пётр I ҳақидаги поэмаси.

¹⁴⁷ *Мармонтель* (1723 – 1791) – француз ёзувчиси.

¹⁴⁸ Буянов – Пушкиннинг амакиси томонидан ёзилган «Хавфли қўшни» номли ҳажвий асарнинг қаҳрамонидир. Қовоқда юриб бор-йўғини совурган шалақ помещчик типидир.

¹⁴⁹ Французча жумланинг таржимаси: «Уйғонинг, ухлаб ётган жонон».

¹⁵⁰ *Belle Nina* – гўзал Нина демак.

¹⁵¹ *Belle Tatijana* – гўзал Татьяна.

¹⁵² *Блан-манже* – ширин демак.

¹⁵³ *Цимлянский* – қизил шароб.

¹⁵⁴ *Зизи* – Пушкин сургун қилинган Михайловскийга яқин Тригорский қишлоғида яшовчи помещчик хотин Осипованинг қизи Евпраксия Вульфни назарга олинади. Вульф Пушкинга кўнгил қўйган эди. Пушкин унга ўзининг икки шеърини бағишлаган.

¹⁵⁵ Карта ўйини учун махсус столлар.

¹⁵⁶ *Бостон, ломбер* – карта ўйинлари.

¹⁵⁷ Қадим юнон шоири (юқорида изоҳ берилган). Бунинг «Илиада» ва «Одиссея»сида зиёфатлар муфассал тасвир қилинади.

¹⁵⁸ *Парис* – қадим юнон афсоналарига кўра, жуда келишган, чиройли қаҳрамондир. Троя подшоҳининг хотинини олиб қочган. Мана шундан Троя урушлари бошланган эмиш. Париснинг исми эркак гўзаллигига тимсол қилиб олинади.

¹⁵⁹ *Альбан* – машҳур Италия рассоми.

¹⁶⁰ *Вальс* – европача рақслардан бири.

¹⁶¹ Кунлари туманли ва қисқа бўлган жойда бир насл туғилдики, унинг учун ўлиш оғир, изтиробли эмиш (*Петрарка*).

¹⁶² *Зарецкий* – Пушкин Зарецкий образида «америкалик» деб аталган Фёдор Толстойни кўрсатган бўлса керак, дейдилар. Ф.Е.Толстой (1782 – 1846) ёшлигида гвардия офицери бўлиб, ўша вақтнинг бир кўп ёзувчилари билан, шу жумладан, Пушкин билан ҳам яқин таниш эди. Бу киши бебошвоқ, жанжалчи, дуэлчи, гирром картабоз бўлиб, Алиут оролларида ва Камчаткада («америкалик» лақаби шундан) хаёлга сизмас саргузаштлари билан шуҳратланган эди.

¹⁶³ *Регул* – Қадим Румода сиёсий арбоб ва қўмондон. Ривоятга кўра, Румо манфаатига хизмат қилишдан ҳалок бўлишни афзал кўрган.

¹⁶⁴ *Дуэль* – Ҳарбда феодал-дворян жамиятида пайдо бўлиб, у ерда Русияга ҳам ўтган бир одат. Кишини таҳқир этган, иззат-нафсига теккан кимсани дуэлга чақирила-

ди, қўлда қурол ушлаган ҳолда ҳар икки томон бир-бирига отишади. Дуэлда маълум шартлар ва расмиятларга риоя қилинади. Эски замонларда дуэль дворян муҳотида жуда кенг тарқалган одат бўлиб, «номус» ҳақида дворян тушунчаси ила боғлангандир.

¹⁶⁵ *Клавикорд* – музыка асбоби.

¹⁶⁶ *Дельвиг А.А.* (1798 – 1813) – шоир; Пушкиннинг дўсти.

¹⁶⁷ *Идеал* – интилиш нуқтаси, ғоя ёки намуна бўлатурган шаклда тасаввур қилинган юксак мукаммаллик демакдир. Романтик шоирлар тили учун характерли бир сўз.

¹⁶⁸ *Секундант* – дуэлда ҳозир бўлиб турувчи гувоҳ. (Ҳар икки томоннинг секунданти бўлади.)

¹⁶⁹ *Шартнома* – секундантлар биргалашиб, олдиндан дуэль қондаларини, шартларини белгилаб оладилар, икки душман орасидаги масофа қанча ва неча марта отишлари керак ва ҳоказо тўғрисида.

¹⁷⁰ Қадим халқларда худога қурбон қилинатурган ҳайвонларни шу меҳробда – махсус тош устида ёндираётган эдилар. Меҳробда ҳар вақт олов ёниб турар эди. Бу ерда эса – «Шоир ўлди, ёлқинли илҳом сўнди» маъносида.

¹⁷¹ *Грибоедов А. С.* – «Ақллилик балоси» номли машҳур асарнинг муаллифи.

¹⁷² *Эпикур* – бутун шахсий орзуларни таъминлашга асосланган руҳий тинчлик, завқланиш катта неъматдир, деган юнон файласуфи.

¹⁷³ *Биллиард* – махсус ясалган стол устида шарларни таёқ билан туртиб, стол четларидаги тешикларга туширилатурган ўйин.

¹⁷⁴ Наполеоннинг чўяндан ишланган бюсти.

¹⁷⁵ *Гяур, Жуан* – Байрон асарларининг қаҳрамонлари.

¹⁷⁶ Байрон қаҳрамони Чайльд Гарольдга (юқорида изоҳ берилган) тақлид қилган маъносида.

¹⁷⁷ *Гусар* – подшоҳ қўшинида махсус қисм вакили.

¹⁷⁸ Аравага кўпроқ от қўшганда олдинги отларни бошқариб юрувчи кучер.

¹⁷⁹ *Қишлоқ циклонлари* – қишлоқ темирчилари демакдир. (Циклонлар – қадим юнон афсонасига кўра, темирчи худо Гефестнинг ёрдамчилари, бир кўзли дев махлуқлар.)

¹⁸⁰ *Автомедонлар* – моҳир кучерлар (Автомедон – Гомер поэмаси «Илиада» қаҳрамони бўлиб, Ахиллеснинг дўсти ва кучеридир.)

¹⁸¹ «Москва тайёрлади бир ёнгин...» – 1812 йил урушида Москвада бўлган ёнгинни айтмоқчи.

¹⁸² *Бухороликлар* — Москвага ипак моллар ва бошқа Шарқ буюмларини олиб келиб сотатурган — умуман, Шарқ савдогарлари бухороликлар деб аталар эди.

¹⁸³ Симеон кўчасида, деган маънода.

¹⁸⁴ Москвадаги инглиз клуби. Бой ва холис эски дворян табақасининг намояндалари бу клубга аъзо бўлар эдилар.

¹⁸⁵ *Архив йигитлари* — ташқи ишлар министрлигининг архивида хизмат қилатурган юқори табақа ёшлари назарда тутилади.

¹⁸⁶ *Мельпомена* — қадим юнон афсонасига кўра, трагедия ва театрнинг илоҳий ҳомийси.

¹⁸⁷ *Талия* — қадим юнон афсонасида комедия ва театрнинг илоҳий ҳомийси.

¹⁸⁸ Дворян мажлиси (Москвада, ҳозирги вақтда Союзлар уйи биноси)да баллар, маскарадлар бўлатурган жой.

¹⁸⁹ Бу ерда Пушкин классик жараён (XVIII аср) шоирларини масхара қилади, улар ўз поэмаларини якнасақ, совуқ, сунъий, тумтароқли муқаддима билан бошлар эдилар. «Классицизмга салом бердим»: киноя, истехзо.

¹⁹⁰ «Бахтли бўл! Агар биз абадий айрилажак эсак, абадий алвидо!» — Байрон.

¹⁹¹ *Лицей* — дворян болалари учун махсус ўқув юрти. Бу ерда Пушкин 1811 йилдан 1817 йилгача ўқиган Царское селодаги лицей назарда тутилади.

¹⁹² *Цицерон* — машҳур Рим нотиғи, сиёсий арбоби ва адиби.

¹⁹³ *Апулей* — Рим адиби (милоддан II аср аввал); турли можаролар, саргузаштлар ва ишқий тасвирларни ўз ичига олган «Олтин эшак» номли асарнинг муаллифи.

¹⁹⁴ *Державин Г.Р.* (1742 — 1816) — машҳур рус шоири. XIX аср бошида рус шеърининг улуғ намояндаси бўлиб шуҳрат қозонган. Пушкин 1815 йилда лицейда бўлган имтиҳон вақтида Державин ҳузурида ўз шеърини ўқиб берган ва бу шеър Державинга таъсир қилган. Шоир бу ерда Державин томонидан тақдир этилганлигига ишорат қилади.

¹⁹⁵ *Леонора* — Жуковский таржима этган баллада қаҳрамони.

¹⁹⁶ *Мельмот* — «Мельмот — саёқ» ҳақида юқорида изоҳ берилди.

¹⁹⁷ *Космополит* — бутун дунёни ўз ватани деб билган, маълум бир миллатга ўзини мансуб ҳисобламаган одам.

¹⁹⁸ «*Менинг Демоним*» — Пушкиннинг шеъри.

¹⁹⁹ *Чацкий* — Грибоедовнинг «Ақллилик балоси» номли сатирик комедиясининг қаҳрамони. Чацкий уч йил чет эл-

ларда кезиб, Москвага келган куниёқ бал устидан чиққан.

²⁰⁰ *Du comme il faut* (французча) – юксак жамиятда қабул этилган одоб, назокат намунаси.

²⁰¹ *Шишков* – рус тилига ажнабий сўзларнинг киришига қарши бўлган адиб.

²⁰² *Вульгар* (инглизча) – авомга махсус, қўпол, дағал демакдир.

²⁰³ *St-Priest-Sen Piri* – ўша вақтнинг машҳур карикатурачи.

²⁰⁴ *Гиббон* (1737 – 1794) – инглиз тарихчиси.

²⁰⁵ *Манзони* (1784 – 1873) – итальян шоири.

²⁰⁶ *Гердер* А. (1744 – 1803) – немис файласуфи ва шоири. Халқ ижодига оид асарларни тўплаган.

²⁰⁷ *Шамфор* (1744 – 1794) – француз сиёсий муҳаррири. XVIII аср француз инқилоби арафасида ва инқилоб йилларида Франция ҳаётини, маишатини кўрсататурган мақолалари ва афоризмлари билан машҳурдир.

²⁰⁸ *Биш* М. (1771– 1802) – француз доктори, инсон анатомияси (ташриҳи)га оид китоби бор.

²⁰⁹ *Madame de Stael* – бу ёзувчи ҳақида изоҳ юқорида берилган.

²¹⁰ *Тиссо* – швейцариялик доктор; тибга оид тушунарли, енгил асарлар муҳаррири.

²¹¹ *Бел* П. (1747 – 1806) – француз адиби ва мутафаккири. Католик бутхонаси душмани бўлган, бутхона хурофотларига қарши курашган. Дунёни англаш методи сифатида ҳаётга шак-шубҳа билан қараш кераклигини илгари сурган.

²¹² *Фонтенель* – XVIII аср француз файласуфи ва адиби.

²¹³ Бир кўп журналлар ва альманахларда Пушкин ижодини қаттиқ танқид этган мақолалар чиққан эди. Шоир шунга ишорат қилади.

²¹⁴ *E semper bene* (итальянча) – нима эди, кўп аъло, демакдир.

²¹⁵ *Магнетизм* – бу ерда таъсир ва талқин кучи ёки гипнотизм маъносидадир.

²¹⁶ *Сарой* – бу ерда подшоҳнинг яқинлари, юксак аристократ гуруҳ маъносида.

²¹⁷ Пушкин ўз романининг «Илк қитъалари»ни ўқиб берган дўстларидан кўпи роман тамом бўлган вақтда Сибирияда сургунда эдилар. Декабристлар қўзғолонига иштирок қилиб, сургунга кетган дўстларини Пушкин бу ерда хотирлайди.

²¹⁸ XIII асрда ўтган машҳур Эрон шоири Шайх Саъдий.

МУНДАРИЖА

Улуғ шоирнинг шоҳ асари. <i>Наим Каримов</i>	3
Евгений Онегин	12
Биринчи боб	12
Иккинчи боб	39
Учинчи боб	59
Тўртинчи боб	82
Бешинчи боб	104
Олтинчи боб	125
Еттинчи боб	147
Саккизинчи боб	174
«Евгений Онегин»га А.С. Пушкиннинг изоҳлари	202
«Евгений Онегин»нинг ўзбекчасига Ойбек изоҳлари	207

Адабий-бадгий нашр

А.С.ПУШКИН

ЕВГЕНИЙ ОНЕГИН

Шеърый роман

Муҳаррир

Феруза ҚУВОНОВА

Мусаҳҳиҳ

Муҳаббат МЕНГНОРОВА

Бадгий муҳаррир

Уйғун СОЛИХОВ

Компьютерда саҳифаловчи

Феруза БОТИРОВА

Техник муҳаррир

Сурайё АҲМЕДОВА

Босишга 14.05.2014 й.да рухсат этилди. Бичими 84х108 1\32.

Босма тобоғи 7,0 + 0,125 вкл.

Шартли босма тобоғи 11,76 + 0,21 вкл.

Гарнитура «Baltica Сут + Uzb». Офсет қоғози.

Адади 5000 нусха. Буюртма № 46.

Баҳоси келишилган нархда.

«Янги аср авлоди» НММда тайёрланди ва чоп этилди.

Лицензия рақами: АІ № 198, 2011 йил 28.08 да берилган.

100113. Тошкент, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60.

Мурожаат учун телефонлар:

Нашр бўлими — 278-36-89;

Маркетинг бўлими — 128-78-43. факс — 273-00-14;

e-mail: yangiasravlodi@mail.ru

Александр Пушкин (1799–1837)

Буюк рус шоири, рус адабиёти асосчиси.

А.С.Пушкин 1799 йил 6 июнда Москвада дунёга келган.

Отаси Сергей Львович қадимги дворянлар қавмидан, онаси Надежда Осиповна эса Пётр I кўлида тарбия кўрган ҳабаш – А.П.Ганнибалнинг набираси бўлган. Пушкинда нафис сўзга муҳаббатнинг пайдо бўлишида рус халқ қўшиқлари ҳамда эртакларини яхши билган энагаси Арина Родионовнанинг таъсири, айниқса, каттадир. Царское село (ҳозирги Пушкин шаҳри) лицейида ўқиш (1811–1817) Пушкинни адабиёт оламига етаклаб келган.

У Ж.Байрон таъсирида романтик дostonлар ёзган. «Кавказ асири» дostonи ёшлар ўртасида катта муваффақият қозонган. «Ака-ука қароқчилар», «Боқчасарой фонтани», «Лўлилар», «Демон», «Денгизга» «Граф Нулин», «Полтава», «Коломнадаги уй», «Мис чавандоз» дostonлари, «Борис Годунов» трагедияси орқали Пушкин ижоди янада юқори чўққига кўтарилган.

«Евгений Онегин»нинг нашр этилиши рус адабиёти тарихида улкан воқеа бўлган эди. Халқ оғзаки ижодига қизиқиш натижасида Пушкиннинг «Поп ва унинг хизматкори Балда ҳақида эртак», «Шоҳ Султон ҳақида эртак», «Балиқчи ва балиқ ҳақида эртак», «Олтин хўрозча ҳақида эртак» сингари фольклор мотивлари билан суғорилган асарлари адиб ижодидаги халқчилликни янада оширган.

Пушкин 1837 йил 10 февралда Санкт-Петербургда вафот этган.

ISBN 978-9943-27-259-0

9 789943 272590